

EN BERÄTTELSE

2016-02-15

Trumpetaren som blåste Eld Upphör i Lunde 14 maj 1931

14 maj 1931 dödade svensk militär 5 människor och skadade 5 när omkring 5000 demonstranter gick mot Lunde för att protestera mot de strejkbrytare som fanns där. Tore Andersson från Dynäs, som var trumpetare i demonstranternas orkester, blåste under skottlossningen signalen Eld Upphör. Då avbröts eldgivningen.

Tore fick en mängd erkännanden från det svenska folket. Men aldrig av ledande socialdemokrater eftersom han var ungt kommunist. Under 50 års tid ville socialdemokraterna (SAP) inte ens förknippas med händelsen trots att cirka 75% av demonstranterna var socialdemokrater. Per Albin Hansson hävdade nämligen att tragedin orsakades av kommunistiska hetsmakare.

Inför 50-årsminnet 1981 förändrade SAP sin historieskrivning. Då bedömdes att symbolen Ådalen 31 var användbar i den politiska retoriken visavi de borgerliga partierna. Händelserna i Lunde började därför beskrivas som arbetarklassens sista blodiga offer inför bygget av det socialdemokratiska folkhemmet. Kommunisterna nämns inte längre. Men Tore behandlades fortfarande som ”persona non grata”. Att blåsa Eld Upphör med vänstermannasinne var ingenting värt för SAP!

Mitt syfte med berättelsen:

- påvisa att **alla** som gick i demonstrationståget till Lunde 14 maj 1931 förtjänar respekt för det sätt på vilket de kämpade för sina familjer, sin försörjning och sina arbetskamrater
- sätta fokus på den negativa effekt som SAP:s tillrättalagda historieskrivning om Ådalshändelserna haft på samhällsutvecklingen i Ådalen

Skribent: Göran Andersson, Huddinge

(Berättelsen är en fördjupning av en tidigare version daterad 2015-05-01)

Innehållsförteckning

1	Sammanfattning.....	5
2	Utgångspunkter för berättelsen.....	6
2.1	1920-talets arbetslöshet och kriser i Ådalen.....	6
2.2	Marma – den tändande gnistan för tragedin i Lunde	7
2.3	Händelseutvecklingen går mot katastrof	8
2.4	Så kom katastrofen	15
2.5	Berättelsens fokus.....	21
2.6	Drivkrafter för berättelsen	22
3	Tore och hans familj	23
4	Ådalskommissionen	24
5	Krigsrätten i Sollefteå	30
6	Vittnesmålen i sammandrag	38
7	Berättelser i media år 1931.....	40
7.1	Tidningen Nya Norrland den 15 maj 1931	40
7.2	Tidningen Socialdemokraten den 17 maj 1931.....	40
7.3	Film från begravningen i Gudmundrå kyrka i maj 1931.....	41
7.4	Tidningen Nya Norrland den 5 augusti 1931.....	41
7.5	Tidningen Nya Norrland den 31 oktober 1931	42
8	Intervjuer med Tore i radio och TV	42
8.1	Intervju i radio år 1961 av journalisten Sven Jerstedt	43
8.2	Intervju i TV 1968 av Birger Norman.....	43
8.3	Intervju i Sveriges radio år 1981.....	48
9	Intervjuer med Tore i tidningar och tidskrifter	48
9.1	Aftonbladet 6 mars 1981.....	48
9.2	Tidskriften Metallarbetaren 1981	49
9.3	Tidningen Pensionären nr 4 år 1989	50
9.4	Tidskriften Musikern 1990	51
9.5	Tidningen Brand år 1991	54
10	Ytterligare vittnesmål om Tores trumpetsignal	54
10.1	Henry Nordlander berättar	54
10.2	Einar Sundin stödde Tores beslut att blåsa Eld Upphör.....	55
10.3	Erik Vestman från Härnösand berättar	56
10.4	Birger Åsander berättar i Nya Norrland	56

10.5	Eric Eliasson – intervjuad av läns museet Murberget	57
10.6	Vittne från Hälsingland.....	58
10.7	Berättelse ur Roger Johanssons avhandling år 2001	59
10.8	Eld Upphör blåstes kanske inte helt korrekt?	60
11	Trumpetsignalen i Bo Widerbergs film Ådalen 31	61
12	Några tvivlar på att Tore blåste Eld Upphör.....	63
13	Vänstermannen Tore.....	69
14	Ådalen 31 – jubileumsjippo för SAP	71
15	SAP förödmjukade Tore i Lunde 1981.....	79
16	Ett försök till upprättelse av Tore.....	82
17	Var Tore en hjälte?	84
18	Hur revolutionära var kommunisterna i Ådalen?	85
19	Per Albin Hanssons antikommunistiska kampanj	96
20	Minneshögtiderna blir allt mer politiska jippon.....	103
21	SAP:s historieskrivning har skadat Ådalen	107
22	Händelserna i Lunde har osynliggjorts	110
23	Kramfors kommun undertrycker sin historia	114
24	Partiet framför allt.....	119
25	Avslutande kommentarer	122
	Bilaga 1: Intervju med Tore Andersson år 1981 i Sveriges Radio.....	124

1 Sammanfattning

Väja-Dynäs hornorkester musicerade i täten av det demonstrationståg på omkring 5.000 personer som 14 maj 1931 gick från Frånö till Lunde för att protestera mot de strejkbrytare som var förlagda där. Militär var utkommenderad för att skydda strejkbrytarna. Orosligheter uppstod när demonstranterna närmade sig militärens ställningar i närheten av strejkbrytarnas förläggning. Militären öppnade eld och dödade fem människor och skadade fem. Trumpetaren i orkestern – Tore Andersson – blåste under skottlossningen den militära signalen Eld Upphör. Militären avbröt då eldgivningen.

Socialdemokraterna (SAP) hävdade att det var kommunisterna som provocerat fram tragedin. SAP ville därför inte förknippas med händelserna i Lunde. Under fem decennier lade SAP en våt filt över dramat.

Trumpetsignalen förhindrade sannolikt en än värre massaker på demonstranterna som till ca 75 % utgjordes av socialdemokratiska sympatisörer. För denna insats får Tore aldrig någon uppskattning av de ledande företrädarna för SAP. Han blir istället hanterad som ”persona non grata” fram till sin död år 1995. Detta enbart på grund av Tores politiska uppfattning – han var ungt kommunist år 1931.

SAP:s hållning till händelserna i Ådalen berodde på att Per Albin Hansson betraktade kommunisterna som oansvariga och olagliga uppvigglare. SAP gjorde därför sitt yttersta för att ”stampa ut” kommunisterna från allt politiskt och fackligt inflytande. Antikommunismen blev under decennier en framgångsrik kampideologi. Anklagelserna slog urskillningslöst och blint. I Ådalen drev anklagelserna in en kil mellan olika arbetargrupperingar och skadade samhälls- och näringslivsutvecklingen. SAP betraktade ådalshändelserna som en kvarnsten om halsen och bedömde att bästa sättet att möta framtiden var att glömma alltsammans – detta trots att ca 75% av demonstranterna var socialdemokrater.

Vid slutet av 1970-talet omformulerar SAP sin historieskrivning. Från den tiden beskrivs tragedin som arbetarklassens sista blodiga offer inför uppbyggnaden av det s.k. folkhemmet. SAP omformar tragedin till kult i dagsaktuell politik. Kommunisternas roll nämns inte längre. Men Tore negligeras fortfarande – att blåsa Eld Upphör med vänstermannasinne var ingenting värt för SAP!

Att ledande socialdemokrater inte uppskattade Tores gärning när han blåste Eld Upphör är beklämmande. De förmådde inte skilja på sak och person. Trumpetsignalen hade inget med partipolitik att göra. Den hade med etik, moral och humanism att göra. Finns det någon svensk som i konkretaste mening bättre förtjänar epitetet ”whistleblower”?

SAP:s historieskrivning har skadat det sociala kittet människor emellan i Ådalen. Den har använts som ett maktmedel för att skapa ideologiskt herravälde inom arbetarrörelsen och arbetarklassen. Verklighetsbilder, värderingar, normer och attityder kring Ådalen 31 har snedvridits. SAP har profiterat på tragedin i Lunde på ett ovärdigt sätt.

Det är snart 85 år sedan dramat i Lunde inträffade. Dagens ledare för SAP och LO – centralt och regionalt – borde kanske kunna se på händelserna med ett annat sinnelag än sina företrädare? Är det inte dags att säga ungefär som så till alla människor i Ådalen som gick i demonstrationståget från Frånö till Lunde:

”Ni kämpade tappert för era familjer och arbetskamrater. Ni har bidragit till att vi fredligt och på demokratiska grunder kan träffa avtal på arbetsmarknaden. Ni var beundransvärda i er kamp!”

En retroaktiv upprättelse är på sin plats även om alla demonstranter har lämnat jordelivet. Ty – som författaren William Faulkner uttrycker det på ett ställe i sin roman *Requiem for a Nun* (enligt översättning av författaren Carl-Göran Ekerwald):

The past is never dead. It's not even past.
(*Det förflutna är inte dött. Det är rent av inte förflutet.*)

2 Utgångspunkter för berättelsen

2.1 1920-talets arbetslöshet och kriser i Ådalen

Orsaken till Ådalshändelserna bottnar i 1920-talets kriser och svåra arbetslöshet. En konflikt år 1921 innebar en lönereducering. 1922 och 1925 – nya konflikter och lönesänkningar. 1928 en stor lock-out i tre månader. Under 1920-talet fick arbetarna sina löner reducerade med cirka 40%.

På webbplatsen adalen.org – rubricerad *Ådalen i förändring II* – finns en passus som belyser kriserna i Ådalen under 1920- och 1930-talet. Kriser som framför allt berodde på den snabba utslagningen av sågverks- och massaindustrin:

Norrland drabbades hårt av de dämpade konjunkturen efter första världskriget. Världsdepressionen slog hårt mot den exportinriktade och konjunkturkänsliga norrländska industrin och sågverksdöden härjade under 1920- och 30-talen. Näringslivet var så totalt enahanda; trä och papper, renodlad export allt igenom. Kriserna i världsekonomin slog ödeläggande in bland samhällena i Ådalen. På 1920-talet började en smygande branschrationalisering. En del verk började hacka sig fram med krympande säsonger. Tillfälliga nedlägganden blev så småningom definitiva. Andra verk brann och byggdes aldrig upp. Samtidigt började en teknisk rationalisering, både bland sågverk och pappersmassfabriker. Konjunkturen steg och föll. I andra delar av landet varierade arbetslösheten starkt med dåliga och goda tider. I de goda kunde arbetslösheten försvinna. Det gjorde den inte i Ådalen.

Inte heller fackligt lyckades 1920-talet komma till stabilitet. Lockouter och strejker avlöste varan och främst var det exportnäringarnas anställda som drabbades.

En konkret beskrivning av arbetarnas situation finns i den verksamhetsberättelse som Ådalens Samorganisation av Svenska Sågverksindustriarbetareförbundet (Sågverks) presenterade i mars månad 1932 för verksamhetsåret 1931. I berättelsen skriver ordföranden O. V. Sundström bl.a. följande:

Det har från vår samorganisations sida såväl som från kommunalt håll här i distriktet gjorts kraftiga ansträngningar, att hos statsmakterna påvisa det nödläge som arbetarna och även kommunerna kommit uti genom denna omfattande arbetslöshet. Den 15 mars 1931 sändes en skrivelse till regeringen samt till ortens riksdagsmän från samorganisationen, i vilken skrivelse påpekades att inom de fackföreningar som sorterade under samorganisationen uppgick arbetslösheten under 1929 till 28,2% och under 1930 till 40,1 proc. Att under loppet av fem år 11 sågverk nedlagts i distriktet, och att de 22 sågverk som ännu låtsas existera var driften igång vid 12, och vid de övriga 10 var driften inställd på obestämd tid.

Vid en jämförelse med 1931 skall man finna att läget ytterligare har försämrats. Av de 22 sågverk som förut nämnts så är det 14 som står för närvarande, en del eller största delen av dessa har inställt driften på obestämd tid, vid de övriga 8 är driften nödortfött igång, en del av dessa senare har det landrullade timret snart uppsågat, och torde komma att få stå en månad eller två fram på våren. Även vid de verk där driften pågår är arbetslösheten omfattande, enär de arbetare som sysselsätts med utlastning och andra rena säsongarbeten få gå arbetslösa under vintern. Det torde inte vara någon överdrift om man uppskattar de arbetslösas antal inom samorganisationen till 70 proc.

2.2 Marma – den tändande gnistan för tragedin i Lunde

Vid sulfatfabriken i Marma, i Hälsingland, hade man en tvist om lönerna 1930. Konflikten spred sig först till andra delar av Marma – Långrörkoncernen. Verkställande direktör i företaget var Gerard Versteegh. Han var den dominerande kraften i styrelsen för familjekoncernen Graningeverken i Ångermanland. Till den koncernen hörde även pappersmassefabrikerna i Utansjö och Sandviken i Ådalen. Där drev Pappersindustriarbetareförbundet sympatistrejker sedan i slutet av januari 1931.

I maj månad låg 14.000 ton massa i lagerskjulet på kajen i Sandviken. Isen på Ångermanälven hade gått upp och det var dags för skeppning. Men stuveriarbetarna var inte att påräkna – de sympatistrejkkade. Kontorspersonalen beordrades att rulla ut massabalarna och lasta dem i pråmar. Men för att få ut pråmarna till lastfartygen och lyfta balarna till lastrummen behövdes stuveriarbetare.

Detta logistiska problem hade den s.k. Sûrtaxkommittén – ett samarbetsorgan för Arbetsgivareföreningen och Redareföreningen – börjat diskutera redan i februari vid ett sammanträde i Stockholm. Kommitténs uppgift var att hålla igång hamnarbetet även under konflikter. De var beredda att använda strejkbrytare. Till sammanträdet var även direktör Strömberg vid Ångermanälvens Stuveriaktiebolag inbjuden. Han var bekant med befolkningen och kände stämningarna bland arbetarna. Därför varnade han för att sända strejkbrytare till Ådalen. Men kommittén tog olyckligtvis inte intryck av Strömbergs kloka argument. De beslöt att ordna för stuveriarbetet om det framfördes sådant önskemål från lastageplatserna i Ådalen. Sådana önskemål kom ganska snart.

2.3 Händelseutvecklingen går mot katastrof

Natten mellan den 12 och 13 maj gick lastångaren Milos upp för älven och lade till vid massaskjulet i Sandviken. Ankomsten samordnades med att ett 70-tal strejkbrytare anlände till Härnösand på morgonen den 12 maj. De transporterades därefter till Lunde med båten ”Stufvaren VI” och inkvarterades i den s.k. ”Villan”. Där hyste man in stuve-riarbetare som inte hade fast bostad på trakten. Händelsen refererades på morgonen 13 maj på första sidan i tidningen Nya Norrland. Rubriken var:

INVASION AV STREJKBRYTARE I ÅDALEN I GÅR

Strejkbrytarna var i många fall medlemmar i Svenska Nationella Skyddskåren. En hel del av dem hade under de senaste åren försörjt sig genom denna typ av uppdrag från Boytons Arbetsbyrå i Stockholm – ett centrum för det organiserade strejkbryteriet.

Det var väl känt av såväl myndigheterna som av Stuveribolagets disponent att en del av strejkbrytarna hade handeldvapen. Disponent Strömberg förbjöd dem emellertid att ta med sina vapen till arbetsplatsen. Och det lär de inte heller ha gjort. Men det var inte några trevliga existenser som kom till Lunde för att arbeta.

Händelseutvecklingen gick snabbt. En del i detta är att 13 maj har den socialdemokratiska tidningen Nya Norrland en ledare med rubriken STRIDSSIGNALER. Tidningen tar till hetsande kraftord:

Herr Versteegh förnekar sig icke. Slödderimporten till Ådalen är indirekt hans händers verk. Med denna har han i Ådalens sociala liv återinfört ett moment, som man trodde definitivt övergiven efter det olyckliga 1907.

Befolkandet av den beryktade strejkbrytarvillan i Lunde är en stridssignal till alla arbetare i Ådalen. Harm och bitterhet skall födas därav, men och beslutsamhet att bjuda det motstånd som är möjligt mot försöken att till liv återuppväcka barbariet till avgörande i de fackliga striderna.

I Nya Norrland fanns samma dag en notis om ett protestmöte som Lunde Transportarbetaravdelning inbjöd till torsdagen den 14 maj. Notisen var även införd i Västernorrlands Allehanda:

Stort Protestmöte

avhålls torsdagen den 14 maj kl. 12 i Frånö, Folkets hus, i anledning av förhållanden som kommit till synes vid Utansjö och Sandviken.

Alla organiserade arbetare i Ådalen måste mangrant infinna sig.

Obs! Alla fackföreningars styrelser uppmanas att fulltaligt närvara. Fackföreningsbok uppvisas.

Sv. Transportarbetareförbundets avdelning 40. Lunde

Den hetsande upprördhet som Nya Norrland gav uttryck för via rubriken på första sidan, sin ledare och den införda notisen passade kommunisterna som hand i handske. Tidningen använde en vokabulär som vore den skriven av kommunisterna. Rubriken och ledaren kan ha fungerat som tändvätska i den fortsatta händelseutvecklingen.

Tidigt på onsdagsmorgonen satte sillénkommunisterna¹ upp anslag med följande lydelse på affischtavlor, belysningsstolpar, staket och husknutar:

TILL ÅDALENS ARBETARE

BORT MED STREJKBRYTARNA!

Strejkbrytarna har kommit till Ådalen för att göra judastjänst

Vid Sandviken och Utansjö.

ARBETARE I ÅDALEN

Reagera omedelbart mot strejkbrytarlöddret,

Som organiserat sig mot arbetarna för att pressa

Ned deras löner.

ARBETARE SLÅ IGEN SÅGVERKEN

OCH FABRIKERNA!

Tag upp frågan på varje arbetsplats om omedelbar

Arbetsnedläggelse, så länge strejkbrytarna vistas

i Ådalen.

UPP TILL SAMLING I DAG

Kl. 12 vid idrottsplatsen i Kramfors

För massdemonstration mot strejkbrytarna

FRAM FÖR MARMAARBETARNAS SEGER

Till mötet kom ett par hundra personer. Sillénkommunisternas ledare i Kramfors, Axel Nordström, höll ett kort tal och sedan ställde man upp och gick vägen uppströms älven mot Sandviken. Ganska snart mötte man en demonstration som var på väg mot Kramfors. Det var strejkande arbetare från Sandviken samt arbetslösa från Dynäs och Väja. De två tågen samordnade sig och man bestämde sig för att först gå till Kramfors fabrik för att där uppmana till arbetsnedläggelse. Därefter tågade man iväg mot det ursprungliga målet – Sandviken. I demonstrationstågets front fanns en banderoll med texten ”För Marma-arbetarnas Seger!”. Man gick med musik. Demonstrationståget omfattade ca 500 deltagare. Fyra poliser åkte i en bil före demonstrationståget. Efter tåget kom ytterligare fyra poliser. De åtta poliserna utgjorde Kramfors samlade polisstyrka. Landsfogden Påhlman hade kommenderat in dem. Själv befann han sig redan i Sandviken där strejkbrytarna höll på att lasta ”Milos”.

¹ Sveriges kommunistiska parti splittrades 1929. De nya partiernas benämningar speglades av namnet på respektive partiledare, Hugo Sillén och Karl Kilbom.

Demonstrationståget till Sandviken och Milos
Fotot hämtat från Arkivcentrum Nord

Vid den låsta huvudingången till fabriksområdet stod landsfogden tillsammans med fyra poliser. Demonstranterna försökte emellertid inte att ta sig in den vägen. I god ordning tågade de vidare längs stängslet till fabriksområdet. En bit bort svängde vägen av utom synhåll för poliserna. Där fanns en dubbelgrind som demonstranterna helt enkelt lyfte bort – och sedan var man inne på fabriksområdet.

Demonstranterna spred sig ut mot kajen och ”Milos”. De flesta strejkbrytarna räddade sig genom att springa till båten ”Stufvaren VI” som snabbt lade ut från kajen. Men innan båten lämnade kajen hann sillénkommunisten Helmer Sjödin, tillika norrlandsmästare i boxning, hoppa in på båten och dela ut ”några snytingar”. Även bogserbåten ”Gustaf” lade raskt ut – bl.a. med de tjänstemän som beordrats att rulla ut massabalar på kajen.

Ett stort antal demonstranter – med sillénkommunisterna Helmer Sjödin, Gusten Forsman och Axel Nordström i spetsen – rusade in på ”Milos”. Två poliser försökte hindra demonstranterna. Men poliserna föstes enkelt åt sidan.

Det fanns sex strejkbrytare kvar i ett lastrum. De fick alla ”några snytingar” nere i lastrummet. Även här var Helmer Sjödin inblandad. Det gick hett till. Sjödin blev skadad i vänster överarm av en strejkbrytare som försvarade sig med en vass lastkrok.

Sedan strejkbrytarna övermannats såg bl.a. Gusten Forsman och Helmer Sjödin till att fästa rep under armarna på dem varpå de vinschades upp med hjälp av ett gajblock. Strejkbrytarna beordrades att lägga sig ner på däck. Just då var risken betydande för att händelsen fullständigt kunde ha urartat. Ett stort antal demonstranter fanns nämligen uppe på däck och många ville puckla på strejkbrytarna ytterligare. Men Axel Nordström ställde sig grensle över några av strejkbrytarna som låg på däck och höll med sin pondus folket tillbaka.

De två som fått mest stryk lämnades på ”Milos” däck för omplåstring. De övriga fyra fick gå med demonstrationståget tillbaka till Kramfors. Där kommanderades de upp på en makadamhög och blev ”förhörda” av Axel Nordström. De fick bl.a. lova att fara

tillbaka till Stockholm. Nordström avslutade mötet med ett kort tal. Därefter fördes de fyra strejkbrytarna till läkare för att få sina blessyrer omsedda.

I sin bok Ådalen 31 berättar Birger Norman vad som därefter hände – en episod där Gusten Forsman visade ett beundransvärt mod:

Doktor Bark såg om skadorna. Nästa akt är nästan otroligare än de tidigare. Gusten Forsman går med de fyra strejkbrytarna till polisstationen. På stenhögen hade de lovat att fara tillbaka till Stockholm. Nu behöver de sina kläder från "Villan". På polisstationen sitter fjärdingsman Åström. Forsman ber honom ringa till "Villan" och säga att man kommer ner tillsammans med en av strejkbrytarna för att hämta kläder. Åström ringer. Forsman och syndikalisten Kalle Hult far med strejkbrytaren till "Villan".

Där får man ut kläder bara för tre. Den fjärde anses vara så god kamrat, att det är otänkbart att han lovat resa. I "Villan" tror man att de övriga sitter kvarhållna på en fackförningsexpedition i Kramfors. Borta vid ett fönster i förläggningen står en strejkbrytare med revolver.

"Skingra på er, så ska jag ta dom där jävlarna!"

Siktat med revolvern på Hult och Forsman.

"Skjut", säger Gusten. Vi har tre av era kvar i Kramfors."

Till polisen, som är i "Villan", säger han:

"Skydda oss nu, för faen!"

Sen blir det återresa till Kramfors. Där visar det sig att den fjärde håller fast vid att fara tillbaka till Stockholm. Han föreslår att man sticker in i "Villan" och hämtar kläderna, när man passerar Lunde på vägen till Härnösand och stockholmståget. Fjärdingsman Åström ringer efter taxi, och säger:

"Det är bäst att du far med, Gusten"

Och Forsman far igen, ensam den här gången med de fyra strejkbrytarna och går in i "Villan". Rädd av sig kan han inte ha varit. Frampå 30-talet for han till Spanien.

Men sista resan till Lunde blev lite snopen.

Alla fyra strejkbrytarna övertalades att stanna. Gusten Forsman kom ensam ut genom porten i det rödmålade planket.

Men Gusten Forsman var enveten. Han hade stannat kvar i Lunde. Han bestämde sig för att tillsammans med socialnämndens ordförande i Kramfors, Bror Otto Lundin, åter tala med strejkbrytarna. En talesman för dem gick med på det. Birger Norman berättar följande:

Forsman höll ett tal i den stora agitationsstilen. Det började med en teckning av konfliktens orsaker. Han talade om arbetarnas sammanhållning, men skildrade också de svåra villkoren i Ådalen. Arbetslösheten, fattigdomen. Här svälter en massa människor, sa han, och hit kommer ni och tar brödet ur munnen på oss!

Det skulle vara solidaritet, om ni reste hem.

Nu faller ni oss i ryggen, medan vi slåss mot övermakten!

Mummel bland åhörarna, och någon rörelse i församlingen. Men endast en, en liten och illa klädd man sa:

”Men, kamrater, vi kanske handlar orätt. De här människorna är våra bröder. Jag vill inte vara med om det här längre.”

Strejkbrytarnas talesman sa:

”Ingen hindrar dig. Du kan gå när du vill.”

Då sa den lille mannen, att han ville resa. Han skulle bara hämta sina saker. Om en stund kom han tillbaka. Allt han ägde bar han i en skokartong under ena armen.

Talesmannen sa, att nu kunde sammanträffandet betraktas som avslutat. De tre föstes ut.

Lundin och Forsman gick med den ångerfulle över till Folkets hus. Där pågick någon mötesimprovisation. Det fanns kafé i huset också. I tobaksröken och det allmänna surrandet förevisades den avstigne som en omvänd syndare och ett efterföljansvärt exempel.

Den lille mannen stod på scenen med skokartongen under armen, förvirrat bugande medan stuveriarbetarna tog upp en applåd.

Sen fick han kaffe och wienerbröd i kaféet.

Efter uppträdet i Sandviken tog landsfogden Sune Pålman kontakt med landshövdingen i Härnösand och begärde militär till Lunde för att skydda strejkbrytarna. Begäran godkändes sedan landshövdingen via telefon talat med socialministern i Stockholm. Från Sollefteå rekvirerades 40 infanterister från I 20 (ej värnpliktiga) och 20 beridna soldater från T 3 (ej värnpliktiga). Därutöver disponerade landsfogden enbart en handfull poliser som inte ens var utrustade med batonger.

På kvällen 13 maj kom militären med tåg från Sollefteå till Sprängsviken. Gusten Forsman talade där till militären sittande på axlarna på ett par kamrater. Han försökte utan framgång påverka militären att inte göra någon insats i Lunde. Under glåpord och viss stenkastning kom militären iväg till Lunde.

I Lunde blev det oroligt på kvällen. Bl.a. saboterades en transformator så att de strålkastare militären satt upp kring ”Villan” sloknade. Stenkastning pågick vid strejkbrytarnas förläggning. Landsfogden läste upprorslagen och krävde att folkmassan skulle avlägsna sig från planket invid ”Villan”. Militären kastade sedan rökgranater för att mota bort folkmassan. Vid midnatt kom de ridande soldaterna från T3 och rensade vägen. Allt under glåpord och stenkastning.

Protestmötet i Frånö

Till protestmötet i Frånö på Kristi Himmelsfärdsdagen 14 maj kom folk i stora mängder. Händelserna i Sandviken och Lunde dagen innan hade snabbt blivit kända. Inte minst via rapporteringen i Nya Norrland.

Mötet skulle starta kl. 12 i Folkets Hus. Det kom så mycket folk att man måste ta mötet i det fria i den näraliggande folkparken. Bedömare har uppgivit att omkring 5.000 personer var med på mötet. Omkring 75% av dem bör ha varit socialdemokratiska sympatisörer. Övriga deltagare vid mötet sympatiserade främst med sillénkommunisterna, kilbomkommunisterna och syndikalisterna.

I efterhand kan konstateras att nästan allt som kunde gå fel vid mötet i Frånö också gick fel! Trots goda ambitioner från arrangörernas sida.

”Fel” inbjudare till protestmötet

Det var den lilla Transportavdelningen i Lunde, avdelning 40, som tog initiativ till protestmötet. Bakgrunden var den att vid ett extra möte med avdelningen 10 maj så ställdes frågan: ”... ”vilka åtgärder bör och kan vidtagas i händelse strejkbrytare förläggs vid Utansjö eller andra platser efter älven”? Efter votering beslutade avdelningen att om en sådan situation inträffade skulle man ta initiativ till att inbjuda ”till ett stort möte”.

När strejkbrytarna anlände till Härnösand den 12 maj så kallade avdelning 40 samma dag till ett internt möte klockan 18.30 i Centralkaféet i Kramfors. Då beslutade man att ta initiativ till ett protestmöte i Frånö 14 maj klockan 12.00. Man beslutade att dels *inbjuda alla organiserade arbetare i Ådalen* och dels *uppmåna alla fackföreningars styrelser att närvara*. Dessutom beslutades att vid mötet 14 maj skulle två förslag läggas. Dels skulle man föreslå *att en demonstration skulle göras söndagen den 17 maj*. Dels skulle man föreslå *att nedläggning av arbetet skulle göras efter hela Ångermanälven så länge strejkbrytarna fanns kvar*.

Redan på 1930-talet var det emellertid närmast en självklarhet att en enskild fackförening endast ska befatta sig med vad som direkt rör dess egna medlemmar. Blir det fråga om aktioner som berör flera fackorganisationer så ska sådana aktioner hanteras av den organisation som omfattar denna större enhet. Och i Ådalen fanns redan samorganisationer för både Pappers och Sågverks. *Men ingen av dem tog något som helst initiativ!*

Birger Norman frågar sig i sin bok Ådalen 31 varför ingen av samorganisationerna utlyste mötet eller företog sig något annat sedan strejkbrytarna kommit till Ådalen. Normans svar var: ”Sanningen är nog att de agerade ovigt, att de redan började bli institutionella. Den lilla Transportavdelningen företog sig helt enkelt vad samorganisationerna försummade. Att den tog för sig för mycket, var svårt att veta på förhand”.

Ingen mötesordförande – anarki

Mötet i Frånö skulle starta klockan 12. Mängder av människor strömmade till. Starten drog ut på tiden. Bland de som hörsammade uppropet fanns cirka 150 styrelseledamöter från ett 50-tal fackorganisationer.

Mötesöppnare var transportavdelningens ordförande P G Vikholm. Som framgått var det Vikholms avsikt att lägga fram förslag att en demonstration skulle göras till Lunde – *men först söndagen den 17 maj*.

Mötet gled Transportavdelningen ur händerna. Kanske som en följd av ett oerhört rörigt möte så missade Vikholm att en mötesordförande skulle utses. Och det blev inte bättre av att Transportavdelningen inte förmådde genomföra någon kontroll av medlemsböckerna. Församlingen i Parken bestod såväl av organiserade som oorganiserade arbetare.

Den röriga mötesmiljön passade Axel Nordström som hand i handske. Han ställde sig i talarstolen, agerade mer eller mindre självpåtaget som ledare för mötet och föreslog allmän arbetsnedläggelse i hela Ådalen från klockan tio på kvällen. Den strejken skulle bestå tills strejkbrytarna var borta. På förslaget fick han ett ja från de församlade. Vidare tog han upp förslag om att *samma dag* genomföra en demonstration till Lunde. På det

fick han också ett ja från församlingen. Till bilden hör att Nordström hade sina anhängare flockade omkring sig. Att Nordströms anhängare var särskilt tydliga i sina ja-svar råder det inte någon tvekan om.

Vid det allmänna mötet i Parken fördes aldrig någon diskussion om den hastigt beslutade demonstrationen till Lunde. Och det tillsattes inte heller någon ledning för demonstrationen.

Vid mötet fattades ytterligare två ”beslut”. En *kampkommitté* skulle tillsättas som ledning för generalstrejken. Kommittén skulle samråda med fackföreningsstyrelserna – *det hela skulle vara en aktion utanför befintliga fackföreningar*. Mötet tillsatte även en *kompletterande kommitté* på fem personer. Den skulle representera det allmänna mötet vid den enskilda överläggningen med fackföreningsstyrelserna efteråt. I den kommittén valdes bl.a. Axel Nordström och Gusten Forsman. Under slutfasen av det allmänna mötet började i Folkets hus överläggningarna med de ca 150 lokalt ledande fackföreningsmännen – mer därom nedan.

De socialdemokratiskt dominerade fackföreningarna uppträdde i Frånö som om de var handlingsförlamade. Visserligen var situationen exceptionell. Men helt överrumpade av händelseutvecklingen borde man inte ha varit. Nyligen hade praktiskt taget varenda fackförening i landet diskuterat och taget ställning till LO:s cirkulär 638. Det behandlade kommunisternas illojalitet vid fackliga konflikter – vilket ofta tog sig uttryck i krav på att ”aktionsutskott”, ”strejkutskott” och ”kampkommittéer” skulle väljas vid sidan av de i laga ordning valda fackföreningsstyrelserna. Exakt det som LO helt nyligen varnat för inträffade i Frånö. Där valdes en ”kampkommitté” och en ”kompletterande kommitté”.

Trots att de 150 lokalt ledande fackföreningsmännen nyligen hade deltagit i diskussionen om cirkulär 638 så satt man sig i ett sammanträde på Folkets hus med den ”kompletterande kommittén” i vilken Axel Nordström och ett par andra kända kommunister ingick. Fackföreningsmännen gick in i överläggningarna på det sätt som LO nyligen varnat för.

Sammanträdet på Folkets hus drog ut på tiden med omfattande diskussioner och voteringar. Vad man än kom fram till så påverkade det inte på minsta sätt den fortsatta händelseutvecklingen under dagen. När sammanträdet slutade hade demonstrationstågets tät redan närmast sig Lunde.

I efterhand visade det sig att åtskilliga av dem som deltog i sammanträdet aldrig uppfattat något beslut om att en demonstration skulle göras. Andra hade hört beslutet – men trots att demonstrationen skulle gå iväg först efter sammanträdet. Och så fanns det de som uppfattat beslutet och fann det naturligt att demonstrationen redan tågat iväg.

Om ordningen och redan hade varit bättre i Frånö skulle antagligen de 150 fackföreningsmännen samt kommunistledarna ha gått i täten av demonstrationståget. Det skulle möjligen ha inneburit att ”kontakten” med militären i Lunde kunnat avlöpa under mer kontrollerade former än som blev fallet. Om utgången skulle ha blivit en annan är omöjligt att säga.

Birger Norman konstaterar:

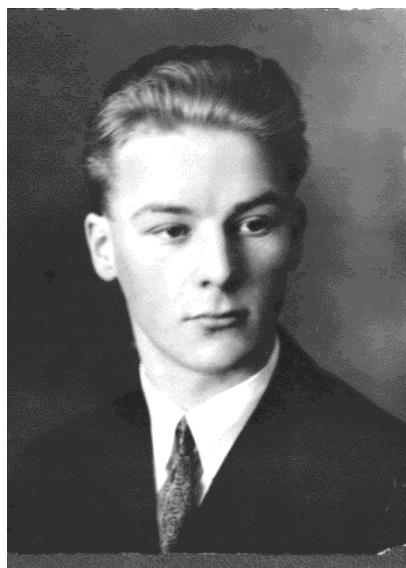
Summan av alltsammans är dock, att medan demonstrationståget gick och så småningom nådde Lunde, satt alla fackliga ansvariga kvar i Frånö. Där satt också Nordström och Forsman och ett antal ledande kommunister i Ådalen. Så blev demonstrationen på Kristi Himmelfärds dag något i det organiserade Sverige unikt – en anonym, kollektiv yttring, en spontan masshandling.

Medan sammanträdet pågick, satte sig folket i rörelse på det sätt en del diktande hjärnor och politiserande känsloliv älskar att föreställa sig saken.

2.4 Så kom katastrofen

Demonstrationståget går mot hamnområdet i Lunde där de 64 strejkbrytarna är förlagda. Främst i tåget bärs Utansjö fackförenings fana av Svenska Pappersindustriarbetarförbundet, ett standar tillhörande samma fackförening samt en fana tillhörande en socialdemokratisk ungdomsklubb.

Därefter går Väja-Dynäs hornorkester. I orkestern finns den 22-årige arbetaren Tore Andersson från Dynäs. Han spelar trumpet och är för dagen orkesterns ledare. Under marschen spelas Arbetets söner och Internationalen.

Tore Andersson.

Foto: Ateljé Eriksson, Kramfors (omkring 1930)

Demonstrationståget är visuellt odödliggjort genom två foton som amatörfotografen Evert Edberg från Dynäs tog den aktuella dagen. Edberg hade denna dag två glasplåtar i fickan och en nyinköpt kamera (Orix 10 x 15 Ica) i en rem om halsen. Han befann sig i tåten av tåget men vid två tillfällen sprang han från det ringlande tåget och tog sina foton. Först stannade han vid ”Bagar Hambergs” i Å, Frånö, och tog den första bilden. Den andra glasplåten sparade han till Strömnäs. Från väggkanten tog han den världsberömda bild som sedan kopierats i oräkneliga sammanhang. Sedan han tagit den andra bilden skyndade han sig att lämna kameran till förvaring i Rosas kafé i Strömnäs – det var nämligen trängsel i demonstrationståget och han var rädd om sin nya kamera.

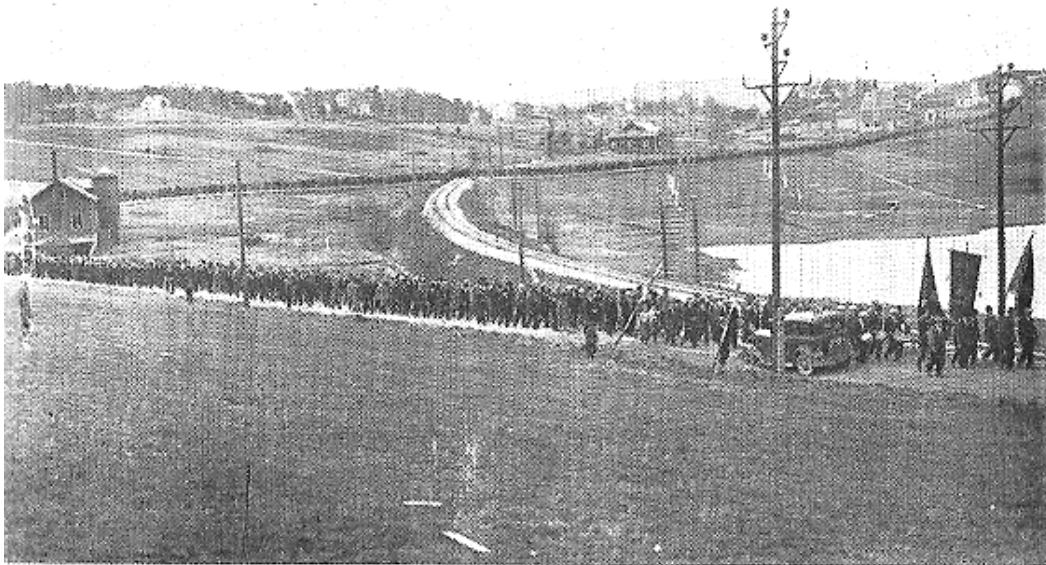

Foto av Evert Edberg – taget invid "Bagar Hambers" i Å, Frånö

Foto av Evert Edberg – taget i Strömnäs, helt nära Lunde.
Fotot erhållet via Murberget – läns museet i Härnösand

Här tågar omkring 5.000 arbetare, i vissa fall tillsammans med en eller flera familjemedlemmar. Många är förtvivlade och rasande – arbetslösheten är enorm, de som har arbete har fått sina löner sänkta under flera år, en del svälter och som gräddes på moset har strejk-brytare kallats in för att fullgöra stuveriarbete i Lunde. I demonstrationståget går socialdemokrater av Per Albinskt snitt, vänstersocialdemokrater, kilbommare, sillénare och

syndikalister. De socialdemokratiska demonstranterna torde emellertid ha varit i kraftig majoritet, de bör rimligen ha utgjort omkring 75% av alla deltagare.

Ytterligare ett foto finns bevarat av demonstrationståget – se nedan. Fotografen, som är okänd, stod vid gamla posten i Lunde. Fotot är taget nära den plats där den olycksaliga tragedin ska inträffa. Med tanke på alla barn som nyfiket tillåts gå framför själva demonstrationståget förefaller det knappast vara några slagsmålsberedda demonstranter som kommer marscherande.

Foto erhållet via Murberget – läns museet i Härnösand. Fotot har utgjort förlaga till Amelins målning "Arkebuseringen", se sidan 20.

Demonstranterna tågar från mötet i Frånö där de fackliga och politiska företrädarna i Ådalen inte förmådde hantera den anarkistiska situationen. Och det skulle bli än värre. Strax efter klockan 14 – en god stund innan demonstranterna nått Lunde – får nämligen landsfogde Pålman såväl telefon som telegram från länsstyrelsen. Budskapet var att man beslutat följande: "För upprätthållande av ordning och säkerhet finner länsstyrelsen nödvändigt föreskriva, att tillsvidare lastningsarbete icke får bedrivas av de i Lunde kasererade arbetsvilliga vare sig vid Sandviken eller annorstädes i Ångermanälven." Beslutet låg helt i linje med vad demonstranterna krävde. Men den olycksalige landsfogden förmådde inte få fram meddelandet till de annalkande demonstranterna. Inte heller den lokala polismyndigheten visade sig kapabel att hantera situationen. Och strax ska det visa sig att inte heller militären kan hantera situationen.

Demonstranterna visste att militär trupp fanns i Lunde för att skydda strejkbrytarna. Vad man inte kände till var att militärens vapen var laddade på så sätt att de två första skotten

i magasinerna för pistolerna, gevären och kulsprutegevären var lösplugg. Resten av magasinerna innehöll skarpa kulor. Man disponerade även två kulsprutor. Till dem fanns enbart skarpa skott.

För att översiktligt beskriva händelseförloppet har den centrala delen av den karta över Lunde by som ingår i Ådalskommissionens rapport scannats in. På kartan nedan (skala 1:500) ses två vägar som går ner i byn. Till höger syns den östliga vägen som går ner till färjeläget vid älven. Det var den vägen som demonstrationståget valde att gå. Till vänster syns den väg som går ned till "Villan" och Stuveribolagets område. Det var den vägen som militären trodde att demonstranterna skulle välja. På kartan finns ett stort antal lägesbeskrivningar angivna med bokstäver och siffror. Jag har valt att endast förklara sådant som jag skriver om i det följande.

1. Stuvarebaracken (Villan)	27. Handlanden Johanssons gård
15. Folkets hus	29. Oskar Westmans gård
16. F.d. Lindgrenska gården	32. Johanssons handelsbod
20. Mathiesens gård	34. Ingenjörsbostaden
-
- A. Huvudingång till förläggningen
 - C. Platsen där Eira Söderberg dödades och där Tore Andersson blåste Eld Upphör.
 - D. Platsen där Eriksson dödades och Berggren sårades.
 - E. Platsen för sammanstötningen mellan tåget och den beridna patrullen.
 - F. Patrullens ursprungliga plats på vägen intill dubbelbjörken.
 - G. Ungefärliga platsen där övriga personer dödades och sårades.
 - H. Ungefärliga platsen där kapten Mesterton kommanderade eld.
 - L. Ena kulsprutans ursprungliga plats

Tore har berättat att när orkestern marscherar in i Lunde så ser han en ryttarpatrull på tre eller fyra ryttare i höjd med stenmuren vid Mathissens gård (20). Patrullen försöker spärra av vägen för demonstranterna. Tore ser att hästarna är oroliga. För att skydda instrumenten beslutar Tore att det är säkrast att marschera av vägen. Orkestern ställde sig därför på en avsats mellan Folkets hus (15) och den s.k. Lindgrenska gården (16). Där fortsätter man att spela samtidigt som demonstranterna marscherar vägen ner mot färjestället.

Ådalskommissionen och berörda domstolar försökte få fram sanningen i det fortsatta händelseförloppet. Men någon entydig bild lyckades man aldrig få fram. Birger Normans berättelse **Ådalen 31**, avsnittet *Dödens minut*, ger antagligen den bästa sammanvägda bild som står att finna av dramat. I det följande görs ett försök att redovisa en komprimerad bild av förloppet baserad främst på Normans berättelse. (Längre in i berättelsen återkommer jag till den roll som Tore Andersson kom att få i Lunde.)

Demonstranterna fortsätter vägen fram medan hornorkestern spelar. Ett femtiotal meter nedanför den plats där orkestern står spärras vägen av två ryttare (E). Samtidigt kommer från färjeläget ytterligare två ryttare ridande upp mot demonstranterna. Ryttarna uppmanar demonstranterna att stanna. Men de får till svar: ”Vägen är fri! Vi har rätt att komma fram! Det är en fredlig demonstration – flytta på er för faen!”

Demonstranterna tränger fram vid sidan av hästarna för att komma förbi. Samtidigt börjar en del kasta sten. Plötsligt tumlar en av ryttarna, sergeant Rask, omkull med sin häst och hamnar i diket vid vägen. Möjligen orsakas detta av att hästen skräms av att en fana eller ett standar faller över eller invid hästens huvud. Rask och hans häst kommer emellertid snabbt på benen och småspringande leder han sin häst ner till militärens förläggning. Men han har ett blödande sår i nacken och är skadad i ett knä av stenkastningen. De övriga i ryttarpatrullen rider också ner till militärens förläggning kring ingenjörsvillan (34).

Från färjplan kommer samtidigt löjtnant Beckman ridande invid ingenjörsvillan. Han ser Rask komma linkande och blödande med sin häst och med demonstranter efter sig. Beckman uppfattar att Rask är i livsfara och öppnar eld med sin pistol. Även Rask öppnar eld med sin pistol.

Ungefär samtidigt kommer kapten Mesterton till platsen där Rask och Beckman skjuter. Han ser de annalkande demonstranterna närma sig längs vägen samt invid Johanssons gård (27), Westmans gård (29) samt Johanssons handelsbod (32). Han ropar: ”Halt i lagens namn, stanna annars skjutes här skarpt!” Detta ropar han tre gånger. Därefter avlossar han först två varningsskott. Skotten medför inte någon reaktion på de annalkande demonstranterna. Och den massiva folkmassan skjuter fram demonstrationstågets tät på ett närmast ohejdbart sätt.

I den här situationen vänder sig Mesterton till sina mannar som ligger beredda i sina eldställningar och ger orden ”Eld” (H). Militären öppnar eld med pistoler, gevär, kulsprutegevär. De lösa och skarpa skotten avlossas i tät följd. Några skott lossas även av misstag från en kulspruta när den ska flyttas (från L) för att sättas in framför den plats där demonstranterna tränger fram.

På den plats där Tore Andersson spelar med sin orkester (C) hör man inte när skottlossningen börjar. Men plötsligt inser han att det är fara å färde. Han hör visslingar av kulor. Plötsligt ser han hur en kvinna som står någon meter från honom skriker till, tar sig åt magen samtidigt som klänningen färgas röd (C). Han får då ingivelsen att med sin trumpet blåsa den militära signalen ”Eld Upphör”. Militären reagerar på signalen och slutar skjuta – det blir tyst! Men fem människor dör och fem skadas – detta såväl av direktskott som rikoschetter.

Klockan är ungefär 14.50 när katastrofen inträffar. Särskilt tragiskt är att 45 minuter tidigare hade länsstyrelsen beslutat att strejkbrytarnas arbete omedelbart skulle upphöra. Men beslutet blev aldrig framfört till demonstranterna. Länsstyrelsens och polismyndighetens tillkortakommanden bidrog till att liv förspilldes.

Konstnären Albin Amelin – som en tid verkade i Väja och Dynäs – gjorde med målning ”Arkebuseringen” sin tolkning av ögonblicket när militären öppnade eld. Målningen är dramatisk. Men den överdramatiserar inte. Jämför Amelins målning med fotot på nästa sida som visar militärens skyttevärn framför det plank som omgav ”Villan”. På sätt och vis är fotot av verkligheten mer skrämmande än målningen – militären byggde fältmässiga skyttevärn bakom vilka de siktade med gevär, kulsprutegevär och kulspruta mot de annalkande demonstranterna!

”Arkebuseringen” – Albin Amelins målning av Lunde-händelsen – här i gråskala. Obs! – Bandero-llen FÖR MARMAARBETARNAS SEGER! användes inte i Lunde. Den användes dagen in-nan i Sandviken. Amelin tog sig en konstnärlig frihet!

(Målningen ägs av Kramfors kommun.)

Parti av militärens skyttevärn i Lunde. Bakom planket syns den byggnad, kallad "Villan", där strejkbrytarna var förlagda.

I Lunde hade Tore Andersson en biroll. Men det var en viktig biroll. Är det på någon som epitetet "whistleblower" passar in, så är det på Tore. För sin insats fick han beröm från en stor del av det svenska samhället – men aldrig av de ledande företrädarna för socialdemokratin.

Hans trumpetsignal hade inget med snäv partipolitik att göra. Den hade med etik, moral och humanism att göra.

2.5 Berättelsens fokus

Socialdemokraterna (SAP) intog ståndpunkten att det var kommunistiska uppvigglare som till stor del orsakade tragedin i Lunde. SAP tog händelsen som ett tungt vägande skäl till att försöka mota ut kommunisterna från allt politiskt och fackligt inflytande. Eftersom Tore var en uttalad vänstersympatisör ville SAP inte förknippas med honom. Detta trots att han sannolikt förhindrade en än värre massaker på människorna i demonstrationståget där omkring 75% av deltagarna bör ha varit SAP-sympatisörer. Och de gick högst frivilligt med i demonstrationen tillsammans med de mer vänsterradikala demonstranterna – sillénare, kilbommare och syndikalister.

Min berättelse behandlar SAP:s tarvliga hantering av Tore Andersson. Vidare beskrivs hur SAP långt in på 1970-talet försökt osynliggöra allt som hade med händelserna i Lunde att göra. Fram mot 1980-talet förändrades emellertid SAP:s historieskrivning. Då börjar man av politiskt-taktiska skäl bortse från kommunisternas roll. I stället skildras händelsen

i Lunde som arbetarrörelsens (= socialdemokraternas!) sista blodiga offer inför uppbyggnaden av folkhemmet under ledning av Per Albin Hansson. Vidare berörs i min berättelse att SAP:s politiska hantering av Lunde har varit till skada för samhälls- och näringslivsutvecklingen i Ådalen.

2.6 Drivkrafter för berättelsen

Tore Andersson och min far, Helge Andersson, var kusiner. De var emellertid inte biologiska kusiner. Helge (född 1916) växte upp som fosterbarn hos konsumföreståndaren Linus Andersson och hans hustru Elvira (född Brelín) i Nyland. Helges biologiska far, Johan Nenzén från Bollstabruk, dog nämligen en månad innan Helge föddes. Helges mor, Mary Börlin från Blästa, kunde av ekonomiska skäl inte ta hand om sin son. Hon blev därför nödsakad att lämna Helge till fosterföräldrarna.

Tore (född 1909) var son till sågverksarbetaren Oskar Andersson och hans hustru Sandra (född Wiborgh) i Dynäs. Oskar och Linus var bröder. Från tonårstiden blev Helge god vän med Tore. Livet ut betraktade de varandra som kusiner.

Den tändande gnista som gjorde att jag började arbetet med berättelsen var två ljudkassettband som Tore under 1970-talet hade spelat av från några radio- och TV-program om Ådalshändelserna. Kassetbanden sände han till min far år 1978. På banden gjorde Tore flera personliga kommentarer om händelserna.

Vad som ytterligare bidragit till mitt intresse är att min far var bekant med Birger Norman. Norman har utan tvekan skrivit den bästa och mest genomarbetade historiska reportageboken – **Ådalen 31** – om händelserna i Lunde. Boken gavs ut första gången 1968. En tredje utgåva av boken gavs ut 2010 på Murbruk förlag. Eftersom jag är född i Sollefteå – och i stort sett all min släkt har rötter i Ådalen – har det fallit sig naturligt att ta del av Normans författarskap.

Det finns ytterligare skäl som påverkat mig att skriva om Tore. Under arbetet blev det allt mer uppenbart att företrädare för SAP medvetet fördunklat Tores insats. Det har fått till konsekvens att det finns personer – framför allt socialdemokratiska sympatisörer i Ådalen – som till och med uttryckt tvivel om han blåste Eld Upphör. Denna uppfattning blev underblåst i en artikel i Tidningen Ångermanland (TÅ) i april 2002. Där påstods att Tore inte ens hade förmåga att blåsa signalen Eld Upphör. Naturligtvis får en sådan uppgift genomslag hos TÅ:s läsare. Jag har därför bedömt det nödvändigt att i berättelsen avsätta ett betydande utrymme för att grundligt verifiera uppgiften om att Tore blåste signalen Eld Upphör i Lunde.

Avogheten mot Tore har även tagit sig tragikomiska uttryck. När TÅ i december år 1999 skulle utse ”Årtusendets Ångermanlänning” cirkulerade flygblad inom socialdemokratiska kretsar i Ådalen med rekommendation att inte rösta på Tore. Så politiserat var hans namn i Ångermanland så sent som år 1999 – trots att han dog 1995. Den negativa kampanjen till trots kom Tore på 11:e plats i omröstningen. Thorbjörn Fälldin blev framröstad till Årtusendets Ångermanlänning.

Det smärtar mig att jag inte tog mig tid att tala mer ingående med Tore under senare delen av 1970-talet och på 1980-talet. Jag besökte honom några gånger i hans bostad i Stockholm och hade även telefonkontakt med honom. Visst kan jag skylla på att familjeliv och arbetsliv under de åren gav begränsat utrymme för andra aktiviteter. Men jag ångrar att jag inte närmare lärde känna Tore och höra honom själv berätta om händelserna i Ådalen.

3 Tore och hans familj

Oskar Andersson från Dynäs är far till Tore. Oskar föds 1877 i Brunne, Gudmundrå församling. Mor är Alexandra (Sandra) Wiborgh, född 1879 i Bollstabruk, Ytterlännäs församling.

Oskar och Sandra får åtta barn som alla växer upp i Dynäs: Rut (f. 1903), Axel (f. 1905), John (f. 1906), Tore (f. 1909), Rune (f. 1913), Hans (f. 1915), Alice, (f. 1916) och Sven (f. 1920). Oskar arbetade vid sågen i Dynäs.

Oskar dör år 1944. Hustrun Sandra dör år 1960.

På det översta trappsteget vid huset i Dynäs står Rut, Axel och John. På det mellersta trappsteget står Tore och Rune. Främst står pappa Oskar, Alice (Lisa), Sven, Hans och mamma Sandra. (Foto: Oskars bror Linus Andersson, omkring 1924.)

Bland alla min far räknade som sina kusiner inom fosterföräldrasläkten hade han från ungdomsåren fram till sin död kontakt med Oskar och Sandras barn – men främst Tore, Lisa och Sven. Beträffande Lisa kan nämnas att hon blev något av en regional kändis. Hon utsågs till tidningen Nya Norrlands första lucia år 1937. Lisa hade en fin sångröst och sjöng till olika dansorkestrar i Kramforstrakten. Hon medverkade även i de närmast legendariska Bollstarevyerna med Ernst Åslund som ”direktör” och i Kramforsrevyerna under ledning av Alf Östlund. Sven blir en kändis på riksplanet under sin tid som ledare och tränare åt det Svenska skidskyttelandslaget. Han anlitas också som vallare åt Svenska längdåkningslandslaget.

Jag återkommer till Oskar Andersson och hans familj i anslutning till frågeställningar som har med händelserna i Lunde att göra.

4 Ådalskommissionen

Som tidigare framgått beskrivs i min berättelse endast huvuddragen av de händelser som ledde till tragedin i Lunde. Fokus ligger på SAP:s maktpolitiska hantering av händelsen från år 1931 och in i våra dagar – speciellt i de delar detta även har bäring på Tore Andersson.

Tillsättning av kommissionen

Efter de dramatiska händelserna i Lunde tillsatte Kungl. Maj:t redan den 17 maj 1931 den s.k. Ådalskommissionen.

Det var den ekmanska² regeringen som tillsatte kommissionen. Den bestod av fem personer ”med uppdrag att verkställa en allsidig undersökning rörande anledningarna till och förloppet av de oroligheter, som under den närmast föregående veckan ägt rum i Gudmundrå m.fl. kommuner av Västernorrlands län, jämte i samband därmed stående spörsmål”. Ledamöter var justitierådet Arthur Lindhagen (ordförande), förutvarande statsrådet och professorn Östen Undén, förutvarande statsrådet och advokaten Eliel Löfgren, förbundsordföranden i svenska metallindustriarbetareförbundet Fritjof Ekman och bruksdisponenten Karl Fredrik Göransson.

Man kan tycka att en polisutredning borde ha genomförts. Istället uppdrogs till kommissionen att snabbt göra ett omfattande förhørsarbete. Redan 20 juli 1931 avrapporterade kommissionen sin berättelse. Den kom att bli det officiella Sveriges bild av vad som hände i Lunde. När målet kom upp i Krigsrätten var det mycket svårt att ifrågasätta den bild av händelseförloppet som den politiskt tillsatta kommissionen hade mejslat ut.

Historikern Roger Johansson har i sin doktorsavhandling **Kampen om historien** noterat att: ”Genom sin unika ställning har Ådalskommissionens rapport, direkt eller indirekt, kommit att ligga till grund för en stor del av den senare historieskrivningen över händelserna”.

² Statsminister var C G Ekman, Frisinnade folkpartiet

I min berättelse behandlas inte närmare hur kommissionen genomförde sitt arbete. På en punkt vill jag emellertid göra en kommentar. Normalt blev kommissionens förhör protokollförda och finns därför tillgängliga i offentliga arkiv. Det har emellertid visat sig att kommissionen också lät dåtidens säkerhetspolis genomföra en icke-offentlig föredragning. Av den PM (numera offentlig) som säkerhetspolisen upprättade efter föredragningen kan man notera att inför föredragningen sade sig kommissionens ledamöter inte vara speciellt oroade över kommunisternas aktiviteter. Föredragningen måste emellertid ha påverkat ledamöterna. Av PM kan man nämligen utläsa att säkerhetspolisen notera att man fick tillfälle att göra en lång föredragning och att man fått intryck av att den hade påverkat ledamöterna. Säkerhetspolisen lyckades antagligen göra troligt att kommunisternas aktiviteter var mer graverande än vad kommissionens ledamöter tidigare antagit. Föredragningen kan ha färgat den slutliga skrivningen i kommissionens rapport. Den kan också ha påverkat socialdemokraternas syn på hur kommunisterna fortsättningsvis borde bekämpas.

Jag har gjort en genomgång av Ådalskommissionens protokollförda förhör enbart med fokus på att försöka hitta alla förhör där det nämns att signalen Eld Upphör har blåsts. I fortsättningen av avsnitt 4 behandlas sådana vittnesmål. Vidare har i avsnitt 5 en genomgång gjorts av förhören i Krigsrätten (som startade i Sollefteå under hösten 1931) där det nämns att signalen Eld Upphör har blåsts.

De personer som vittnade inför kommissionen kom i allmänhet också att vittna inför Krigsrätten. När ärendet kom till Krigsrätten fanns regelmässigt de protokoll med som tidigare hade upprättats vid kommissionen.

Förhör inför kommissionen

Förhör med sergeant Sune Ivan Björk, I 21

Den 3 juni 1931 genomfördes förhör med sergeanten Björk. Av protokollet framgår bl.a. följande:

Han hade däremot lagt märke till att signalen ”eld upphör” blåsts av ett spel i trakten omkring folkets hus. Denna signal hade blåsts någon minut efter det elden upphört. Någon vidare eldgivning hade icke förekommit på något håll.

Sergeant Björk vittnar att signalen Eld Upphör hade blåsts. Han påstår emellertid att signalen kom först efter det att militären slutat skjuta.

Björk säger att signalen blåstes av *ett spel*. I det militära använde man sig vid den aktuella tiden av begreppet *ett spel* som funktionsbenämning för den som t.ex. tjänstgjorde som hornblåsare i ett militärt förband.

Förhör med vicekorpral Erik Gunnar Lindgren, I 21

Den 4 juni genomfördes förhör med vicekorpral Lindgren. Av protokollet framgår bl.a. följande:

Han hade hört signalen ”eld upphör” blåsas från någon avlägsen plats. Därvid hade eldgivningen stannat.

Även vicekorpral Lindgren vittnar om att han hört signalen blåsas. Så som protokollet är formulerat tyder det på att eldgivningen slutade i anslutning till signalen.

Förhör med korpral Karl Hilding Lennart Agrell, I 21

Den 5 juni genomfördes förhör med korpral Agrell. Av protokollet framgår bl.a. följande:

Folket trängde icke fram vidare och eldgivningen stannade av som jag tror utan särskilt kommando. Jag hörde emellertid, att demonstrationstågets musikkår blåste signalen ”eld upphör”. Detta ägde rum under själva skottlossningen.

Även korpral Agrell vittnar om att han hört signalen. Han är tydlig i sitt vittnesmål om att signalen kom under skottlossningen.

Förhör med volontären Gustav Edvin Ståhl, I 21

Den 5 juni genomfördes förhör med volontären Ståhl. Av protokollet framgår bl.a. följande:

Därefter hörde jag en hornsignal ”eld upphör”. Varifrån denna kom vet jag ej, ej heller uppfattade jag något kommando av samma innebörd.

Även volontären Ståhl har hört signalen. Däremot framgår inte av protokollet när signalen kom i förhållande till skottlossningen.

Förhör med folkskoleläraren Torsten Levi Björklund

Den 10 juni genomfördes förhör med folkskoleläraren Torsten Levi Björklund från Ramvik. Av protokollet framgår bl.a. följande:

...När de sista skotten hördes, hördes också hornsignalen ”eld upphör”. Varifrån denna signal kom, vet jag icke.

Björklund har hört signalen. Däremot har han inte klart för sig varifrån signalen kommit. Han har uppfattat att hornsignalen kom ungefär samtidigt med att skottlossningen upphörde.

Förhör med fabriksarbetaren Johan Holmberg

Den 13 juni genomfördes förhör med fabriksarbetaren Johan Holmberg. Av protokollet framgår bl.a. följande:

.... Sedan fortsatte skottlossningen enligt min uppfattning utan uppehåll till dess det blåstes ”eld upphör”. Enligt vad som uppgivits för mig skulle denna signal hava avgivits av en musikanter i demonstrationstågets musikkår.

Holmberg har hört signalen. Däremot har han blott indirekt fått klart för sig att signalen kom från hornorkestern. Han har uppfattat att skottlossningen upphörde i anslutning till att signalen blåstes.

Förhör med Tore Andersson

Den 14 juni var Tore kallad till förhör inför Ådalskommissionen i Rådhuset i Härnösand. Via Landsarkivet i Härnösand har jag tagit del av en handling upprättad hos Landsfogden Västernorrland (volym E V a:7). Där framgår följande:

Förhör inför Ådalskommissionen å Rådhuset i Härnösand den 14 juni 1931.

ANDERSSON, Tore Gustaf, född den 23 februari 1909 i Dynäs, Gudmundrå socken, brädgårdsarbetare i Dynäs, postadress Dynäs.

Jag är medlem av Dynäs-Väija hornorkester. Ledaren för denna brukar vara min broder John Andersson. Orkestern består i vanliga fall av tolv man. Själv blåser jag trumpet.

Kristihimmelfärdsdagen skulle medlemmarna av orkestern begiva sig till mötet i Frånö, och vi kommo då överens om, att taga instrumenten med för att spela under mötet i Folkets Park. Vi förstärkte oss med fyra man, nämligen två virveltrumslagare, en bastrumslagare och en cymbalslagare, så att vi sammanlagt blevo 16 man.

Angående förhandlingarna vid mötet vet jag ingenting, men vi blevo anmodade att spela under ett demonstrationståg till Lunde.

Tåget ställde sedermera upp, och jag vet inte någonting om hur uppställningen skedde. Före musiken gick ett par fanor eller standar. Huruvida någon gick före fanorna vet jag ej heller. Under marschen till Lunde minns jag särskilt att musiken spelade dels i neforsbacken på allmänna landsvägen innan man kommer fram till avtagsvägen till Lunde, och dels att musiken åter började spela sedan vi nått högsta punkten på vägen till Lunde, och att vi därefter fortsatte att spela hela tiden till dess vi kommo ned till Folkets Hus i Lunde.

När vi kommo ned till Lunde sågo vi framför oss en ryttarpatrull, som spärrade vägen. Hästarna voro oroliga och stegrade sig, och vi, som gingo först, blevo rädda att vid en eventuell sammanstötning instrumenten skulle skadas. Därför fingo vi, utan föregående överläggning, den tanken att marschera av från vägen, varför vi också ställde oss vid sidan av landsvägen på bron som leder till platsen mellan Folkets Hus och den lindgrenska gården. Från den platsen hade vi ingen utsikt över vägen, och jag såg därför inget av själva sammanstötningen. Jag hörde icke heller att skott lossades, men jag hörde något vissla i luften. När det blev klart för musikkåren att det sköts skarpt uppstod naturligen en viss förskräckelse, och musikanterna började skingras för att söka betäckning. Jag fick då se att på terrassen ovanför mig

vid Lindgrenska gården en kvinna tog händerna åt magen och sjönk ihop, samtidigt som hon uppgav ett skrik. Jag förstod, att hon blivit träffad av ett skott, och jag kom nu på tanken att försöka stoppa skottlossningen genom att blåsa signalen ”eld upphör”, vilket jag också gjorde. Enligt vad jag hört uppgivas skulle också skottlossningen därefter hava slutat.

Tidvis gingo vissa personer framför standaren eller fanorna. Bland dessa erinrar jag mig Hiller.

Jag minns också att Ture Abrahamson gick där framme, och jag har för mig att han åtminstone under någon tid höll i en tofs till standaret.

Stenogrammet uppläst och vidkänt, betygas.
Härnösand som ovan.

Den orkester som gick strax efter täten i demonstrationståget utgjordes i huvudsak av Väja-Dynäs blåsorkester. Enligt uppgift (av Sten Sundin) ingick förutom Einar och Tore även Tores far Oskar samt Tores bröder Axel, John och Rune i orkestern. Vidare ingick Alfred Ljungkvist (gift med Alma Sundin – en syster till Einar Sundin) samt hans söner Valfrid, Nils och Sten. Ytterligare några personer var denna dag med i orkestern. Den var som tidigare framgått förstärkt med två virveltrumslagare, en bastrumslagare och en cymbalslagare.

Familjerna Andersson och Ljungkvist dominerade musiklivet i Väja och Dynäs under 1920- och 1930-talen. Fotona nedan visar orkestern år 1923 respektive år 1936. Fotot från 1936 togs när dåvarande kronprins var på besök i Väja.

Väja-Dynäs hornorkester 1923

Bakre raden från vänster: John Andersson (16 år), Sten Ljungkvist, Tore Andersson (14 år), Sixten Ljungkvist, Rune Andersson (10 år), Nils Ljungkvist och Hjalmar Nyström. Främre raden från vänster: Valle Ljungkvist, Alfred Ljungkvist, Gustav Ljungkvist och Oscar Andersson. (Foto erhållet från Svea Larsson)

Väja-Dynäs hornorkester 1936

Bakre raden från vänster: Viktor Nyström, Rune Andersson, Pelle Gustafsson, Sten Ljungkvist, Sixten Ljungkvist och Algot Gustafsson. Främre raden från vänster: Axel Andersson, Nils Ljungkvist, Hjalmar Nyström, Tore Andersson, Valle Ljungkvist, Ernst Lönn och John Andersson. (Foto erhållet från Svea Larsson)

Ytterligare förhör om skottlossningen

I ett avsnitt i kommissionens rapport analyseras hur skottlossningen gick till från de tio soldater som var placerade på militärens högra flygel i Lunde – under befäl av sergeant Lindgren.

..... En volontär hade sin plats vid den västligaste stolpen av den omtalade grinden. Han hade uppfattat kommandoordet ”eld” och trott att detta avsåg de två lösa skotten. Han hade också avlossat två lösa skott och därefter inväntat nytt kommando. Då sådant icke följt, hade han icke vidare skjutit. Han hade hört hornsignalen ”eld upphör” blåsas men ej hört något kommando av detta innehåll.

Beträffande eldens upphörande har sergeant Lindgren förklarat sig hava givit kommando härom, sedan han sett demonstranterna börja draga sig tillbaka. Det är upplyst, att ungefär samtidigt eller strax efteråt en trumpetare i demonstrationstågets musikkår blåste signalen ”eld upphör”.

För att man ska förstå texten ovan är det på sin plats att nämna att varje soldat enligt order hade laddat med två lösa skott. Magasinen var i övrigt laddade med skarpa skott.

Två av militärerna – en volontär och hans närmaste chef sergeant Lindgren – vidimerar således att de hört signalen Eld Upphör blåsas. Sergeanten Lindgren har t.o.m. preciserat att signalen kom från en trumpetare i demonstrationstågets musikkår.

5 Krigsrätten i Sollefteå

Bakgrund

Vid förhandlingarna i Krigsrätten i Sollefteå från hösten 1931 till våren 1932 genomfördes förhör med ett stort antal vittnen. Dessa var i många fall tidigare hörda av Ådalskommissionen. De förhørsprotokoll som upprättades av Ådalskommissionen fanns även med som underlag vid Krigsrättens förhandlingar.

Under september 2010 besökte jag Krigsarkivet i Stockholm för att gå igenom krigsrättsprotokollet – fem tjocka inbundna band om ca 4.000 sidor – som upprättades vid förhandlingarna i Sollefteå.

Jag har också under februari 2011 hos Arbetarrörelsen arkiv och bibliotek tagit del av ”Handlingar rörande rättegången kring Ådalshändelserna 1931” från advokaten Arvid Rudlings advokatbyrå. Där fanns åtta inbundna band med samtliga handlingar från förhören i Ådalskommissionen, förhören i Krigsrätten, den fortsatta hanteringen i Krigshovrätten (beslut 15 januari 1933) samt handlingar från det slutliga avgörandet av ärendet i Högsta domstolen (beslut 13 juni 1933). I Rudlings arkiv fanns dessutom utskrifter från stenografiska anteckningar från Krigsrättens förhandlingar under perioden 27 oktober till 1 november 1931. De utskrivna stenogramen var ibland mer informativa än de officiella protokoll som skrevs ut vid förhören. Advokaten Branting gav för övrigt vid något tillfälle uttryck för att de protokoll som Krigsrätten producerade inte sällan var undermåliga.

Nedan finns de vittnesmål redovisade som berör frågan om Tore Andersson blåste Eld Upphör. I några fall redovisas såväl del av det utskrivna protokollet som del av de utskrivna stenografiska anteckningarna.

Förhör vid Krigsrätten

Förhör med fabriksarbetaren Claes Hildebert Kempe

Vid Krigsrätten den 28 oktober 1931 förhöordes bl.a. fabriksarbetaren Claes Hildebert Kempe från Sandviken, Dynäs. Han hade enligt protokoll vid förhör inför Ådalskommissionen yttrat följande den 25 maj 1931:

.... Infanterielden upphörde, när två män i demonstrationstågets musikkår blåste eld upphör. Den första, som blåste, var från Väja musikkår.

Vid förhöret i Krigsrätten återkom man helt kort till frågan om Eld Upphör. Följande finns refererat i protokollet:

.... Vittnet hade hört en medlem av musikkåren blåsa ”eld upphör”, varvid skottlossningen slutat.

Vidare finns noterat:

.... Vittnet kunde icke säga, om den som blåst ”eld upphör” varit från Väja musikkår. ...

Kempe har således hört signalen. Han tycker sig emellertid ha uppfattat att två olika personer blåste signalen. Kanske missminner han sig om antalet signaler? Kanske blev det en slags ekoeffekt av ljudet? (Hornorkestern befann sig i en dalsänka mitt emot det tämligen höga Kläppberget. Bakom hornorkestern fanns också en bergsslänt efter vilken flera hus var byggda.) Det kan ju också ha varit så att Tore blåste den korta signalen Eld Upphör ett par gånger i snabb följd. Kanske fick han i upphetsningen inte till den första signalen på rätt sätt och upprepade den därför? Jag återkommer till denna fråga.

Förhör med Erik Gustaf Holmberg

Vid Krigsrätten den 28 oktober 1931 förhördes bl.a. Erik Gustaf Holmberg. Han hade enligt protokoll vid förhör inför Ådalskommissionen yttrat följande den 16 maj 1931:

.... Vittnet hade hört en trumpetsignal under skottlossningen men hade icke kunnat uppfatta, varifrån den kommit.

När det gäller förhöret med Holmberg i Krigsrätten fanns även det utskrivna stenogrammet sparat i advokaten Rudlings arkiv. I det avsnitt som berörde frågan om trumpetsignalen utspann sig följande när Rudling och rättens ordförande ställde frågor till Holmberg:

- Rudling:** Vittnet sade att när Eira Söderberg ramlade hördes några skott?
- Holmberg:** Det är svårt att säga. Enligt min uppfattning pågick eldgivning högst en minut, och när skottlossningen började – på sekunden när är svårt att säga – såg jag, att hon ramlade. Jag hörde trumpetsignalen. Det hade skjutits några skott innan jag hörde hennes skrik.
- Rudling:** Vilken åtgärd vidtog vittnet, när ni hörde hennes skrik?
- Holmberg:** Jag stannade kvar. Jag blev rädd och stannade kvar och tittade. När jag kände igen Ture Abrahamsson, då gick jag upp och skulle försöka få tag på bilen, som vi lämnat.
- Rudling:** Hörde vittnet signalen?
- Holmberg:** Jag hörde trumpetsignaler ett par, tre gånger.
- Ordf.:** Var det innan skottlossningen hade slutat?
- Holmberg:** Det var just under skottlossningen.
- Ordf.:** Var det från musikkåren?
- Holmberg:** Jag hörde trumpetsignaler, men varifrån kan jag inte säga.

Holmberg har således hört signalen – eller snarare två till tre signaler. Men han vet inte varifrån den kommit. Däremot uppfattade han att signalen kom medan skottlossningen pågick.

Förhör med Waldemar Höjer

Vid Krigsrätten den 28 oktober 1931 förhördes bl.a. Waldemar Höjer. Från förhöret finns bl.a. följande refererat:

... Han hade hört signalen ”Eld upphör”, men hade ej lagt märke till hur den kommit i förhållande till skottlossningen.

Höjer har hört signalen. Han förefaller inte heller veta varifrån signalen blåstes. Han är inte heller säker på om signalen blåstes under det att skottlossningen pågick eller om signalen kom efter det sista skottet från militären.

Förhör med Ludvig Öhman

Vid Krigsrätten den 28 oktober 1931 förhördes bl.a. Ludvig Öhman. Från förhöret finns bl.a. följande refererat:

.... Vittnet hade hört signalen ”eld upphör”. Skottlossningen hade i och med detsamma upphört.

Öhman har således hört signalen. Öhman har uppfattat att skottlossningen upphörde i anslutning till att signalen blåstes. Däremot framgår inte av protokollet att han känner till vem som blåste signalen.

Förhör med Henning Gerhard Ossian de Besche

Vid Krigsrätten den 29 oktober 1931 förhördes bl.a. före detta polismannen de Besche. Från förhöret finns bl.a. följande refererat:

.... Vittnet hade hört signalen ”eld upphör” blåsas, men visste inte om skottlossningen upphört före eller efter det signalen blåst.

När det gäller förhöret med de Besche i Krigsrätten fanns även det utskrivna stenogrammet sparat i advokaten Rudlings arkiv. I det avsnitt som berörde frågan om trumpetsignalen utspann sig följande när Rudling och rättens ordförande ställde frågor till de Besch:

Rudling:	Hörde vittnet signalen?
de Besche:	Ja.
Rudling:	Hur var den i förhållande till skottlossningen?
de Besche:	Jag kan inte precis säga, men det är klart, att det var i samband med eldgivningens upphörande.

Ordf.: Hade ni den uppfattningen, att skottlossningen upphörde, när signalen hördes?
de Besche: Det kan jag inte säga, det gick så fort.

de Besche har således hört signalen. Men han är inte säker på om signalen blåstes under det att skottlossningen pågick eller om signalen kom efter det sista skottet från militären.

Förhör med Lars Gottfrid Andersson

Vid Krigsrätten den 29 oktober 1931 förhöordes bl.a. Lars Gottfrid Andersson. Från förhöret finns bl.a. följande refererat i protokollet:

.... Vittnet hade hört en signal från musiken men visste inte, om det varit signalen ”eld upphör”.

När det gäller förhöret med Andersson i Krigsrätten fanns även det utskrivna stenogrammet sparat i advokaten Rudlings arkiv. I det avsnitt som berörde frågan om trumpetsignalen utspann sig följande när Rudling ställde frågor till Andersson:

Rudling: Hörde vittnet signalen: eld upphör?
Andersson: När jag sprang upp till den här gården hörde jag något från musiken, men jag kunde inte höra om det var ”eld upphör”.

Andersson har således hört en signal från musiken. Däremot visste han inte innebörden av signalen.

Förhör med Georg Karl Hyckenberg

Vid Krigsrätten den 29 oktober 1931 förhöordes bl.a. Georg Karl Emanuel Hyckenberg. Från förhöret finns bl.a. följande refererat:

.... Vittnet hade icke hört signalen ”eld upphör”. Troligen hade denna signal blåsts, när vittnet gick upp för trappan.

Hyckenberg hörde inte någon signal. Men så som han uttryckte sig förefaller det som om han själv håller för sannolikt att signalen hade blåsts.

Förhör med fabriksarbetaren Johan Alfred Nässlander

Vid Krigsrätten den 29 oktober 1931 förhöordes bl.a. fabriksarbetare Johan Alfred Nässlander från Utansjö. Även hans son Otto Rudolf Nässlander förhöordes samtidigt. Johan Alfred Nässlander hade redan tidigare den 17 maj 1931 inför kommissionen bl.a. yttrat följande:

Mitt under skottlossningen hörde jag hur en av männen i musikkåren på horn blåste signalen ”eld upphör” och omedelbart härefter upphörde skottlossningen. Den hade högst räckt en och en halv minut. Enligt min uppfattning var det denna hornsignal, som kom skottlossningen att upphöra.

Från förhöret med Nässlander finns bl.a. följande refererat:

.... Någon hade ropat, och vittnet hade nog även själv ropat, att man skulle blåsa eld upphör. Vittnet hade vänt sig om och sett ett spel från musikkåren blåsa denna signal. Därpå hade skottlossningen upphört. Det ropades: Hörde ni nu att det blåste i alla fall!?

Vidare finns refererat:

.... Vittnet hade ett minne av, att han sagt till musiken att blåsa eld upphör, men vittnet visste icke, om uppmaningen uppfattades. Han hade då befunnit sig mellan 15 á 20 meter från musiken.

Nässlander har således hört signalen. Han har också uppfattat att det är någon i hornorkestern som blåst signalen. Nässlander menar också att det var signalen som fick skottlossningen att upphöra. Intressant är också att Nässlander och ytterligare någon person sades ha ropat till hornorkestern att man skulle blåsa signalen Eld Upphör. Och när väl signalen blåstes och beskjutningen slutat så ropade någon: ”Hörde ni att det blåstes i alla fall?”. Möjligen nådde ropen nådde fram till Tore.

Nässlanders vittnesmål är särskilt intressant eftersom han gick främst i demonstrationståget. Han bar Utansjö fackföreningsfana av Svenska Papperindustriarbetareförbundet avd. 5 samtidigt som hans son Otto Rudolf Nässlander bar ett standar tillhörigt samma fackförening. Tillsammans med de två gick också fanbäraren för den socialdemokratiska ungdomsklubben, John Westling.

Nässlanders skriftliga vittnesmål bevittnades bl.a. av Ivar Vennerström. Han blev chef för försvarsdepartementet 1932 när Per Albin Hansson bildade sin regering. Vennerström hörde till vänsterflygeln inom partiet. Han hade år 1917 varit med att bilda Sveriges Socialdemokratiska vänsterparti. Men han återgick till SAP 1923. Vennerström var för övrigt politisk redaktör vid Nya Norrland år 1931.

Förhör med Otto Rudolf Nässlander

Vid Krigsrätten den 31 oktober 1931 förhöordes Otto Rudolf Nässlander. I protokollet fanns inget skrivet som hade bäring på trumpetsignalen Eld Upphör. Däremot fanns några meningsutbyten om detta i det stenogram som skrevs ut vid förhandlingarna. I detta fall var det Krigsrättens ordförande som ställde några frågor.

Ordf.: Hur länge stod ni vid Lindgrenska muren?

Nässlander: Tills de blåste signalen Eld upphör

Ordf.: När blåstes den?

Nässlander: Medan de höll på att skjuta.

Nässlander har enligt uppgift hört signalen. Och han menar att signalen blåstes medan eldgivningen pågick.

Förhör med Tore Gustaf Andersson

Vid Krigsrätten den 30 oktober 1931 förhöordes även Tore Andersson. Hans vittnesmål inför Ådalskommissionen har i sin helhet redovisats ovan. Vid Krigsrättens förhandling fanns protokollet från kommissionen bifogat. I det följande redovisas i sin helhet det som protokollfördes vid Krigsrätten av Tores vittnesmål:

Andersson, som nu inkallades, vitsordade sin ovanintagna inför kommissionen angivna berättelse fram till tidpunkten för sammanstötningen med patrullen samt berättade vidare: Ifrågavarande tillfälle hade varit det enda, som vittnet till fots kommit till Lunde. Tidigare hade han en gång passerat i bil ned till färjeläget. Vittnet hade stått på övre sidan av bron vid Folkets Hus. På fältet hade han sett en ryttarpatrull. Tre eller fyra personer hade kastat sten mot denna patrull. Flera hade velat kasta sten, tre eller fyra personer hade slagit till armarna på dem, så att de tappat stenarna. Någon hade skrikit: ”Ge fan i att kasta sten!” Framför tåget på vägen ungefär vid stensemuren vid Mathissens gård, hade det stått en ryttarpatrull på tre eller fyra ryttare. Vittnet hade förstått att instrumentena måste skyddas. Vid sammanstötningen hade det blivit kaos. Demonstranterna hade stoppat upp och sakta gått framåt vägen. Det hade märkts liksom en tvekan. Ett standar hade ramlat framåt. På grund av trycket bakifrån hade en hel del av folket trängts upp på stensemuren och en del ned i diket. Vart patrullen hade tagit vägen, hade vittnet icke sett. Därefter hade det börjat vira av kulor i luften, och skottlossningen hade börjat. Musiken hade fortsatt att spela, men den hade slutat, i och med att skottlossningen börjat. Musikanterna hade börjat draga sig uppåt. Några hade skrikit. Vittnet hade först trott, att det varit lösa skott, men han hade sedan hört visslingar i luften. Vittnet hade stått kvar vid huset. Han hade vänt på huvudet och sett, när Eira Söderberg träffats av ett skott. Hon hade slagit händerna över magen och skrikit till. Vittnet hade då fattat, att skotten varit skarpa, samt hade han fått den ingivelsen att blåsa en signal för att lura militärerna. Vittnet hade blåst ”eld upphör”. Skottlossningen hade då ännu pågott. Vittnet hade därefter blivit upptagen av att titta på Eira Söderberg, och haft sin uppmärksamhet riktad mot henne.

På frågor av parterna uppgav vittnet: Vittnet hade icke sett några demonstranter gå ned på fältet. Han hade icke lagt märke till något utbyte av standardbärare. Han hade icke sett landsfogden eller kriminalkonstapel Sundin. Vittnet hade icke i Strömnäs hört talas om, vilken väg tåget skulle gå. Musiken hade enligt vittnets uppfattning slutat att spela någon gång under skottlossningen. Vittnet kunde dock icke säga, om skottlossningen pågott, innan musiken slutade. Den bakre delen av musikkåren hade dragit sig bakåt uppåt gårdarna på norra sidan av vägen. Vittnet hade endast hört visslingar av kulor och inga knallar. Patrullen på fältet hade befunnit sig på 15 á 20 meters avstånd

från landsvägen. Om ryttarna hade haft dragna sablar, hade vittnet ej sett. Ryttern hade med jämna mellanrum bildat en halvcirkel bort till patrullen på vägen. Vittnet hade icke trott, att demonstranterna skulle få gå ned på fältet. Vittnet hade sett personer röra sig längs det röda planket vid förläggningen. De hade icke haft några hästar. Åt vilket håll de gått, kunde vittnet icke avgöra. Han hade endast kastat en flyktig blick nedåt. Vittnet hade icke hört något oväsen vid sammanstötningen med patrullen. Han hade icke sett, varifrån stenkastarna fått sina stenar. Han hade icke iakttagit, att några plockat på sig stenar. Patrullen hade enligt vittnets uppfattning varit fyra á fem meter från fanbärarna, när musiken gått in på bron. Vittnet trodde, att patrullen ursprungligen stått vid stenmuren vid Lindgrens gård. Vittnet kunde dock icke så noga säga detta, då han vid tillfället varit upptagen med att titta på noterna. Det hade icke varit på förhand bestämt, att musiken skulle lämna vägen. De värsta visslingarna hade hörts när Eira Söderberg hade träffats. Vittnet hade blåst signalen omedelbart därefter. Möjligen hade vittnet gått ett par steg längre fram.

Vidkänt.

Branting anförde: Med anledning av, vad som under detta vittnesmål framkommit, anhöll han att få bestrida Mestertons och Påhlmans påstående, att meningen skulle varit, att demonstrationen skulle ägt rum på det öppna fältet söder om vägen. Det måste vara uppenbart för var och en, som hade denna situation klar för sig, att om demonstranterna, när de kommit vägen fram och befunnit sig mitt framför förläggningen, plötsligt lämnat vägen och gått ner eller strömmat ner på fältet i riktning mot förläggningen och till på köpet mot en där stående ryttarpatrull, skulle detta enligt Brantings mening med rätta, hava uppfattats, som om demonstranterna velat storma fram mot förläggningen. Branting vore därför av den uppfattningen, att hela konstruktionen, att tåget skulle hava tillåtits demonstrera på fältet norr om demarkationslinjen, vore tillkommen efteråt. Det hade redan från början och vid olika tillfällen framhållits, även av Ådalskommissionen, att det måste vara uppenbart, att det skulle vara oerhört onaturligt med en sådan demonstration av massorna mitt framför förläggningen. Branting förmenade, att samtliga militära dispositioner utgjorde belägg för den uppfattningen, att det icke varit meningen, att det skulle ägt rum någon demonstration på det öppna fältet framför förläggningen.

Svarandebiträdet anförde: Han bestred allt avseende vid, vad Branting yttrat. I alla händelser ville han hänvisa till, att det varit de civila myndigheterna, som skulle bestämt demonstrationens plats, och att militären endast vore ett hjälpmedel.

När det gäller förhöret med Tore fanns även det utskrivna stenogrammet sparat i advokaten Rudlings arkiv. Det är emellertid mindre meningsfullt att hänvisa till det. Den som stenograferade hade nämligen inledningsvis skrivit: *Vittnet hade mycket svag röst*. Rösten var så svag att den som stenograferade inte uppfattade de svar som Tore gav. Istället sattes ”?” ut av stenografen för många av de svar som Tore lämnade – speciellt i början av förhöret. Detta medförde att rättens ordförande fick lov att upprepa de svar som Tore gav – på så sätt blev alla svar nedtecknade.

Troligen var den 22-årige Tore nervös vid sitt vittnesmål – därav den lågmälda rösten. Han fruktade kanske att få fängelse för tilltaget att ha missbrukat den militära signalen Eld Upphör?

Förhör med furir C S Tapper

Vid Krigsrätten den 4 november 1931 förhöordes bl.a. C S Tapper, furir vid I 21 i Sollefteå. Från förhöret finns de stenograferade noteringar bevarade. På frågor från rättens ordförande svarade Tapper följande beträffande tidpunkten när skotten av misstag lossades från den kulspruta han skulle plundra:

I slutet av själva eldgivningen. Jag såg demonstrationståget, jag såg sammanstötningen med patrullen, såg folk försvinna mellan husen, hörde enstaka skott, hörde lösa skott, hörde kapten Mestertons röst, hörde knallarna, då de övergick till skarp ammunition, och ungefär vid mitten av eldgivningen kom ordern att flytta kulsprutan. Skotten gick kanske i sista delen av eldgivningen. Under det att jag bar bort kulsprutan, hörde jag signalen: eld upphör.

Furir Tapper har hört signalen. Beträffande tidpunkten tolkar jag hans vittnesmål så att signalen blåstes strax efter det att eldgivningen upphört.

Förhör med underlöjtnant Ivar Ludvig Erlandsson

Vid Krigsrätten den 4 november 1931 förhöordes bl.a. Ivar Ludvig Göransson, underlöjtnant vid I 21 Sollefteå. Från förhöret finns bl.a. följande refererat:

.... Sedan eldgivningen slutat blåstes av en hornblåsare i demonstrationstågets musikkår en signal, som kunde uppfattas som eld upphör.

Vidare finns refererat:

.... Ungefär 15 á 30 sekunder efter det skottlossningen upphört, hade vittnet hört en hornsignal från trakten av Lindgrenska huset. Vittnet hade ej uppfattat den som signalen eld upphör.

Det stenogram som utgjorde underlaget då protokollet skrevs ut finns bevarat. Enligt detta utspann sig bl.a. följande när rättens ordförande frågade ut Göransson:

Ordf.: Hörde ni någon signal ”Eld upphör”?
Göransson: Nej, men jag hörde en signal som kom från trakten av det stora röda huset.
Ordf.: Vad var det för signal?
Göransson: Jag uppfattade det inte som ”Eld upphör”.
Ordf.: Var det en hornsignal?
Göransson: Ja, förmodligen med jägarhorn eller liknande, men som ”eld upphör” fattade jag den inte.

Ordf.: Minns ni när den signalen kom?
Göransson: Då var all eldgivning för ungefär 15 sekunder eller en halv minut sedan upphörd.

Underlöjtnant Göransson vidimerar att han hört en signal. Göransson menade emellertid att det inte var en korrekt ”eld-upphör-signal”. Dessutom menar han att signalen kom först efter det att militären slutat skjuta.

Förhör med sergeant Gunnar Oskar Mauritz Lindgren

Vid Krigsrätten den 8 december 1931 förhöordes bl.a. Gunnar Oskar Mauritz Lindgren, sergeant vid I 21, Sollefteå. Sergeant Lindgren var något av en nyckelperson i sammanhanget. Lindgren var den som förde befäl över militärens högra flygel. Det var därifrån alla skott avlossades mot demonstrationståget (med undantag från två skott från kulsprutan på vänstra flygeln som avlossades av misstag när kulsprutan skulle ”plundras” inför förflyttning till högra flygeln). Lindgren själv uppger vid förhöret:

.... Jag kommenderade då: Eld upphör. Strax efteråt hördes från demonstrationstågets musikkår hornsignalen ”Eld upphör”.

Sergeant Lindgren säger sig således ha hört signalen Eld Upphör från hornmusikkåren. Han framhåller att det skedde efter det att han själv till sin underställda ropat ordern Eld Upphör. När Lindgren år 1968 blir intervjuad av Birger Norman (se nedan) vidåller han sin berättelse att han hörde signalen Eld Upphör från hornorkester där den stod på omkring 100 meters avstånd från Lindgren.

6 Vittnesmålen i sammandrag

Ovan har redovisats 19 vittnen som inför Ådalskommissionen och/eller Krigsrätten anser sig ha hört signalen Eld Upphör blåsas i Lunde 14 maj 1931. Bland dessa vittnen anser den största gruppen, 9 personer, att signalen blåstes under pågående skottlossning. En något mindre grupp, 6 personer, ansåg att skottlossningen upphörde ungefär samtidigt med att signalen gavs – alternativt var dessa personer osäkra på tidpunkterna. 4 personer – alla militärer – ansåg att skottlossningen hade upphört när signalen blåstes. Uppgifterna har sammanställts enligt följande:

Vittnen vid förhör hos Ådalskommissionen och Krigsrätten har uppgett sig höra en trumpetsignal	Trumpetsignalen blåstes under pågående beskjutning	Trumpetsignalen blåstes ungefär samtidigt med att beskjutningen upphörde	Trumpetsignalen blåstes efter det att beskjutningen upphört
Sergeant Sune Ivan Björk			Ja
Sergeant Lindgren			Ja
Furir C S Tapper			Ja
Underlöjtnant Ivar Ludvig Erlandsson			Ja
Vicekorpral Erik Gunnar Lindgren	Ja		
Korpral Karl Hilding Lennart Agrell	Ja		
Volontären Gustav Edvin Ståhl		Tidpunkt oklar	
Fabriksarbetaren Johan Holmberg	Ja		
Folkskoleläraren Torsten Levi Björklund		Ungefär samtidigt	
Fabriksarbetaren Claes Hildebert Kempe	Ja		
Erik Gustaf Holmberg	Ja		
Waldemar Höjer		Tidpunkt oklar	
Ludvig Öhman	Ja		
Henning Gerhard Ossian de Besche		Tidpunkt oklar	
Lars Gottfrid Andersson		Tidpunkt oklar	
Georg Karl Hyckenberg		Tidpunkt oklar	
Fabriksarbetaren Johan Alfred Nässlander	Ja		
Otto Rudolf Nässlander	Ja		
Tore Andersson	Ja		

Vid Ådalskommissionens och Krigsrättens förhandling berördes frågan om Eld Upphör vid minst 19 vittnesmål. Att frågan inte berördes vid fler tillfällen är inte konstigt. Frågan var nämligen inte föremål för Krigsrättens juridiska bedömning. När frågan om signalen togs upp vid förhandlingarna var det närmast att betrakta som en ”överskottsinformation”.

Vittnesmålen om att Tore blåste signalen är trovärdiga. Någon annan slutsats kan knappast dras när 19 vittnen har uttalat att så var fallet. Då är att märka att 7 av dessa personer är militärer – och alla har uttalat att de hört signalen blåsas. De 7 militärerna vidimerar detta trots att det var genant att det var trumpetaren i Väja-Dynäs hornorkester – och inte deras egen hornblåsare – som gav signalen.

Fyra befäls personer – sergeant Björk, sergeant Lindgren, furir Tapper samt underlöjtnant Göransson – skiljer sig från de övriga militärerna på så sätt att de anser att eldgivningen hade upphört när Tores signal ljöd. Inte minst sergeant Lindgren kan ha haft ett särskilt intresse av att beskriva saken så. Lindgren har påstått att han hade ropat ordern Eld Upphör till sina mannar. Hans soldater ska då ha slutat skjuta. Först därefter påstår Lindgren att han hörde signalen från hornorkestern. För sergeant Lindgren var detta en hedersfråga. Det skulle nämligen vara ytterst genant om det blev fastlagt att det var ”motståndaren” som blåste Eld Upphör och därmed lurade hans mannar att sluta skjuta. I så fall skulle civilisten Tore i det ögonblicket ha tagit över befälet från sergeant Lindgren. Det är sannolikt att Lindgrens heder drev honom till att hävda att det var han själv som först ropade Eld Upphör och att Tores signal kom därefter.

Den oklarhet som finns är i vilket tidsförhållande till skottlossningens slut som signalen blåstes. Övervägande skäl talar för att signalen blåstes innan, eller senast i samband med, att militärens beskjutning slutade. Att en vicekorpral och en korpral sagt att signalen kom medan beskjutningen pågick måste betraktas som tunga indicier om att så var fallet. Det kan inte ha varit populärt hos deras befäl att en sådan uppgift lämnades – och trots det lämnade soldaterna dessa vittnesmål. En tredje soldat, en volontär, uppgav att det var oklart i vilket skede som signalen kom. Hans uppfattning går således också i viss mån emot befälens uppfattning. Bland vittnande demonstranter i övrigt är det ingen som tydligt hävdar att signalen kom efter det att beskjutningen avslutats.

Att vicekorpralen, korpralen och volontären vittnade som de gjorde kan bero på att dessa vittnesmål gjordes i nära anslutning till händelsen i Lunde. Militären hann inte – eller tänkte kanske inte på – att samordna sina vittnesmål i denna fråga eftersom den i juridiskt avseende var oväsentlig. Inför förhandlingarna i Krigsrätten hann militären där-
emot samordna sig i alla avseenden. I sammanhanget är det för övrigt av intresse att understryka att soldaterna var volontärer – inte värnpliktiga.

Enligt min mening bör man med hänsyn till enbart dessa vittnesmål kunna slå fast att Tore blåste signalen Eld Upphör i anslutning till att militären besköt demonstrationståget i Lunde. Men för att ytterligare styrka detta har jag i det följande hänvisat ett stort antal uppgifter i media och andra sammanhang som berättar om händelsen.

7 Berättelser i media år 1931

I dagspressen fanns under år 1931 ett mycket stort antal berättelser om händelserna i Lunde. I det följande redovisas fem exempel där media kommenterat Tores trumpetsignal.

7.1 Tidningen Nya Norrland den 15 maj 1931

Det första tillfälle där jag kunnat se att signalen ”Eld Upphör” är omnämnd finns i Nya Norrland den 15 maj 1931. I en utförlig artikel som skildrar händelserna i Lunde finns bl.a. följande passus:

..... Sedan elden pågått en stund hördes en signal ”eld upphör”, som blåstes av en medlem i hornorkestern. Om detta från militären uppfattades som en signal från förläggningen har ej kunnat bekräftas men sedan signalen givits avbröts eldgivningen.

7.2 Tidningen Socialdemokraten den 17 maj 1931

I tidningen skrivs följande:

Enligt vad Soc.-D inhämtat ägde ett intermezzo rum vid skottlossningen, som är ganska belysande för den villervalla och nervositet som var rådande inom militärförläggningen. Demonstranterna i de främre leden voro naturligtvis av

den uppfattningen att det var lösa skott som militären avfytrade, men när de träffade kamraterna föll till marken för kulorna, förstod man ögonblickligen att tåget var utsatt för skarp beskjutning. Då projektilerna fortsatte att vissla kring demonstranterna, grep en rådig hornblåsare i musikkåren sitt instrument och mitt under det värsta kulregnet hörde man plötsligt signalen ”eld upphör” smattra över nejden. Denna episod torde onekligen få tillmätas en viss betydelse, ty så snart som signalen uppfattades av de skjutande militärerna inställdes beskjutningen. Sannolikt trodde man att signalen gavs från det egna lägret. Det är inte otroligt att ännu en skotts salva, som kanske kommit att öka döds-offrens antal avfyrats om inte musikanten levererat signalen i sista ögonblicket.

7.3 Film från begravningen i Gudmundrå kyrka i maj 1931

Produktionsbolaget Internationella Röda Hjälpens spelade in en film om begravningen i Gudmundrå kyrka den 29 maj 1931. Då begravdes fyra av de fem personer som dödades. Filmen innehöll även vyer från Lunde samt bilder på Ådalskommissionens ledamöter när de sammanträdde i Lunde.

Filmen, som är 22 minuter lång, kan från februari 2011 ses på nätet via www.filmarkivet.se. Filmen har benämningen: ”När de stupade Ådalsarbetarna fördes till vila i Ådalens jord” och är gjord som stumfilm. Handlingen kommenteras av texter i filmen.

I filmen kan man se flera av de huvudpersoner som kom att agera vid Ådalshändelserna. I filmen finns även bilder på vad som kallas ”Sandvikens och Väjas arbetares musikkår”. Bland musikerna kan man bl.a. identifiera trumpetaren Tore Andersson. På en textskylt i filmen anges: *Den reslige, blonde trumpetaren, som syns å bilden är identisk med den man, som under skottlossningen visade ett glänsande prov på kallblodighet då han blåste signalen: ”ELD UPPHÖR!*

7.4 Tidningen Nya Norrland den 5 augusti 1931

I den socialdemokratiska tidningen Nya Norrland stod följande att läsa den 5 augusti 1931:

Vid senaste vårens blodiga drama i Lunde saknades över lag sinnesnärvaro och omdömesförmåga. En man som emellertid på den post han blivit ställd visade sig äga nödig sinnesnärvaro i en sällsamt nervpåfrestande situation var en av medlemmarna i demonstrationstågets musikkår, hornblåsaren Tore Andersson från Dynäs. Sedan den Mestertonska salvan avlossats, och en oerhörd förvirring skapats på ömse sidor om fronten, tog han resolut sitt instrument och blåste ”Eld upphör”. I Ådalskommissionens rapport anges att även inom truppen kommenderats ”Eld upphör”. Men det är icke ådagalagt att detta skedde på sådant sätt att det uppfattades utefter hela linjen. Däremot torde alla ha hört och rent instinktivt åtlytt hornblåsarens signal. Det förefaller sannolikt att denna signal i själva verket kom att rädda åtskilliga människoliv vilka eljest oskyldigt och helt meningslöst blivit spillda. Herr Anderssons resoluta ingri-

pande i en situation där så många andra hade tappat huvudet är därför att jämföra med en hjältelat som om den inte får någon materiell belöning bör mötas med honnör från allt Ådalens folk.

Testen är den mest hedrande som jag funnit i svensk dagspress om Tores insats.

Det bör noteras att texten skrevs innan Tores kommunistiska sympatier var allmänt kända och innan den socialdemokratiska ledningen hunnit bestämma sig för att det var kommunisterna som skulle lastas för tragedin i Lunde.

7.5 Tidningen Nya Norrland den 31 oktober 1931

Händelserna i Lunde blev som framgått föremål för Krigsrättens behandling i Sollefteå. Förhandlingarna pågick från slutet av oktober 1931 till slutet av mars 1932. Jag har vid Kungliga biblioteket i Stockholm tagit del av den rapportering som Nya Norrland gjorde från förhandlingarna. Jag är imponerad av den omfattande och snabba avrapportering som den lilla landsortstidningen gjorde från de långdragna förhandlingarna.

I Nya Norrland den 31 oktober 1931 finns ett referat från förhandlingarna dagen innan. Där framgår att Tore var kallad som vittne. I Krigsrätten rapporteras först vad Tore vittnat om inför Ådalskommissionen (se ovan). Därefter refereras följande i protokollet:

Vittnet berättade ytterligare att han iakttagit att några personer tillhållit andra att låta bli att kasta sten. Musiken hade spelat ungefär till skottlossningen hade börjat. Något ombyte av standarbärare hade han icke sett. Man hade icke överlagt om vilken väg man skulle taga. Patrullen på vägen hade stått ungefär 10 – 20 meter från vägen i linje och han hade därför trott att man ej fick beträda fältet. Ingen av tetmännen hade tagit upp några stenar från vägen. Då musiken marscherade upp vid Folkets hus hade det varit 4 – 5 meter till patrullen vid björken. Endast fanbärarna hade då varit före musiken.

Kapten Mesterton ville nu förhöra vittnet om anledningen till att musiken lämnade vägen och huruvida det icke överenskommit om detta på förhand. Då vittnet förnekade något dylikt skakade svaranden betänksamt på huvudet. Då han såg Eira Söderberg falla hade han först gått ett par steg varefter han blåst ”Eld upphör”.

8 Intervjuer med Tore i radio och TV

Intervjuerna nedan har hämtats från dels ett radioprogram, dels ett TV-program. Tore spelade av dessa program till ett ljudkassettband som han sände till min far. På banden gjorde Tore flera kommentarer om det som avhandlades i programmen.

Min far fick kassettbanden som tack för att han till Tore hade översänt en minnesskrift om Åbergskörens verksamhet i Umeå åren 1954-1978. Helge ingick som 1:a tenor i manskören och var under alla år körens ”talman”.

8.1 Intervju i radio år 1961 av journalisten Sven Jerstedt

Journalisten Sven Jerstedt gjorde år 1961 en radiointervju med Tore. Detta med anledning av att det då var 30 år sedan händelserna i Lunde inträffade. I intervjun berättar Tore om hur det kom sig att han gav signalen Eld Upphör med sin trumpet.

Tore: Ja det var ju det att vi kom i spetsen för demonstrationståget nedför backen och vi spelade på våra nya och blanka instrument. De var våra ögonstenar så att säga. Vi ville inte komma i kollision med den ryttarpatrull som vi såg några steg framför, varför jag gjorde tecken att vi skulle vika in på en bro – en sidoväg alltså från huvudvägen – för att inte behöva kollidera med ryttarpatrullen.

Jerstedt: Märkte ni skottlossningen?

Tore: Kanske jag får lov att berätta just en händelse som kanske kan vara bidragande till ingivelsen där. En av våra musikkamrater han står och spelar men hade ingen som höll i noterna, eller inget fäste på sitt instrument för noterna – han hade tappat det – och uppdrog det till en annan bekant och god vän som står och håller i noterna under tiden han spelar. Trots att det är kvav lugnt så står jag och tittar på hur den gode vännens hatt helt plötsligt åker på sidan – och den rättades till utan kommentar och stod på huvudskulten igen. Då började jag ana att det var fara och färde. Det sades, och vi hörde i musiklarmet – trots det – hörde vi att det talades om att det skjuts skarpt.

Jerstedt: Det här med hatten – vad var orsaken till att den åker på sned?

Tore: Det var kulor som passerade den. Den träffades säkerligen av två kulor som borrade genom hattkullen där. Och plötsligt så hör vi också hur en flicka, eller kvinnan ifråga, skriker och jag vänder mig om och ser då blodflödet från flickan Eira Söderberg. Och då förstod jag att det var allvar. Och då slog vi av musiken och jag lät sedan signalen ”Eld upphör” följa.

Jerstedt: Blåste ni från den plats ni stod eller?

Tore: Jag gick fram på vägen några steg fram på vägen – som då var folktom, praktiskt taget folktom. Jag såg några i diken där som hade tagit skydd och betäckning. Annars så var jag ensam och lät signalen gå ned över militärföreläggningen. Det blev tyst!

8.2 Intervju i TV 1968 av Birger Norman

År 1968 gjorde Birger Norman och Carl Slättne ett TV-program om händelserna i Ådalen. Titeln på programmet var ”När 20-talet skar ihop”. Programmet finns tillgängligt via Svensk mediedatabas (SMDDB) hos Riksarkivet. Eftersom talet och dramatiseringen i programmet stöttas av filmat material blir den av mig refererade texten ibland otydlig när den inte stöds av sitt filmiska sammanhang.

När Tore på sitt kassetband berättar om Normans program så påpekar han med eftertryck att man inte får förväxla Normans TV-film med Bo Widerbergs långfilm ”Ådalen 1931”. Den senare är enligt Tore ”en ren och uppenbar förfalskning utav händelserna i Ådalen”! Jag återkommer till denna fråga.

I TV-programmet hör man signalen ”Eld Upphör” blåsas. Det var Tore själv som i programmet blåste signalen på den trumpet han använde år 1931.

Textpartiet nedan berättas av en kvinna med namn Majken Johansson. Hon var vän med Eira Söderberg som var en av de fem personer som dödades. I TV-programmet står Majken tillsammans med Norman vid den plats i Lunde där Eira dödades. Inledningsvis berättar Majken – som 1931 var en ung kvinna – att hon och några kamrater, däribland Eira Söderberg, skulle titta på demonstrationståget. De unga kvinnorna kom att stå intill den plats där Väja-Dynäs hornorkester hade vikit av från landsvägen för att ställa sig och spela. Hon berättar sedan följande:

..... och så hör vi hur det börjar smattra och skjuta. Och då har det varit ett träd här förut, på den tiden, och då står det en kar och håller i sig här och trycker sig mot trädet och ska försöka gömma sig. Vi står kvar här, och så skriker dom: ”militären anfaller”! Dom kom som ett galopp rätt emot oss. Och vi iväg över här. Men så hörde vi att det var en som skrek. Och när jag vände mig om så låg Eira där, baklänges, och ska försöka ta upp sig på armbågarna. Och jag sprang tillbaks – och jag tänkte att jag måste hjälpa henne – och då vällde hon bara med ögena. Och då såg trumpetaren i Kramfors Jazz att hon var död, så han blåste ”Eld upphör” så att det blev alldeles lugnt och stilla.

Som framgår av textutdraget var Tore med i ”Kramfors Jazz” (namnet var egentligen Kramfors Jazzkapell). Orkestern etablerades 1928. Det var en av de populäraste dansorkestrarna vid den tiden i Kramfors med omnejd. Man spelade ofta till dans vid Folkets hus i Kramfors – orkestern var närmast att betrakta som ett ”husband”. Tore var därför en lokal kändis, särskilt för alla unga dansanta personer – ett kändisskap som antagligen förstärktes (i förhållande till det kvinnliga könet) av att han hade utseendet för sig. Det var därför inte konstigt att han blev igenkänd av Majken Johansson som ”trumpetaren i Kramfors Jazz”. Fotot nedan (med tillhörande text) på gruppen Kramfors Jazz är hämtat från 1:a upplagan av Birger Normans bok Ådalen 31.

Dansbanden blomstrade och ynglade av sig. Det här får man nog kalla det klassiska ådalsbandet: Kramfors Jazz. Vid pianot Helge Wallin, violinist Ivar Dyhlin, saxofonist Bengt Vernblom, vid trummorna Kalle Tallberg, Gottfrid Hållberg med banjon och med trumpeteten Tore Alespong, som blåste "eld upphör!" i Lunde.

Majken Johansson och många andra personer kände kanske också Tore som en av musikererna i Kramforsrevyn KAST'LOSS från år 1930 – se fotot nedan.

Revypappan Alf Östlund med sin ensemble. Tore med sin trumpet står i främre raden, nummer fem från vänster. (Foto erhållet från Jan Wåréus.)

Birger Norman intervjuade även Tore i TV-programmet. Följande dialog utspann sig:

Norman: Har du någorlunda konkret minne av när ni kommer i Lunde och går ned mot Folkets hus?

Tore: Jodå, det är ganska levande. Trots dom många åren. Jag minns mycket väl. Vi gick ju i täten och vi hade blanka glänsande nyinköpta instrument som vi framför allt var mycket rädda om. Och vi såg redan på distans att det var någonting på gång därnere vid fastigheten – nere vid förläggningen som vi kallade det. Och vi möttes utav fakta när vi stötte ihop med den s.k. Beckmanska ryttarpatrullen.

Norman: Då hade ni redan ”gått av”?

Tore: Just i det momentet när vi mötte ryttarpatrullen så kommenderade jag till vänster in på den s.k. Lindgrenska bron, mellan murarna, där vi fortsatte att spela. Under det att skottlossning pågick, och vid det momentet, så hör jag flickan Söderberg – som då dödades. Hon stod på ca 1 meters avstånd. Och jag såg blodflödet ifrån sidan hur det började forsa. Och i det momentet så fick jag inspiration att försöka stoppa vad som pågick.

Norman: Hur ska man förklara att du tänker så snabbt här?

Tore: Jo, jag ska genast leda in det var jag fick min inspiration. Jag hann att se, längre ned i förläggningen, en trumpetare som tillhörde militären som sprang mycket ivrigt med sitt horn därnere. Och det alluderade på min profession så att säga, under militära tiden. Och just därför var det kanske ingivelsen han gav mig att jag skulle bruka den signal som han också kunde vad jag förstod.

Norman: Så du hade gjort din militärtjänst?

Tore: Jag hade just kommit hem från militärtjänsten.

Tore tillsammans med Birger Norman – troligen från år 1968 (Foto erhållet från Jan Wåréus)

I programmet intervjuar Birger Norman även f.d. sergeanten Lindgren. Han förde befäl över den grupp militärer på ”högra flanken” i Lunde som enligt order av kaptan Mesterton

avlossade skotten vid sammanstötningen (två skott från militären på den vänstra flanken avfyrades av misstag från en kulspruta när den skulle ”plundras” före förflyttning till högra flanken.).

På det kassetband som Tore sände till min far gör Tore en irriterad kommentar om att Norman lät militären – däribland sergeanten Lindgren – breda ut sig alltför mycket i TV-programmet. Detta samtidigt som få vittnen fick komma till tals från arbetarsidan. Tore var således missnöjd med balansen i Normans program.

Att Norman gav militären stort utrymme i hängde nog samman med att man från militärt håll under tidigare år ogärna uttalat sig om Lunde. När nu Lindgren hade modet att låta sig intervjuas så bedömdes detta vara av betydande intresse. Och onekligen hade det under gångna år gjorts många intervjuer med olika arbetarrepresentanter om händelserna i Lunde. Mot den bakgrunden tycker jag att Norman gjorde en rimlig bedömning när han lät Lindgren få gott utrymme i programmet.

Lindgren intervjuades på plats i Lunde. Vissa uttalanden nedan kan uppfattas som något kryptiska – det beror på att när Lindgren filmas så tydliggör han sin berättelse i TV-filmen genom att peka ut olika platser. Lindgrens säger bl.a. följande:

Jag hade mina mannar utplacerade. Det här såg då lite annorlunda ut. Jag hade en man där i hörnet. Självt hade jag en korpral som höll ett kulsprutegevär uppe på det där taket – under sträng order att han inte fick röra det. Och sedan hade jag en man på vardera sidan. Och resten låg intill ett rött staket som fanns här då.

Jag och mina mannar var väldigt glada för vi trodde att hit skulle väl ingen komma – för de skulle väl komma ordinarie vägen ner. Men i verkligheten så inträffade genom att ryttarna där kom upp och det blev lite bråk där vid själva mynningen där. Så kom dom ridande tillbaka. Fanjunkar Rask, eller sergeant som han var då, kom blödande här – och bar en hjälm – och jag hjälpte honom. Det fanns en port som skulle öppnas och jag hjälpte honom gå dit – och så kom Mesterton hit.

Och vi stod här. Jag stod till vänster. Han stod till höger. Då ropade han och försökte hejda folket. Så tog han upp sin pistol – det hade jag också. Så sköt vi in i dom här träden som var här. Och folket skrek ju och sa att det bara var lösplugg – på dom bara! Och sen då ropade Mesterton ”Eld”! Då sprang jag hit till det där taket och tog hand om kulsprutegeväret. Och då sköt jag två kärvar mot stenfoten på det hus som är där. Jag trodde att det var flera skott. Men efter räkning så fann jag att det bara var ett skott i varje – vilket ju var otroligt. Men det var nervositet och tiden som gjorde att man var så snabb på avtryckaren. Och då sprang Mesterton vägen bortöver för att hämta kulsprutan och organisera om det hela. Och sen ropade han då ”Eld upphör”. Och det upprepade vi. Och så hörde vi signalen däruppe från vägen.

Lindgren vidimerar således år 1968 att han hade hört signalen blåsas ”däruppe från vägen”. Han håller fast vid den uppgift som han lämnade till Ådalskommissionen år 1931.

Jag nämnde att Tore var irriterad över att Birger Norman gav militären gott om utrymme i programmet. Irritationen bottenar nog även i att Tore kommer ihåg hur militären gavs

god tid att ostört samordna sina vittnesmål inför förhandlingarna i Krigsrätten. Skotten avlossades den 14 maj 1931 och först i slutet av oktober år 1931 började förhandlingarna med militären på de anklagades bänk. Att tidsutdräkten påverkade vittnesmålen är helt uppenbart när man läser protokollen.

8.3 Intervju i Sveriges radio år 1981

Tore blev många gånger intervjuad om händelserna i Lunde. En fyllig intervju gjordes 1981 i Sveriges Radio Västernorrland i programmet Onsdagsmagasinet. Intervjun gjordes av journalisten Annika Agebjörn i anslutning till att Sveriges Radio uppmärksammade 50-årsminnet av händelserna i Lunde.

När Tore berättade om radioprogrammet på det kassetband som han sände till min far underströk han särskilt att det inte var han själv som i programmet blåste signalen Eld Upphör. Tore berättade att radion ”nyttjade en liten yngling som var mindre kompetent att blåsa signalen”. Eftersom Tore blivit så förknippad med signalen Eld Upphör var han mån om att den skulle blåsas korrekt!

Den långa intervjun berör inte endast händelserna i Lunde. Den ger även en god belysning av Tores liv och intressen. Jag har därför valt att ta med intervjun i sin helhet i **Bilaga 1**.

9 Intervjuer med Tore i tidningar och tidskrifter

Under årens lopp har det gjorts många intervjuer med Tore i tidningar och tidskrifter. I det följande redovisas några av dem.

9.1 Aftonbladet 6 mars 1981

Intervjun i Aftonbladet år 1981 är väl gjord och täcker två sidor i tidningen. Men då intervjun inte tillför så mycket mer än vad jag tidigare belyst så nöjer jag mig med att citera följande två stycken ur intervjun:

Tore hade fått höra många honnörsord för sin rådighet och sinnesnärvaro den här dagen. Tidningarna gjorde honom till hjälte och alla var överens om att hans trumpetsignal hade hindrat en ännu blodigare massaker. Nu dödades fem människor och fem sårades. Det hade kunnat bli mycket värre.

Men det var nära att jag blev ställd inför krigsrätt för det där, avslöjar Tore. Jag hade ”missbrukat militär signal”. Polisen sökte mig och jag tvingades gå under jorden ett tag. Men advokaterna Georg Branting och Arvid Rudling redde ut det till slut.

Jag har sökt information om uppgiften att Tore riskerade att bli åtalad för missbruk av militär signal. Någon sådan information från källor inom rättsväsendet har emellertid inte återfunnits. Georg Branting berörde emellertid frågan under ett anförande han höll vid Stockholms arbetarekommuns möte på Södra Bantorget i Stockholm den 16 juni 1931. I

anförandet rekapitulerade Branting händelseförloppet i Lunde. Han berättade då om trumpetsignalen: "En rådig, kallblodig man, som en gång själv tjänat i armén, gav denna signal, och därmed upphörde också skjutandet." I anförandet ställde Branting den retoriska fråga: "Vi ha kanske att vänta åtal mot den arbetare, som blåste signalen?"

Tores son Jan har minnesbilden att Tore fick inofficiell hjälp av en överste med namn Pelle Falk. Överste Falk blev så småningom chef för artilleriregementet i Östersund, A4, under perioden 1934-39. Tore hade en släkting var god vän med översten. "I det fördolda" lär översten ha medverkat till att Tore inte åtalades för missbruk av militär signal.

Under krigsåren hjälpte överste Falk även till så att Tore inte blev internerad i arbetsläger i Norrbotten under beredskapstiden. Till dessa interneringsläger (formellt benämnda arbetstrupperna) kunde radikala socialdemokrater, kommunister, syndikalister och pacifister bli inkallade under de första krigsåren. De ansågs utgöra en fara för rikets säkerhet vid eventuellt krig med Sovjetunionen. Tillkomsten av dessa interneringsläger hör till de mindre hedervärda beslut som dåtidens samlingsregering ansvarade för.

9.2 Tidskriften Metallarbetaren 1981

Nedanstående artikel är ett utsnitt från ett minnesreportage om Ådalshändelserna i tidskriften Metallarbetaren år 1981.

Han blåste eld upphör

■ ■ ■ — Allt var över så fort. Det var väl mycket tack vare den där trumpetaren att det inte blev en ännu större tragedi, säger Johan Sterner som var med när skotten föll i Lunde.

Den där trumpetaren var Tore Alespong i Väja-Dynäs musikkår som gick i täten för demonstrationen.

Mitt under tumultet, när skotten visslade omkring, fick Tore en impuls, en reflex, och som gammal militärmusiker satte han trumpeteten till munnen och blåste eld upphör.

Skyttarna trodde det var ett kommando från deras befäl. Skottlossningen upphörde. Kanske räddades många liv av den trumpetsignalen.

9.3 Tidningen Pensionären nr 4 år 1989

En av de sista intervjuer som gjordes med Tore finns i PRO-tidningen Pensionären år 1989. Nedan visas de två sidor i tidningen där han blir intervjuad.

Tore Alespong, trumpetaren som stoppade blodbadet i Ådalen

Den 14 maj 1931 – det var då den nu 80-årige Tore Alespong stoppade dödsskjutningen av demonstrerande arbetare i Lunde.

Med sin "olagliga" trumpet-signal, "eld upphör", tog han befälet från kapten Mesterton och fick hans soldater att sluta skjuta fler än de fem som redan dödats . . .

Tore Alespong blev hjälten i Ådalsdramat!

Vi pensionärer minns Ådalshändelserna i maj 1931, med det blodiga dramat vid Lunde, då fem arbetare dödades och fem sårades av ett militärförband från Sollefteå.

Det här var bakgrunden:

Det rådde oro i de norrländska träindustridistrikten. Träpatronerna sänkte lönerna, folket svält och det utbröt strejker. Arbetsgivarna svarade då med att kalla in strejkbrytare.

Stuveriarbetarna i Ådalen strejkade och den 13 maj 1931 kom ett gäng strejkbrytare från södra Sverige. Arbetarna demonstrerade mot strejkbryteriet, det blev oroligheter och slagsmål. Strejkbrytare som skulle lasta fartyget Milos misshandlades av förbittrade strejkande.

Då förstärkte landsfogde Pählman och landshövding Stenström den lokala polisstyrkan med militär från Sollefteå och den första truppen anlände 14 maj. Detta orsakade ökad oro och protestmöte i Frånö Folkets Park, där det beslöts om allmän arbetsnedläggning.

Omedelbart efter mötet formades en spontan demonstration med tusentals deltagare och med en musikkår i täten. Målet var barackerna i Lunde där strejkbrytarna var inkvarterade.

Den då anlända militärtruppen gick i ställning för att stoppa demonstrationståget. Sex ryttare stod mitt på den smala vägen, infanterister hade placrats ut i skyttställningar. Musikkåren

steg åt sidan och ställde upp på en liten höjd vid sidan av vägen.

Dödsdramat

En konfrontation var oundviklig. Först drabbade demonstrationens tät ihop med de sex kavalleristerna. En röd fana föll över en häst och sergeant Rask kastades till marken. Övriga ryttare flydde i ett regn av stenar.

Då kommanderade befälhavaren, kapten Nils Mesterton, eld. Skottsalvorna ekade mellan husen i Lunde – även en kulspruta deltog i skottlossningen.

Soldaterna sköt rakt in i demonstrationståget.

Verkan var förödande – fem demonstranter dödades, fem blev svårt sårade.

Tore Alespong var då 22 år, brädgårdsarbetare och blåste trumpet i musikkåren som gick i täten av demonstrationståget. Musikanterna hade ställt sig alldeles vid sidan av vägen när demonstrationen hejdades av militären.

Nu, 58 år senare, berättar Tore Alespong själv:

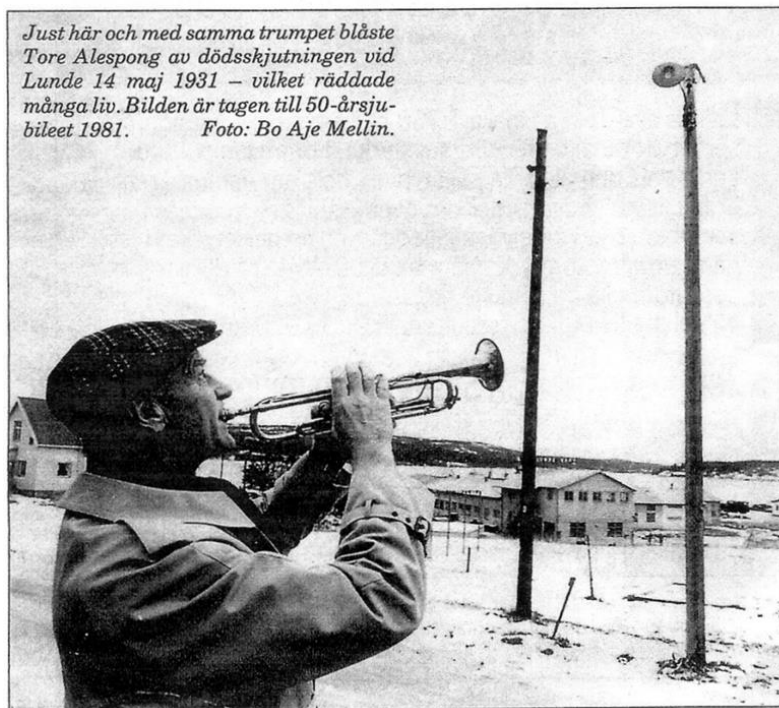
– Vi steg åt sidan ner på vägläntan, för att rädda våra instrument, och så fortsatte vi att spela Internationalen. Då kommanderade kaptenen eld och kulorna började vina om öronen på oss. Jag såg hur kamraten bredvid mej fick sin hatt genomskjuten av två kulor och omedelbart därefter träffades Eira Söderberg. Blodet forsade ur henne när hon sjönk ner en meter från mej.

– Då fick jag en plötslig ingivelse – jag blåste eld upphör, så som jag lärt i flottans mus.k. Soldaterna slutade omedelbart att skjuta. De var disciplinerade och kunde signalen. Samtidigt såg jag deras egen hornblåsare smita in i en port.

Tog befälet – räddade liv

Du tog alltså befälet från kapten Mesterton och kommanderade truppen att sluta skjuta?

– Ja, det kan man ju säga. För det blev jag åtalad, men frikändes efter tre

Just här och med samma trumpet blåste Tore Alespong av dödsskjutningen vid Lunde 14 maj 1931 – vilket räddade många liv. Bilden är tagen till 50-årsjubileet 1981. Foto: Bo Aje Mellin.

rättegångar, tack vare Georg Branting som försvarade mej. Åtalet gällde "missbruk av militär signal och olaga intrång".

Men, du räddade liv, kanske många...??

– Jo, det är troligt. Det var ju nära 4 000 människor i demonstrationståget framför militären.

Du blev Ådalens hjälte...!

– Visst blev jag uppmärksammad och fick en mängd erkännanden. Och visst har jag hedrats – även långt efter händelserna. Men jag blev ändå inte inbjuden när 50-årsminnet firades i maj 1981 och det smärtar mej en del... .

I vintras fyllde Tore Alespong 80 år – piggt och vital, inte minst intellektuellt. Sedan många år är han medlem i Östermalms PRO-förening i Stockholm. Hans minne är fenomenalt – Ådalshändelserna 1931 minns han som om det var i går.

Sin 80-årsdag firade han i Botswana i södra Afrika, hos sin son som är anställd i ett svenskt planeringsarbete. Tore har för övrigt besökt Botswana och Zambia tre gånger de senaste åren. I Lusaka träffade han dessutom president Mugabe och statsminister Ingvar Carlsson som var där på statsbesök.

Tore är berest och språkkunnig – utan några högre skolor. Som brädgårdsarbetare i början av 30-talet läste

Pigg, 80-årig pensionär, aktiv PRO-medlem, mycket berest och med kristallklart minne av sin roll i Ådalshändelserna. Sådan är Tore Alespong, som nu lever ensam i en liten fin servicelägenhet på Gärdet i Stockholm.

Foto: Ulf Isaksson.

han Marx på tyska och esperanto i ungdomsklubbens studiecirkel.

Den historiska trumpeten...

Vi hade gärna velat ta en bild på Tore Alespong med den historiska trumpe-

ten med vilken han blåste av blodbadet vid Lunde 1931, men det gick inte att ordna. Varför?

– Visst har jag bevarat den gamla trumpeten – då, 1931, var den det dyrbaraste jag ägde. Nu har jag låtit försilvra den och den har redan gått i arv till min dotterson Peder Jensen i Köpenhamn. Han spelar nämligen kornett och min trumpet kommer att ljuda i Tivolikorpsen i sommar.

– Jo, jag kan också berätta att jag spelat med Thore Ehrling med Ådals-trumpeten – jag var även jazzmusiker på 30-talet och har spelat på alla Ådalens dansbanor.

Sedan dödsskjutningarna i Ådalen 1931 har inte svensk militär kommenterats ut mot strejkande eller demonstrerande arbetare. Det som då hände blev en chock för hela svenska folket.

Tore Alespong, tror du att det som hände vid Lunde kan hända igen i Sverige?

– Nej, inte med militär. Dagens svenska värnpliktiga skulle vägra skjuta. Inte heller svensk polis tror jag skulle skjuta – även om det kanske finns ett fåtal facistanstuckna i poliskåren som är villiga.

Samhällsandan är en annan nu än 1931.

Thore Davidson

Det mesta av det som skrivs i artikeln är bekant från det som redovisats tidigare. Men på ett avsnitt vill jag särskilt fästa uppmärksamheten. Intervjuaren noterar: Du blev Ådalens hjälte...! Tore svarar: **Visst blev jag uppmärksammad och fick en mängd erkännanden. Och visst har jag hedrats – även långt efter händelserna. Men jag blev ändå inte inbjuden när 50-årsminnet firades i maj 1981 och det smärtar mig en del...**

Tores uttalande måste betraktas som ett understatement. Att han inte blev inbjuden smärtade honom oerhört! Jag återkommer till detta senare i berättelsen.

9.4 Tidskriften Musikern 1990

I Svenska Musikerförbundets tidskrift Musikern, Nr 2 år 1990, gjorde journalisten Tore Davidson en intervju med Tore. Tores knytning till Musikerförbundet var den att han under sin tid som aktiv fritidsmusiker var medlem i förbundet. Artikeln är livfullt och personligt skriven – jag har därför tagit med den i sin helhet.

ELD UPPHÖR!

Tore Alespong, fd brädgårdsarbetare i Ådalen samt trumpetande fritidsmusiker med bl a inhopp hos Thore Ehrling, minns dödsskjutningarna vid Lunde i maj 1931 extra väl.

Den nu 81-årige Tore var nämligen den som fick stopp på det vansinniga skjutandet genom att helt utan order blåsa Eld Upphör! på sin trumpet. En historiskt avgörande händelse som fått märkligt liten publicitet. Varför?

—Säkerligen, svarar den vitale Tore Alespong, därför att dåvarande statsministern Per-Albin Hansson gjorde sitt allra bästa för att eliminera skandalen. Ty något annat än en fruktansvärd och omänsklig skandal var det ju inte.

Trots att statsmakterna alltså gjorde sitt bästa för att tysta ner historien – och därmed även Tores orädda insats – skriver folk än i dag för att tacka trumpetaren som stoppade fortsatt dödsskjutning vid strejkdemonstrationen i Ådalen.

Brevhögarna i Tore Alespongs lilla lägenhet på Gärdet i Stockholm växer ständigt.

I följande artikel får vi höra Tore själv berätta om den blodiga massakern våren 1931. Men i Tores glasklara hjärnkontor ryms även andra minnen.

– Till exempel när jag spelade med Thore Ehrlings orkester på dansstället Tranan, strax utanför Stockholm.

– Då var jag ju även självklart medlem i Svenska Musikerförbundet.

Heder åt denne gamle SMFare som faktiskt varit med om att skriva svensk nutida historia. Ty hur hade det gått om inte Tore använt sig av musikens makt och blåst signalen för Eld Upphör?

Troligtvis hade den förvirrade och skrämde svenska militären då skjutit ihjäl många fler av sina landsmän, de strejkande och fattiga stuveriarbetarna.

L.D

FOTO: CLAES-GÖRAN CARLSSON

Nära 60 år efter dödsskjutningarna i Ådalen har Tore Alespong ännu ett glasklart minne av händelserna. Hans trumpetsignal Eld upphör! stoppade ytterligare dödande.

FOTO: BO-AJE MELLIN

Denna bild togs i Lunde 1961, 50 år efter massakern. Tore Alespong höjde åter sin trumpet, denna gång till minne av sina döda kamrater.

Den 14 maj 1931 – det var då den nu 81-årige Tore Alespong stoppade dödsskjutningen av demonstrerande arbetare i Lunde.

Med sin "olagliga" trumpetsignal "eld upphör", tog han befälet från kapten Mesterton och fick dennes soldater att sluta skjuta fler än de fem som redan dödats...

Tore Alespong blev hjälten i Ådalsdramat!

Vi pensionärer minns Ådalsändelserna i maj 1931, med det blodiga dramat vid Lunde, då fem arbetare

dödades och fem sårades av ett militärförband från Sollefteå.

Det här var bakgrunden:

Det rädde oro i de norrländska träindustriområdena. Träpatronerna sänkte lönerna, folket svalt och det utbröt strejker. Arbetsgivarna svarade då med att kalla in strejkbrytare.

■ Demonstration

Stuveriarbetarna i Ådalen strejkade och den 13 maj 1931 kom ett gäng strejkbrytare från södra Sverige. Arbetarna demonstrerade mot strejkbryteriet, det blev oroligheter och slagsmål. Strejkbrytare som skulle lasta fartyget Milos misshandlades av förbittrade strejkande.

Då förstärkte landsfogde Pählman

och landshövding Stenström den lokala polisstyrkan med militär från Sollefteå och den första truppen anlände 14 maj. Detta orsakade ökad oro och protestmöte i Frånö Folkets Park, där det beslöts om allmän arbetsnedläggning.

Omedelbart efter mötet formades en spontan demonstration med tusentals deltagare och med en musikkår i täten. Målet var barackerna i Lunde där strejkbrytarna var inkvarterade.

Den då anlända militärtruppen gick i ställning för att stoppa demonstrationståget. Sex ryttare stod mitt på den smala vägen, infanterister hade placerats ut i skyttställningar. Musikkåren steg åt sidan och ställde upp på en liten höjd vid sidan av vägen.

En konfrontation var oundviklig. Först drabbade demonstrationens tät ihop med de sex kavalleristerna. En röd fana föll över en häst och sergeant Rask kastades till marken. Övriga ryttare flydde i ett regn av stenar.

Då kommenderade befälhavaren, kapten Nils Mesterton, eld. Skottsalvorna ekade mellan husen i Lunde – även en kulspruta deltog i skottlossningen.

Soldaterna sköt rakt in i demonstrationståget.

Verkan var förödande – fem demonstranter dödades, fem blev svårt sårade.

Tore Alespong var då 22 år, brädgårdsarbetare och blåste trumpet i musikkåren som gick i täten av demonstrationståget. Musikanterna hade ställt sig alldeles vid sidan av vägen när demonstrationen hejdades av militären.

Nu, nära 60 år senare, berättar Tore Alespong själv:

– Vi steg åt sidan ner på vägslänten, för att rädda våra instrument, och så fortsatte vi att spela Internationalen.

– Då kommenderade kaptenen eld och kulorna började vina om öronen på oss.

– Jag såg hur kamraten bredvid mej fick sin hatt genomskjuten av två kulor och omedelbart därefter träffades Eira Söderberg. Blodet forsade ur henne när hon sjönk ner en meter från mej.

– Då fick jag en plötslig ingivelse – jag blåste eld upphör, så som jag lärt i flottans musik. Soldaterna slutade omedelbart att skjuta. De var disciplinerade och kunde signalen. Samtidigt såg jag deras egen hornblåsare smita in i en port.

■ Ådalens hjälte

Du tog alltså befälet från kapten Mesterton och kommenderade truppen att sluta skjuta?

– Ja, det kan man ju säga. För det blev jag åtalad, men frikändes efter tre rättegångar, tack vare Georg Branting som försvarade mej. Åtalet gällde "missbruk av militär signal och olaga intrång".

Men du räddade liv, kanske många...??

– Jo, det är troligt. Det var ju nära 4 000 människor i demonstrationståget framför militären.

Du blev Ådalens hjälte...!

– Visst blev jag uppmärksam och fick en mängd erkännanden. Och visst har jag hedrats – även långt efter händelserna. Men jag blev ändå inte inbjuden när 50-årsminnet firades i maj 1981 och det smärtar mej en del...

Tore Alespong har nu hunnit fylla

81 år – pigg och vital, inte minst intellektuellt.

Sedan många år är han medlem i Östermalms PRO-förening i Stockholm.

Hans minne är fenomenalt – Ådals-händelserna 1931 minns han som om det var i går.

Sin 80-årsdag firade han i Botswana i södra Afrika, hos sin son som är anställd i ett svenskt planeringsarbete. Tore har för övrigt besökt Botswana och Zambia tre gånger de senaste åren.

I Lusaka träffade han dessutom president Mugabe och statsminister Ingvar Carlsson som var där på statsbesök.

Tore är berest och språkkunnig – utan några högre skolor. Som brädgårdsarbetare i början av 30-talet läste han Marx på tyska och esperanto i ungdomsklubbens studiecirkel.

■ Trumpeten i arv

Vi hade gärna velat ta en bild på Tore Alespong med den historiska trumpetten med vilken han blåste av blodbadet vid Lunde 1931, men det gick inte att ordna. Varför?

– Visst har jag bevarat den gamla trumpetten – då, 1931, var den det dyrbaraste jag ägde. Nu har jag låtit försilvra den och den har redan gått i

arv till min dotterson Peder Jensen i Köpenhamn. Han spelar nämligen kornett och min trumpet kommer att ljuda i Tivolikorpsen i sommar.

– Jo, jag kan också berätta att jag spelat med Thore Ehrling med Ådals-trumpeten – jag var även jazzmusiker på 30-talet och har spelat på alla Ådalens dansbanor..

Sedan döds-skjutningarna i Ådalen 1931 har inte svensk militär kommenderats ut mot strejkande eller demonstrerande arbetare. Det som då hände blev en chock för hela svenska folket.

Tore Alespong, tror du att det som hände vid Lunde kan hända igen i Sverige?

– Nej, inte med militär. Dagens svenska värnpliktiga skulle vägra skjuta. Inte heller svensk polis tror jag skulle skjuta – även om det kanske finns ett fåtal fasciststuckna i poliskåren som är villiga.

Samhällsandan är en annan nu än 1931.

THORE DAVIDSON

Artikelförfattaren är f d Aftonbladets-journalist. En pigg 79-åring, som synes fortfarande med livfull penna och jobbar dessutom som pressombudsman för PRO, dvs Pensionärernas Riks Organisation.

Pearl TL 4

Den unika kondensator-mikrofonen för Musik-, Radio- och TV-studior

▷ Cardioid
▷ 48V
▷ Kula
▷ STEREO

Svart eller krom.

Made in Sweden

Box 98
265 01 Åstorp
Telefon 042-588 10
042-573 30

Pearl
Mikroförläbtorium AB

SCG-A
Puffskydd
"Stocking screen"
på svanhals och fäste

9.5 Tidningen Brand år 1991

Den troligen sista intervjun med Tore finns i den anarkistiska tidningen Brand, nummer 3, år 1991. Det är en fyllig och väl genomförd intervju. Men eftersom den inte innehåller något direkt nytt utöver vad som framgår av andra intervjuer i min berättelse så refereras inte artikeln närmare.

10 Ytterligare vittnesmål om Tores trumpetsignal

10.1 Henry Nordlander berättar

Före detta vpk-ledare C H Hermansson har i sin bok **KOMMUNISTER** (första boken) intervjuat Henry Nordlander om dennes politiska minnen. Nordlander – som 1931 var medlem i en kommunistisk ungdomsklubb – var med vid demonstrationen i Lunde och berättade bl.a. följande:

..... Marschen mot Lunde började lite trevande, men ordnade sig ganska snart till ett demonstrationståg med ordning och diciplin. Den gamla landsvägen var smal och krokig och korsade järnvägen flera gånger. I Lunde slutade vägen vid en färjbrygga. Man och man emellan talades om att demonstrationen skulle vända på en äng mellan stuverivillan och vägen och sedan gå tillbaka till Frånö. När vi närmade oss färjbryggan nära ängen, där vi som sagt skulle vända, kom en häst med ryttare emot oss. Ryttaren ropade något och sköt med sin pistol över axeln. Hästen stegrade sig, troligen skrämmd av en fana som fladdrade i vinden. Någon i demonstrationståget träffades och det blev kulhål i fanan. Då hörde vi tydligt ett skarpt kommandorop: ELD. Kulsprutorna började smattra och kulkärvarna ven genom luften. De kom inte framifrån demonstrationens tät utan från sidan några meter från täten, tvärs över ängen framför strejkbrytarvillan.

Då såg vi hur en av musikanterna rusade fram i kulregnet, satte trumpeten till munnen och blåste ELD UPPHÖR. Kulsprutorna tystnade. Det var ungdomskommunisten Tore Andersson som visade modet och sinnesnärvaron att stoppa dödandet. Men då låg redan fem kamrater döda eller döende och flera var sårade. En av de dödade var en ung flicka som stod i en villatädgård vid sidan om vägen. Hon hette Eira Söderberg och var medlem i vår ungdomsklubb på Svanö.

I landsvägsdammet framför oss låg en kamrat döende. Vi kände honom väl som partidistriktets kontaktman i vår styrelse i ungdomsdistriktet. Det var Erik Bergström, 32 år, som med uppbyggande av sina sista krafter bad oss hälsa till sin hustru Astrid och sina två små barn. Det sista vi kunde uppfatta var: ”Fortsätt kampen till seger, pojkar!” Det var både pojkar och flickor som stod hopkrupna och djupt gripna kring vår döde kamrat. Hans sista ord: Fortsätt kampen till seger, blev det testamente som följt med genom åren, och varje gång jag under mina resor runt om i landet träffar någon som var med den 14 maj 1931 kommer Erik Bergströms testamente i minnet.

10.2 Einar Sundin stödde Tores beslut att blåsa Eld Upphör

Beträffande ingivelsen att blåsa Eld Upphör bör observeras att innan Tore blåste signalen rådgjorde han helt kort med sin svåger Einar Sundin (gift med Rut, en syster till Tore). Einar var bastrumslagare i blåsorkestern.

Einar Sundin har för sin son Sten Sundin berättat att när militären började skjuta så vände sig Tore till honom och frågade: ”Ska jag blåsa Eld Upphör?” Einar svarade: ”Ja, kan du då?” Därefter blåste Tore signalen och skottlossningen upphörde.

Denna korta ordväxling mellan Tore och Einar, och det moraliska stöd som Einar gav Tore, var före år 2002 inte officiellt känd. Detta uppmärksammades först år 2002 i samband med ett debattinlägg av Sten Sundin i Tidningen Ångermanland – se avsnitt 12 nedan.

Som jag uppfattar det tyckte nog Einar att Tore kunde ha ”kostat på sig” att nämna att Einar gav honom moraliskt stöd att blåsa Eld Upphör. Men när Tore inte gjorde det så förde Einar inte detta på tal utanför den trängre familjekretsen. Sedan kan det mycket väl ha varit så att i det kaos och den stressade situation som rådde vid skottlossningen så kom Tore helt enkelt inte ihåg det sekundkorta meningsutbytet med svågern Einar.

Fotot ovan av några musiker i Väja-Dynäs hornorkester är troligen från 1:a maj-demonstrationerna 1931 när de tågar på landsvägen mellan Väja och Dynäs på väg mot Kramfors. I orkestern syns bl.a. bastrumslagaren Einar Sundin. Bakom honom går Tore Andersson med sin trumpet. Foto: Evert Edberg. (Fotot erhållet från Sten Sundin)

10.3 Erik Vestman från Härnösand berättar

Sommaren/hösten 2009 talade jag några gånger via telefon med den då 90-årige f.d. målarmästaren Erik Vestman från Härnösand. Detta efter tips av Sten Sundin. Erik var utrustad med ett gott minne och vitalt sinne. Det var ett nöje att samtala med honom – han hade breda och djupa kunskaper om hur industrin, affärlivet och kulturen utvecklats i Ådalen under 1900-talet. Han hade för övrigt under många år guidat besöksgrupper i Lunde.

Erik berättade att när han var tolv och ett halvt år stod han på Kläppberget i Lunde och såg därifrån sammanstötningen mellan militären och demonstranterna. Han bekräftade händelseförloppet så som jag beskrivit det i denna berättelse. Han kom väl ihåg att trumpetaren i hornorkestern blåste signalen och att skottlossningen därefter upphörde.

En minnesbild som Erik särskilt underströk var att konstnären Lenny Clarhäll – som utformat det minnesmonument som numera finns i Lunde – ”på kornet” har lyckats fånga essensen i ögonblicket när demonstrationstågets tät stötte samman med ryttarpatrollen: Ett standar viftar till framför en ryttare till häst varvid hästen stegrar sig och går över ända med sin ryttare.

Monumentet i Lunde, invigt 1981 – foto från Lenny Clarhälls hemsida

Erik Vestman dog år 2010. Jag hade hoppats få träffa honom och intervjuja honom grundligare – och då inte enbart om Ådalshändelserna. Han var en mästerlig berättare – det var en fröjd att lyssna till honom – han var en genuin ådalsk kulturbärare!

10.4 Birger Åsander berättar i Nya Norrland

I en artikel i Nya Norrland den 2 maj 1981 – skriven inför 50-årsminnet av händelserna i Lunde – blir den då 71-årige Birger Åsander (skådespelare, född i Kramfors, med ett stort

antal filmroller åren 1938-1980) intervjuad om sina minnen från Lunde. I ett avsnitt i artikeln skrivs följande:

För Birger är det svåra minnen som han måste anstränga sig att prata om. Döden i Lunde kom honom mycket nära.

– Jag letade efter en bekant och så slumpade det sig så att jag hamnade nästan längst fram, bakom musiken.

När musiken gick av vägen nere i Lunde gick Birger med dem. När Tore Alespong blåste sitt berömda ”eld upphör” stod Birger bredvid. Han hade sett mötet med ryttarpatrullen, hur en ryttare drog pistol, sköt så grästorvorna flög och sköt en gång till rakt ut i luften.

Sedan fick Birger ta hand om en skottskadad ung man. Han hette Sture Larsson och kom från Västervik, men det visste ingen just då. Birger minns guldgult, lockigt hår, stora blåa ögon och blodet som pumpade ur såret så länge hjärtat slog.

10.5 Eric Eliasson – intervjuad av läns museet Murberget

Kramforsbon Eric Eliasson, född 1910, var antagligen den främsta kännaren av horn- och blåsmusikorkestrar i nedre Ådalen. Genom läns museets försorg gjordes år 1990 ett antal intervjuer om Eliassons musikminnen. I en av intervjuerna – som finns tillgänglig som ljudfil på museets hemsida – berättar Eliasson om händelserna i Lunde:

..... Det var ju samling i Frånö. Där hölls ju demonstrationsmötet. Man beslutade att marschera mot Lunde. Där hade samlats militärer kvällen före nere vid den så kallade ”Villan” i Lunde. Stuveribolaget hade en stuveribarack där man inhyste tillfälliga stuveriarbetare i. Och där hade man förlagt militären från I 21.

Jag kommer ihåg Sprängsvikens station där dom lastade ut. Det var ett väldigt liv. Och de kastade sten på hästarna. Jag tyckte mest synd om hästarna! Man hörde hur det small ibland när de fick stenarna på sig.

Sen marscherade man till Lunde. Jag och en kompis stod uppe i Lunde. Vi hade inte kommit därifrån. Då skrek man: ”Kom in i tåget här!” – och vi hoppade in. Vi gick strax bakom fanborgen när dom började skjuta. Och då spelade Väja-Dynäs hornorkester – hela vägen från Frånö till Lunde. Och då är det ju bekant att Tore Andersson – som senare ändrade namnet till Tore Alespång – blåste Eld upphör på trumpet. Bara tre meter bakom mig var det en som blev skjuten. Så jag var illa ute. Vi sprang då bakom gårdarna där uppe.

.....

Eric Eliasson har för övrigt sammanställt en bok rubricerad **Blåsorkestrar i nedre Ådalen**. Den gavs ut 1992 av Läns museet – Murberget. I boken återfinns på flera foton på Tore Andersson, hans bröder samt hans far Oskar.

10.6 Vittne från Hälsingland

I en tidningsartikel i Söderhamnskuriren den 13 maj 2011 berättade journalisten Christina Hedquist om sin far Nils Hedquist som var vittne till händelserna i Lunde. Samma dag som artikeln publicerades blev Hedquist uppringd av en kvinna som också var med i Lunde som 12-årig flicka. Även hon ville gärna berätta om sina minnen från händelsen. Kvinnan ville vara anonym i tidningen. Det respekterade Hedquist som väl kände till vem hon var. I det följande redovisas texten i sin helhet från <http://helahalsingland.se> den 18 maj 2011.

I lördags 14 maj var det 80 år sedan fem svenska arbetare sköts till döds av militär i Ådalen 1931. De demonstrerade mot sänkta löner och att strejkbrytare sattes in för att göra deras jobb under strejken.

En av dem som såg allt hända var min far Nils Hedquist. Om det skrev jag här på kultursidan i fredags 13 maj.

Samma dag söker en dam mig via tidningens växel. Jag ringer upp henne hemifrån när jag har tid att prata. Det är jag glad för, hon har en fantastiskt historia att berätta, visar det sig. Men hon vill vara anonym i tidningen.

Hon förklarar att hon minns mina föräldrar, mest min pappa. Och så farfar som hade affären på vars glasveranda pappa stod och såg hur militären gav eld mot demonstrationståget.

- Jag stod faktiskt närmare än din pappa, säger hon. Hade jag sträckt ut handen hade jag nästan tagit i Mestertons häst.

Jag känner hur jag blir alldeles svettig. Det kan inte vara möjligt!

- Min kusin och jag stod på stenvallen vid grunden till min fasters och farbrors hus. De bodde i huset bredvid affären, förklarar hon. Mellan husen var det kanske 25–30 meter, det är svårt att uppskatta, det var så länge sedan. Där gick det in en stig och där stod Tore Andersson, han som blåste Eld upphör på sin trumpet.

Efter den dagen vill hon inte höra Internationalen.

- Den tycker jag inte om. Det var den som Väja-Dynäs blåsorkester spelade då. De gick först i demonstrationståget.

Det är oerhört starkt att höra henne berätta, jag nästan håller andan för att kunna koncentrera mig. Jag rafsar åt mig ett kuvert att anteckna på.

Jag frågar om hon minns vad hon kände när kapten Mesterton på hästen gav order om eld och militärerna började skjuta in i folkmassan.

- Jag kunde inte prata efteråt. Blev stum, skulle man ha sagt i dag. Man var rädd, rädd.

Hon minns inte vad hon gjorde direkt efter skotten, när paniken brutit ut och döda och skadade segnade ned. Och när Tore Anderssons trumpet, några meter från henne och kusinen, fått stopp åtminstone på skjutningen. Han bytte sedan namn till Alespong.

- Min kusin och jag, vi var så rädda. Jag tror vi sprang och gömde oss, säger hon. Det jag minns tydligt är att mamma och jag gick hem sedan genom skogen mot Strömnäsviken.

I dag är hon 91 och ett halvt år och bor i Hälsingland sedan mitten av 1950-talet. Hon var tolv år då, på Kristi himmelfärdsdagen 1931.

1936 lämnade hon Strömnäs för gott, i dag har hon inga anhöriga kvar i Ådalen. Men en kamrat från barndomen bor på samma ort, de har nära kontakt.

Vi pratar om mina släktingar, som hon känner till på bägge sidor. Hon växte upp i Strömnäs, granne med mina morföräldrar och nämner namn på personer jag hörde talas om i min barndom och jag känner hur rörd jag blir.

Så kommer vi in på den historiska händelsen igen. Jag hör att det är jobbigt för henne, när minnena kommer tillbaka.

- Min bror var en av dem som stod och tittade på tåget i Knäfte, säger hon. Han finns med på bilden där man ser tåget ringla sig genom dalen. Min bror är en av dem med keps som står i klungan vid vägen.

Brodern dog i höstas, han blev 96 år gammal.

När hon läste min berättelse om de dramatiska händelserna för 80 år sedan kom allt tillbaka till henne igen. Jag är verkligen glad att hon bestämde sig för att ta kontakt med mig.

Men hon vill inte att jag kommer och intervjuar henne. Hon vill inte framträda i tidningen. Jag berättar att det ville inte min pappa heller, inför 70-årsminnet.

Däremot går hon med på att jag får återberätta. Hennes minnen från den dagen när hon som 12-åring var en av de få som stod allra närmast officeren som gav order om eld mot demonstrerande svenska arbetare.

Hon hade nästan kunnat röra vid hästen han satt på.

10.7 Berättelse ur Roger Johanssons avhandling år 2001

År 2001 presenterade historikern Roger Johansson sin avhandling **Kampen om historien, Ådalen 1931** – med underrubriken *Sociala konflikter, historiemedvetande och historiebruk 1931 – 2000*.

Johansson har i sin avhandling (558 boksidor!) bl.a. en bakgrundsteckning om Ådals-händelserna och en berättelse om skotten i Lunde. Johansson är naturligtvis inte ”bara” ute efter att skilda händelsen i sig. Hans övergripande syfte med sin avhandling har han formulerat i Kapitel 1, Inledning:

”Utifrån perspektivet av ett samhälle i omvandling och förändring är det övergripande syftet med avhandlingen att undersöka *hur relationen mellan Ådalsbilderna, samhällsutvecklingen och historieskrivningen ser ut*.

De frågor jag vill söka svar på är: Hur växte de olika Ådalsbilderna fram och hur fick de sitt starka symboliska värde? Vilka var de samtida Ådalsbilderna? I vilka sammanhang har de olika Ådalsbilderna fortsatt att vara konfliktfyllda genom svensk 1900-talshistoria?”

Johansson skriver på sidan 69 i sin bok om det tillfälle när Tore blåser signalen Eld Upphör. Eftersom han så målande beskriver händelsen har jag valt att ta med följande två stycken ur avhandlingen:

När demonstranterna anlände till färjeläget, strax för klockan 15, möttes de med orden ”Halt! Vägen är spärrad”. Framför dem stod en ryttarpatrull anförd av löjtnant Beckman och sergeant Rask. Tätmännen svarade då: ”Undan, vi ha rätt att gå på kronans landsväg”, varefter täten trycktes framåt genom rörelsen i det kilometerlånga tåget. Eventuell stenkastning och ett mindre handgemäng uppstod, varvid sergeant Rask föll av hästen. De första skotten i händelsekedjan kom att avlossas av Beckman och Rask som sköt 12 eller 13 pistolskott mot demonstranterna. När patrullen drog sig tillbaka ropade kapten Mesterton ”Halt, i lagens namn stanna, annars skjutes här skarpt”. Därefter avfyra Mesterton fyra skott med sin pistol. Tre demonstranter föll sårade till marken. De sårade Wide och Öman hade träffats genom direktskott från pistolerna och Abrahamsson av två rikoschetter.

Det uppstod kaos och chock, och skeendet låter sig inte kort sammanfattas (i detalj). Endast få demonstranter hade uppfattat skottlossningen, och dessa trodde att det var lösa skrämskott. Därför fortsatte demonstrationståget framåt längs landsvägen. Detta kom då att uppfattas av kapten Mesterton som en ren militär framryckning, i avsikt att rulla upp ”hela hans ställning”, varför han då gav kommando om eld. Dynäs-Väja hornorkester spelade fortfarande där framme, när vårluften revs sönder av gevärssalvor och kulspruteeld. Eldgivningen hade inte endast riktats mot demonstranterna, utan också mot de kringliggande husen. Den dödsckjutne Viktor Eriksson hade cirka femhundra personer framför sig i tåget. Instinktivt hade en arbetare i orkestern, Tore Andersson, blåst signal för eld upphör. Först då upphörde kulregnet. Detta kan ha förhindrat ett än större blodbad än vad som blev fallet. Kvar på marken låg fem döda och lika många sårade. Tre hade träffats av pistolskott och sex av gevärsskott. Eira Söderberg var på besök hos släktingar. Hon stod utanför huset för att se bättre, när hon träffades av ett direktskott från kulsprutan. Eira hade träffats i bröstet, sedan skottet hade passerat genom väninnan Signe Asplunds kappa. Sex av de sårade och dödade var träffade av sju direktskott.

10.8 Eld Upphör blåstes kanske inte helt korrekt?

I Väja-Dynäs hornorkester ingick bland andra Ernst Lönn. Han har berättat för sin son att han uppfattade att den signal Tore blåste på sin trumpet inte riktigt ljöd som Eld Upphör. Uppgift är intressant på flera sätt. Ytterligare en medlem i hornorkestern vidimerar att Tore blåste en signal. Men samtidigt är Lönn tveksam om det var signalen Eld Upphör. Han hade intryck av att det var någon variant av militär lystringssignal som blåstes.

Ernst Lönnns minnesbild finns all anledning att ta på stort allvar. Han var en mycket kompetent musiker och spelade själv bl.a. trumpet. Och Ernst Lönn måste ha stått nära Tore när han blåste signalen.

Hur ska man nu se på detta? Som en rimlig tolkning kan jag tänka mig följande. I den allmänna upphetsningen fick kanske Tore inte till rätt fraseringen i signalen Eld Upphör. Men han repriserade signalen och fick då till den på rätt sätt. Några vittnesmål som jag redovisat under avsnitt 5 ovan pekar i den riktningen. Fabriksarbetaren Kempe tyckte sig ha hört två olika personer blåsa trumpetsignaler – och att den förste som blåste skulle vara från musikkåren. Det torde emellertid vara klarlagt att ingen annan än Tore blåste någon trumpet- eller hornsignal i Lunde. Kempes minnesbild skulle också kunna förklaras av att Tore i upphetsningen inte fick till tonslingan för Eld Upphör på rätt sätt, men att han därefter repriserade den korrekt. Dessa två något olika signaler kan av Kempe ha uppfattats som blåsta av två olika personer. Även underlöjtnant Göransson berättar att han hörde en signal – men att han inte uppfattade den som signalen Eld Upphör. Kanske kommer Göransson ihåg den första signalen som möjligen inte blev helt korrekt blåst?

Men – jag vill påstå att Ernst Lönnns uttalande är det som kanske säkrast styrker att Tore blåste en signal vid militärens beskjutning. Just att Lönn som duktig musiker i Väja-Dynäs hornorkester gör den kritiska kommentaren att tonslingan inte blev blåst på rätt

sätt styrker kanske mer än något annat vittnesmål att Tore blåste den signal som uppfattades som Eld Upphör. Låt vara att det kan finna en oklarhet om det var de exakt rätta tonerna i signalen som ljud över Lunde.

11 Trumpetsignalen i Bo Widerbergs film *Ådalen 31*

Bo Widerbergs film *Ådalen 31* hade urpremiär 30 april 1969 på tre biografer i Ådalen – bl.a. i Folkets Hus på Folkbio i Lunde. En liten biograf belägen ett stenkast från den plats där Tore blåste sin trumpetsignal.

Tores uppfattning om filmen var glasklar. På det kassetband som Tore år 1978 sände till min far uttalar han med skärpa att man inte får blanda samman Birger Normans bok **Ådalen 31** med Bo Widerbergs film *Ådalen 31*. Tore menade att Widerbergs film ”är en ren och uppbenbar förfalskning av händelserna i Ådalen”. När Tore säger så utgår han antagligen från att han förväntat sig att filmen skulle vara av dokumentär natur – trogen det faktiska händelseförloppet. Så var inte fallet, enligt Tore.

Här är inte platsen att göra en utförlig tolkning av filmen. I den delen har Roger Johansson i sin avhandling **Kampen om historien** gjort en djuplodande analys på sidorna 373-401. Jag nöjer mig med att konstatera att Johansson (liksom många andra) har den bestämda uppfattningen att filmen *Ådalen 31* inte är att betrakta som en dokumentär film, eller ens ett försök till dramatisk rekonstruktion.

När det gäller ”stämningarna” i filmen så ligger de tämligen nära den bild av händelserna som SAP ville förmedla. Om så inte varit fallet hade det sannolikt blivit svårt för Widerberg att finansiera sitt projekt. Man ska komma ihåg att vid den aktuella tiden var det Harry Schein – som sympatiserade med SAP – som satt på penningpåsen vid Svenska Filminstitutet. Det gällde alltså för Widerberg att göra en film som någorlunda överensstämde med den bild av Ådalshändelserna som SAP fann acceptabel.

När det gäller Tores negativa reaktion var det antagligen en speciell filmsekvens som särskilt irriterade honom. I filmen finns en sekvens där man ser en liten, ca 15-årig mörkhårig pojke, i stor ”arbetarkeps” och vardagskläder som i tumultet vid skottlossningen först förefaller ha tappat sin trumpet i dikesrenen och därefter tar upp den och förskräckt blåser Eld Upphör. I verkligheten var Tore en blond, reslig för sin tid (183 cm) och välbyggd 22-årig man klädd i vit skjorta, slips och kostym (antagligen den bästa han hade). Dessutom hade Tore och övriga musiker i Väja-Dynäs hornorkester på sig sina vita mössor med skärm, prydda med en lyra framtill (jämför fotona på sidorna 29 och 30). Några av de musiker som förstärkte Väja-Dynäs hornorkester denna dag hade däremot andra huvudbonader på sig. De vita huvudbonaderna kan anas på det foto som finns på sidan 16 taget vid ”Bagar Hambergs” i Å. (Samma foto – men större, och med bättre upplösning – finns på sidan 13 i boken **Blåsorkestrar i nedre Ådalen**. Där syns orkesterns huvudbonader tydligare.) Även Birger Norman har i sin bok *Ådalen 31* nämnt att orkestern hade sina vita mössor på sig.

Ofta var det så när Väja-Dynäs hornorkester musicerade att man tog på sig de kanske finaste kläder man ägde. Men Widerberg tyckte nog att i den ådalsbild han ville förmedla så passade det sig inte att sågverks- och fabriksarbetarna i musikkåren var propert klädda.

I filmen måste därför orkesterns medlemmar styrslas till så att de såg ut som ”vanliga arbetare”. Tore hade nog mycket svårt att förstå Widerbergs bevekelsegrund hade när han utformade ”Eld-upphör scenen” i sin film.

Jag har sett Widerbergs film flera gånger. Det är uppenbart att den inte speciellt väl behandlar det förlopp som utmynnar i händelserna i Lunde. Filmens fokus ligger snarast på en olycklig kärlekshistoria mellan en ung disponentdotter och en ung man i en sågverksarbetarfamilj. Händelserna i Lunde används närmast som en dramatisk fondvägg till kärlekshistorien.

I en intervju år 1989 säger Tore: ”Widerbergs film om Ådalenhändelserna är romantiskt förljugen. Den har inte alls med sanningen att göra. Han borde skämmas hela sitt liv för den”.

Inte heller Birger Norman tyckte om att det drogs paralleller mellan hans bok *Ådalen 31* och Widerbergs film med samma namn. E. Mikael Norberg har i sin biografi om Birger Norman, som utkom år 2014, skrivit följande i ett avsnitt där han kommenterar Normans bok ”Ådalen 31”:

Begreppet ”Ådalen 31” fick sedan ytterligare luft under vingarna av att Bo Widerbergs film som kom året efter boken, också fick titeln *Ådalen 31*. Filmen har stora kvaliteter i sig, men är något helt annat till både form och innehåll, med klart fiktiva inslag kring en parallell kärlekshistoria. Det ska understrykas här. Både för att undanröja eventuella missuppfattningar om att Widerbergs verk skulle vara något slags filmatisering av Normans berättelse. Och för upphovsmannens egen skull: den i övrigt oftast milde Birger tyckte Inte om att man drog några paralleller mellan hans berättelse och filmen.

Jag anar att många som var med om händelserna i Lunde hade svårt att uppskatta filmen. Deras minnesbilder från Lunde och det tidiga 30-talet skavde nog mot Widerbergs konstnärliga utsvävningar.

Sannolikt är det så att man får ut mer av Widerbergs film om man inte känner till de faktiska händelserna i Lunde och hur arbetarfamiljernas vardag såg ut i Ådalen vid 1930-talets början. Då kan man se filmen som en fiktion – en saga. Då blir det lättare att ta till sig Widerbergs utsvävningar och skrönor.

12 Några tvivlar på att Tore blåste Eld Upphör

Tvivel uttalat i Tidningen Ångermanland 2002

I Tidningen Ångermanland (TÅ) fanns den 4 april 2002 följande artikel intagen:

Nya uppgifter om Ådalen 31

HÄRNÖSAND

■ Historien om vad som egentligen hände under Ådalen 31 är kanske på väg att skrivas om.

Nya fynd i de militära arkiven visar att militären ljög när de i krigsrättegången hävdade att det var demonstranterna som gick till angrepp.

– **DET ÄR ETT MYCKET** spännande material, säger arkivarie Håkan Axelsson vid näringslivsarkivet i Härnösand.

På onsdagskvällen berättade han för Härnösands släktforskarförening om arbetet med att ge ut källorna om rättegångarna efter skottlossningen i Lunde i maj 1931.

UPPGIFTERNA OM att militären ljög kommer från militärens underrettelsetjänst, Must. Sekretessen har nämligen släppts efter 70 år vilket innebär att det är fritt fram att kunna gå igenom de gamla handlingarna.

Det visar sig att de militärer som var med om skottlossningen och senare kallades till krigsrätt fick order om att säga samma sak; att det var demonstranterna som gick till angrepp och inte militären. Straffen blev därför lindriga, endast några dagars arrest.

Det visar sig också att strejkbrytarna i flera fall blivit dömda för olika brott. De levde ett hårt liv med ständiga trakasserier från de fackliga organisationerna. 20 av dem är kartlagda med namn.

– **LANDSHÖVDINGEN** fick order om att strejkbrytarna skulle tas därifrån till en väntande jagare utanför kusten, men det gjordes aldrig, konstaterar Axelsson.

En annan intressant händelse är uppgiften om att en ur demonstrationståget blåste eld upp hör. Axelssons forskning visar dock att den aktuella mannen aldrig kunde blåsa på militäriskt vis, han gjorde lumpen som handräckningssoldat.

– Militärens tåg från Långsele utsattes för stenkastning på flera platser. Förklaringen var att kommunisterna ordnade en ringkedja för att skrämja dem, berättade Håkan Axelsson på onsdagskvällen. Uppgiften är helt ny.

FOTO: OLA THELBERG

Totalt 1200 sidor har samlats ihop, det mesta är protokoll från rättegångarna som totalt berörde 800 personer.

Än idag är Ådalen 31 en känslig fråga vilket Axelsson fick bevis på efter ett föredrag i Kramfors för en tid sedan.

– En äldre man ringde mig senare på kvällen och hotade med stryk, säger Axelsson.

Resultatet blir en bok och en cd-skiva som blir klar i höst.

OLA THELBERG
0611-554826

ola.thelberg@tidningen.to

När Sten Sundin läste artikeln i TÅ – och noterade att den ifrågasatte hans morbror Tores insats i Lunde – skrev han följande svar som publicerades i TÅ den 11 april 2002:

Fel uppgifter om Ådalen 31

■ Angående Nya uppgifter om Ådalen 31:

Enligt artikel i TÅ den 4 april finns numera tidigare hemligstämplade militära handlingar tillgängliga som visar att militären ljög under denna rättegång, bland annat vad gäller orsaken till militärens eldgivning. Detta vill och kan jag inte bemöta sanningshalten i, men däremot påståendet i slutet av denna artikel: "En annan intressant händelse är uppgiften om att en ur demonstrationståget blåste eld upphör. Axelssons forskning visar dock att den aktuella mannen aldrig kunde blåsa på militäriskt vis, han gjorde lumpen som handräckningssoldat".

Anledningen till denna insändare är att denne "handräckningssoldat" var undertecknads morbror. Tydligt är att någon försöker smuts-kasta och ta äran från honom vid denna händelse. Detta har även framkommit vid tidigare artiklar i TÅ.

VID TELEFONSAMTAL samma dag med forskaren Håkan Axelsson (HA) påpekade jag det felaktiga i detta senare påstående. HA hävdar då att det inte någonstans i militärens utredning finns angivet att någon eld upphör-signal blåsts eller hörts. Ingen av musikerna i demonstrationståget har vid "förhör" hört någon signal utan när militären började skjuta sprang musikerna åt sidan för att "skydda sina instrument".

Det hade nämligen hänt tidigare att någon fått sitt instrument genomborrat av en kula, detta enligt HA. Är denna uppgift också hämtad ur militärhandlingarna eller finns ytterligare "källor"? När och var inträffade i så fall denna händelse? Här finns alltså motsägande uppgifter, dels att min morbror inte kunde blåsa på ett militäriskt riktigt vis, dels att ingen hört någon signal.

Hur vet man då att han inte kunde blåsa på ett riktigt sätt? Min far Einar Sundin, som vid detta tillfälle medverkade som bastrumslagare, har berättat för mig följande och varför skulle han behöva ljuga för mig om detta? När militären började skjuta vände sig min morbror Tore not min pappa och frågade: "Ska jag blåsa eld upphör?" Varpå pappa svarade: "Ja, kan du då?" Han blåste och skottlossningen upphörde.

ENLIGT HERR "FORSKAREN" HA upphörde skottlossningen eftermiddagen på grund av att militären fick slut på sin ammunition. Man kan undra om en militär trupp åker från Sollefteå till denna "oroshärd" i Lunde med endast fem skott i sina gevär? Av dessa var två-tre lösa dito.

Tro't den som vill. HA gör det tydligen på grund av de militära handlingarna och eller annan "felkälla". När nu militären ljugit tidigare, varför skulle inte även dessa uppgifter vara "fejkade" för att på något sätt förmildra tidigare händelse? Det mer sannolika är enligt min mening att eldupphörsignalen fick dem till att inte ladda om och fortsätta skjuta, vilket kunnat sluta med en ännu större massaker.

MILITÄREN MÅSTE SÅLEDES ha hört signalen och handlat därefter. En ytterligare bekräftelse på att man hört signalen är väl att man från militärt håll ville ställa min morbror inför krigsrätt för att ha blåst en militär signal som civil person. En kraftig folkopinion gjorde dock att denna rättegång ej blev av.

Vid telefonsamtalet med HA nämnde jag också att jag hört att morbror Tore gjort lumpen vid flottan, varvid HA snabbt avbröt mig med: "Ja, dom har en annan signal!"

Men tyvärr, min bästa "forskare" HA, eld

upphör-signalen är densamma oavsett truppdrag inom Sverige. Har kollat med en känd musiker och före detta stamanställd vid I 21 i Sollefteå, Stieg Dyrén, att det förhåller sig så.

HA sa vidare att det var många personer som ville få uppmärksamhet i samband med Ådals-händelserna, bland annat hade någon visat upp en hatt med kulhål, som skulle ha tillkommit vid denna skottlossning, men som vid kontroll visade sig ha tillkommit på annat sätt samt att hatten dessutom ej var personens i fråga!

Denna sista uppgift, liksom tidigare påståendet om genomskjutna instrument, kan väl rimligtvis inte vara hämtade ur militärens handlingar? Det måste nog finnas även andra "källor" och i så fall mycket falska. Så, bästa forskare HA, kolla först riktigheten i dina uppgifter innan du går ut i massmedia med desamma.

UPPLYSNINGSVIS KAN JAG tala om att i musik-kåren vid denna tragiska händelse ingick förutom nämnda far Einar Sundin och min morbror Tore även morbröderna Axel, John och Rune samt deras far och således min morfar Oskar Andersson. Vidare ingick min farbror Alfred Ljungkvist tillsammans med sönerna Valfrid, Nils och Sten – mina kusiner. Ingen av dessa musiker har blivit intervjuade med anledning av skottdramat i Lunde, vad jag vet!

Vore tacksam att veta något namn på "intervjuade" deltagande musiker vid detta tillfälle. Vore också tacksam för bevis på felaktigheter i mina framförda fakta i denna insändare.

Bäste HA! Det finns tydligen fler än "han med hatten" som vill synas i spalterna. Ingen nämnd, ingen glömd.

STEN O SUNDIN
Härnösand

När artikeln skrevs var Axelsson arkivarie vid Arkivcentrum Nord i Härnösand. Man måste utgå från att Axelsson som yrkesman har lyft fram uppgifter som i huvudsak är riktiga. Men det hindrar inte att han kan ha misstagit sig på några uppgifter om Tore.

Utöver det svar som Sten Sundin gav i TÅ vill jag lägga till följande.

Axelsson påstår att Tore hade tjänsteställning som handräckningssoldat. Hur det är med den saken är oklart. Jag har hos Krigsarkivet funnit att när Tore mönstrade tas han upp i inskrivningslängden för rullföringsområde (Ro) 67, Serie D11, Inskr. längd 1929, Volym nr 23. Där finner man under rubriken Gudmundrå (s. 41): Andersson, Tore Gustaf Oskar, sågverksarbetare, 1,83 lång, född 25 feb. 1909. Det framgår vidare att han tilldelas Marinen – sjötjänst. Han får inskrivningsnummer 248 67/29. Vidare finns antecknat: "Grupp 1, Maskinavdeln".

Uppgift om Tore fann jag också hos:

Inskrivningsexpeditionen Io 21

Serie D III b

Alfabetiskr register

1909

Volym nr 15

Där anges Tore med sitt inskrivningsnummer samt att han är införd i klassen 1929 ”med redn:r 15”. Vidare finns en anteckning: ”Till ÖSS”.

Tyvär har det inte gått att finna Tores stamkort hos Krigsarkivet. På ett stamkort noterades allt som har med den värnpliktiges tjänstgöring att göra. Jag har därför inte kunnat konstatera vilken tjänstgöring som Tore slutligen kom att få hos marinen. Det kan mycket väl ha varit så att Tore blev tilldelad uppgift som på formella grunder klassades som handräckningssoldat när han ryckte in. Han var antagligen redan 1929 av myndigheterna registrerad som kommunist. Militären ville nog inte ha honom bland de ”skarpa” soldaterna.

Även om Tore var klassad som handräckningssoldat så hade detta inte det minsta att göra med om han kunde blåsa signalen Eld Upphör på trumpet eller inte. Man måste erinra sig Tores bakgrund. Han är uppvuxen i en musicerande familj. Ovan ser vi på ett foto från 1923 att Tore redan som 14-åring ingår i Väja-Dynäs hornorkester. När han började spela horn är oklart, men man kan tänka sig att han började senast i 7-årsåldern. Han hade också en far och flera äldre bröder som goda förebilder när det gällde blåsinstrument. Vidare – när man på den tiden lärde sig spela så fanns de s.k. Kornettböckerna som läroböcker. I dessa böcker fanns som övningar de militära signalerna – bl.a. signalen Eld Upphör.

Han växte upp i en tid där han hörde mycket musik från blåsorkestrar – fortfarande på 1920-talet fanns gott om blåsorkestrar i Ådalen. Han hade säkert hört musikkåren vid regementet I 21 i Sollefteå. Han var med i Kramfors Jazzkapell från år 1928 och man kan utgå från att han 1931 – som 22-åring – utan tvekan kunde improvisera ett solo på sin trumpet. Axelssons uppgift om att Tore var klassad som handräckningssoldat har således ingen som helst bäring på Tores faktiska förmåga att blåsa signalen Eld Upphör!

Tore har i en intervju sagt: ”Jag fick förhållning om när jag lämnade Skeppsholmen 1930 att inte missbruka de här signalerna i det civila”. Det betyder inte att han ingick i Flottans musikkår. Däremot var Tore sannolikt värnpliktig musikelev – han tilldelades uppgiften att vara blåsare hos marinen på Skeppsholmen. Långt in på 1930-talet förekom det att duktiga trumpetare/hornblåsare kunde få sådan tjänstgöring under värnplikten hos marinen. Det var antagligen som musikelev han lärde sig blåsa signalen Eld Upphör.

Arkivarie Axelsson hann tyvärr aldrig publicera sin tilltänkta bok och CD-skiva om Ådalen 1931. Troligen berodde det på att han år 2003 flyttade till Åland där han fick en tjänst som landsarkivarie. Jag har emellertid konstaterat att Axelsson lät kopiera av i stort sett samtliga handlingar kring Ådalshändelserna som upprättats vid berörda statliga myndigheter. Det materialet finns numera arkiverat hos Arkivcentrum Nord i Härnösand. Han hade onekligen ett gediget grundmaterial för sin tilltänkta bok. Men tyvärr avled Axelsson år 2004 – ett avgörande skäl till att det aldrig blev någon bok skriven.

Sannolikt är det så att det som skrevs i dagstidningen TÅ år 2002 är huvudorsaken till att en hel del personer i Ådalen inte tror att Tore blåste signalen Eld Upphör i Lunde år 1931. Arkivarie Axelssons felaktiga påstående föll i god jord hos många socialdemokrater som lojalt och okritiskt anammade den socialdemokratiska historieskrivningen (mer om detta senare).

Sten Sundin blev som synes upprörd över att Axelssons uttalanden år 2002 kom att starta en debatt om att Tore skulle ha ljugit om sin insats. Sten har också berättat att det i TÅ förekommit några insändare som i allmänna ordalag stödde Axelssons uppfattning.

En avslutande kommentar angående Axelsson: Han hävdade i samtal med Sten Sundin att i militärens utredning fanns ingen uppgift om att någon eld-upphör-signal blåsts. Men som jag påvisat ovan har bl.a. flera militärer tydligt vittnat om att Eld Upphör-signalen blåstes i Lunde.

För att ytterligare belysa hur pass driven musiker Tore var år 1931 kan det vara av intresse att kort berätta om några av de orkestrar där Tore kom att ingå tid efter år 1931.

Fotot nedan på Kramfors storband är sannolikt taget kring år 1940. Tore står i centrum bland musikerna med sin trumpet.

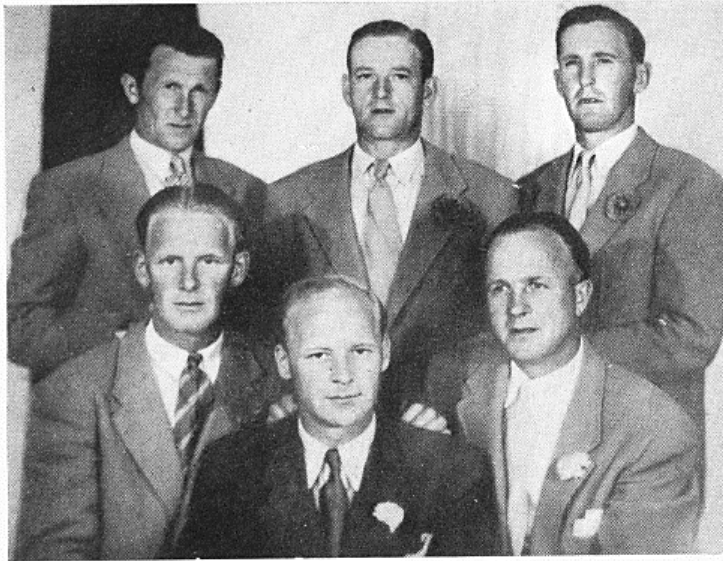

Foto erhållet från Jan Wåréus

Fotot nedan av Randers orkester är hämtat från publikationen SVERIGES UNDERHÅLLNINGS-, DANS och RESTAURANGORKESTRAR samt MILITÄRA MUSIKKÅRER från år 1944.

Uppgift om en av personerna i sextetten saknas i publikationen. Längst ned till höger på fotot finns Ernst Lönn. Han spelade bl.a. altsax och klarinett i orkestern. Ernst Lönn var även med i Väja-Dynäs hornorkester den 14 maj 1931 i Lunde. Hans vittnesmål om Tores trumpetsignal har jag tidigare berättat om i avsnitt 10.8.

Beträffande orkesterns namn kan nämnas att det var Tores bror Rune som ursprungligen bildade orkestern. Namnet härleds från Runes namn: **Rune ANDERS**son. Så småningom gick Tore in i orkestern i stället för sin bror Rune.

RANDERS ORKESTER
ORKESTER
KRAMFORS

GUSTAF VEDIN, kontrabas, violin o. gitarr, f. 1899. Stud. vid Arvika m.skola. Turnerat med Olsson ss allmogespelman bl. a. å Sigtunastiftelsen. Medl. av Ytterlännäs ork.fören.; SVEN NASHOLM, sax. klar. o. flöjt, f. 1908. Medl. i Bollsta blåsork., tid. i Royal, Behms o. Bergs ork., Kramfors; ALFRED LARSSON, slagv., klar., sax. o. flöjt, f. 1904. Medl. av Bollsta blåsork., tidigare i Henry Benes, Harry Bergs o. Rundviksverkens blåsork.; JOHN ANDERSSON, piano, dragsp. o. basun, f. 1906. Medl. av blåsork. i Kramfors, tid. i Väja-Dynäs; TORE ANDERSSON, kapellm., trumpet, piano, sax. o. fagott, f. 1909. Medl. av ork.fören. samt ledare för Blåsork. i Kramfors. Tid. medl. av Eddie McAndrew, Cubanera o. Manos ork., i Sthlm. Repertoire: Konsert- o. dansmusik. Eng. i mellersta o. norra Norrland.

I september 1944 tog Tore initiativ till att bilda en ny blåsorkester i Kramfors. Den fick först namnet Gudmundrå musikkår. Tore blev kårens första ledare. Vid årsskiftet 1946/47 ändrades namnet till Kramfors musikkår i anslutning till att Kramfors blev stad. Fotot på musikkåren nedan är troligen taget i slutet av 1940-talet. Dirigenten Tore står i centrum av musikerna.

Foto erhållet från Jan Wåréus.

Under åren 1951-53 var Tore dirigent för Sundsvalls Blåsorkester. Fotot nedan är taget någon gång under dessa år då orkestern musicerade i parken Vängåvan i Sundsvall.

Foto erhållet från Jan Wåréus

Tore började således musicera i tidiga år. Han utvecklades till en mycket god amatörmusiker och hade alltid en ledande roll i de orkestrar han var med i. Han blev så pass driven att han vid några tillfällen ombads att med kort varsel rycka in som ”stand in” i Thore Erlings orkester i Stockholm och spela trumpet när Erling själv var indisponerad.

Och Tores trumpet – vad hände med den? I en artikel i Expressen den 2 maj 1989 berättar Tore att han vid ett tillfälle kontaktat chefen för Arbetarrörelsens arkiv i Stockholm för att donera den historiska trumpetten. Men Tore höll då på att bli utkastad av arkivets chef! ”Han kallade mig kommunist”, berättade en leende Tore för journalisten Jonas Sima. Som framgått ovan lämnade Tore så småningom trumpetten till en dotterson i Danmark.

Själv har jag gjort en försiktig trevare med syfte att ”återbörda” trumpetten till Ådalen – detta efter en vänlig påstötning från Lunde/Kramfors-profilen Kåge Wåsterlund (som tidigare drev det välbekanta Wåsterlunds konditori vid Sandöbrons södra fäste – ett par stenkast från den plats där dramat i Lunde ägde rum). Mitt försök hade inte någon framgång. Och det är klart – hade det handlat om min morfars trumpet så skulle jag kanske också ha behållit den i min ägo av känslomässiga skäl.

Det saknas substans i tvivlen!

De som tvivlar på att Tore Andersson blåste signalen ”Eld upphör” i Lunde har enligt min mening inte kunnat hänvisa till någon rimlig grund för sina tvivel.

Under årens lopp har det skrivits mängder av artiklar om Tore i ett stort antal tidningar och tidskrifter. Jag har ovan hänvisat till några av dem: artiklar i Socialdemokraten, Nya Norrland, Aftonbladet, PRO-tidningen, Brand m.fl.. Tore har vidare blivit intervjuad i radio och TV, t.ex. av Sven Jerstedt, Birger Norman och Annika Agebjörn. Min redovisning i denna skrift omfattar för övrigt bara ett begränsat urval av allt som skrivits om Tore under årens lopp.

Man bör kunna utgå från att alla journalister arbetar så att de kritiskt granskar de uppgifter som de presenterar. Under 71 års tid hade Tores insats i Lunde aldrig ifrågasatts av någon journalist. Inte heller av någon myndighetsperson. Men under år 2002 blev så fallet – sannolikt på grund av de uttalanden som arkivarie Axelsson gjorde i en artikel i TÅ år 2002. Den artikeln – som tusentals läsare kunde ta del av – medförde att somliga började fundera på om allt var lögn från Tores sida!

Utöver vittnena vid Ådalskommissionen och Krigsrätten har jag i min krönika redovisat ett stort antal vittnesmål som styrker att det var trumpetaren i Väja-Dynäs hornorkester som Kristi Himmelfärdsdagen 14 maj 1931 blåste signalen ”Eld Upphör” i Lunde.

Jag vill understryka att år 1931 hade den 22-årige Tore Andersson knappast något privat relation till mer än någon enstaka av de vittnen som jag hänvisat till. Att misstänka den unge brädgårds- och diversearbetaren Tore för att ha lurat i det svenska samhället att han blåst signalen faller på sin egen orimlighet!

Om Tore hade farit med osanning skulle detta ha uppdagats. Detta först och främst av alla som stod i närheten av Väja-Dynäs hornorkester i Lunde. Men framför allt skulle en osanning ha medfört att socialdemokraterna i Ådalen under 1930-talet skulle ha ”mosat” kommunistympatisören Tore om han kunde beläggas med att ha farit fram med osanning. Man ska komma ihåg att omkring 75% av alla som deltog vid demonstrationen var socialdemokratiska sympatisörer. Så det fanns gott om socialdemokratiska ”vittnen”.

Som jag närmare utvecklar fortsättningsvis gavs kommunisterna huvudansvaret för händelserna i Lunde. Detta hade sin grund i att Per Albin Hansson slog fast att kommunisterna handlade oansvarigt och olagligt i Lunde. I decennier gjorde SAP sitt yttersta för att ”stampa ut” kommunisterna från allt politiskt och fackligt inflytande. Man förklarade politiskt krig mot kommunismen. I det sammanhanget blev Tore en person som man absolut inte ville ha att göra med. Att han sannolikt räddade livet på ett antal demonstranter tog man ingen hänsyn till.

13 Vänstermannen Tore

Ovan redovisades en intervju i PRO-tidningen år 1989 med den då 80-årige Tore Ale-spong. Intervjuaren säger: Du blev Ådalens hjälte...! Tore svarar: *Visst blev jag uppmärksam och fick en mängd erkännanden. Och visst har jag hedrats – även långt efter händelserna. Men jag blev ändå inte inbjuden när 50-årsminnet firades i maj 1981 och det smärtar mig en del...*

Uttalandet får ses som ett understatement. Att han inte blev inbjuden till 50-årsminnet – arrangerat av socialdemokrater och fackliga organisationer i Ådalen – smärtade honom oerhört! Varför blev det så? Innan man svarar på den frågan finns det anledning att erinra om den politiska miljö och det samhälle där Tore växte upp.

Tore nämner i intervjun med Agebjörn att han alltid varit en vänsterman. Lejonparten av alla arbetare vid sågverkssamhällena i Ådalen var på 1930-talet socialdemokrater, kommunister av olika schatteringar eller syndikalister. Och observera – det politiska avståndet mellan socialdemokraterna på vänsterkanten och kommunisterna var år 1931 inte stort i Ådalen.

Tore växte upp i sågverkssamhället Dynäs. Hans far Oskar hade en grundmurad socialistisk inställning. Åren 1909-1910 var Oskar i Amerika. Där hade han kontakter i kretsen kring Joe Hill. Tiden i Amerika påverkade Oskar i vänsterradikal riktning. Han var inte heller främmande för syndikalistiska strömningar.

Oskar och hans fyra äldsta söner hörde till de vänstermän som statliga och regionala/lokala myndigheter höll under observation. I Statens polisbyrås arkiv (förvaras vid Riksarkivet) finns bl. a. en lista över alla kommunister i Ångermanland som ägde legala vapen. På den listan fanns inte någon i Oskars familj upptagen. Vidare fanns en lista med personer som identifierats som kommunister. Där fanns Oskar medtagen tillsammans med sönerna Axel, John, Rune och Tore. De var registrerade eftersom de i en vänstertidning framfört en ”kamphälsning”. På listan fanns även Tores kusin Herbert Hiller upptagen (Herberts mor Klara var syskon med Oskar). Detta med kommentaren att Hiller var uppsatt på sillén-kommunisternas landstingsmannalista 1930. Hiller var för övrigt en av dem som kallades som vittne vid krigshovrätten i Sollefteå – han var en av ”tätkarlarna” vid demonstrationståget till Lunde.

Jag har även studerat material från Säkerhetspolisen (förvaras vid Riksarkivet i Arninge) samt material från Generalstabens inrikesavdelning – föregångare till dagens MUST (materialet förvaras vid Krigsarkivet i Stockholm). Där fanns inget som rörde Tores familj. Men det var påfallande hur noga myndigheterna följde kommunisternas aktiviteter (en likartad uppföljning gjorde inrikesavdelningen även av fascister/nazister.).

Det var något av en ”a-ha upplevelse” att se hur dåtidens säkerhetspolis på ett enkelt sätt fick översiktlig information om en stor kader av de som sympatiserade med kommunisterna. Arkivmaterialet vid Riksarkivet utgjordes till betydande del av urklipp från tidningar, tidskrifter och flygblad. Med rödpenna hade säkerhetspolisens personal markerat namnen på alla kommunister som nämndes i vänstertidningarna. Det hela underlättades av att de kommunistiska organisationerna öppet skrev i sina tidningar om de aktiviteter de arrangerade. Tidningarna användes som propagandamegafoner. Så fort någon ny klubb eller ”cell” tillkommit namngav man med stolthet cellen och de nya medlemmarna i sin tidning. Kommunisterna agerade på ett öppnare sätt än vad jag hade förväntat mig.

Inte heller i handlingarna från Generalstabens inrikesavdelning fanns någon knytning till Tore. Av materialet framgick att man noga följde upp att värnpliktiga kommunister inte placerades på känsliga funktioner inom försvaret. Man var också noga med att kontrollera att man inte anställde personal med kommunistiska sympatier.

Myndigheternas aktiviteter tydde sammanfattningsvis på att ett stort antal kommunister var noggrant registrerade. Däribland Tores familj.

I sin ungdom studerade Tore bl.a. Marx, Engels och Lenin. Många böcker var på tyska. Han traggade sig igenom dem med hjälp av lexikon. Han blev tidigt övertygad kommunist och byggde med tiden upp en betydande samling böcker skrivna av ideologer och författare på vänsterkanten. Få svenska arbetare torde ha varit så bevandrade i vänsterinriktad ideologi som Tore. Det var svårt att slå honom på fingrarna i diskussioner som rörde kommunism, socialism och marxism.

Tore var inte bara påläst. Hans sätt att uttrycka sig avvek från det man i allmänhet förväntade sig av en ”vanlig arbetare” – hans tal var respektingivande och pregnant. När

jag lyssnar till hans röst på det kassettband han sände till min far 1978 får man intryck av att det var en person med akademisk bakgrund som talar.

Troligen irriterade sig många i hans omgivning på att han kunde sin Marx, Engels och Lenin utan och innan samt att han hade en bildad framtoning. Han kan ha uppfattats som ”märkvärdig” eftersom han var beläst och även ivrigt studerade esperanto. Han avvek från mallen för hur en arbetare i bruksorterna Väja och Dynäs förväntades uppträda.

Hur Tore tänkte när han så småningom fick klart för sig hur hänsynslöst Stalin och Mao utövade kommunismen har jag inte kunnat utröna. Men det har berättats att fram på 1940- och 1950-talet blev Tore ofta trängd i ideologiska debatter med gamla vänsterkamarater. Diskussionerna med svågern Einar om hur kommunismen utvecklades slutade ofta i oenighet.

Förhållandet blev så småningom ansträngt till en del gamla vänner på vänsterkanten. Det var fråga om en hel del inflytelserika personer; någon var borgarråd i Stockholm, någon var chefredaktör vid en stor tidning, andra var vänster-intellektuella debattörer.

Tores intresse för Marx, Engels Lenin, Stalin och Mao låg på det teoretiska och intellektuella planet. Men han var inte någon bokstavstrogen tes-tuggare. Han var flexibel inför reformer snarare än revolutioner. Ska man placera honom inom det politiska spektret blir det kanske någonstans mellan ”salongs-kommunist” och ”vänstersosse”.

Tores vurm för de kommunistiska länderna kom till uttryck på det sättet att han direkt efter andra världskriget deltog i en svensk delegation som reste till Sovjet. Han var vidare med och byggde upp Förbundet Sverige-Sovjetunionen. 1953 hade förbundet 37 lokalavdelningar med totalt 7000 medlemmar. Dessutom var han med vid planeringen inför bildandet av svensk-kinesiska vänskapsförbundet. Hans engagemang ledde bl.a. till att han planerade och genomförde gruppresor till såväl Sovjet som Kina.

När det gäller synen på den internationella solidariteten blev Tore och hans svåger Einar med tiden tämligen oense. Einar menade att det var ”skit” med internationalismen. Han uttryckte sig ungefär som så: ”Vi måste basera vad vi tycker, tänker och föreslår på lokala erfarenheter – vi har inte mycket gemensamt med kineserna och kolchoserna i Sovjet! Se bara hur det har gått – våra f.d. vänner sossarna tycker nu det är helt rätt att registrera oss och mota ut oss från fackförbunden. Vi kommer aldrig över 10% av rösterna när vi skapat oss sådana fiender och vi blir ett parti av missnöjda klagare som ingen orkar höra på.” Einar har väl med sin reformistiska analys blivit tämligen sannspådd?

14 Ådalen 31 – jubileumsjippo för SAP

Journalisten Åke Olsson skrev i Aftonbladet den 10 maj 1981 en krönika inför 50-årsminnet av händelserna i Lunde. Rubriken var: **Ådalen 31 – kommunisternas kamp som blev jubileumsjippo för SAP.**

Åke Olsson var mångårig medarbetare vid såväl tidningen Aftonbladet som tidningen Arbetet. Han kan inte gärna betraktas som en rabiat politisk motståndare till SAP och LO. Hans resonering och analyserande krönika från år 1981 är en journalistisk pärla – den redovisas därför i sin helhet:

På sitt sätt uppvisar Ådalen 31 en rad av de kännetecken som brukar präglade politiska – och religiösa – symboler.

Återigen plockas de gamla fanorna fram, tillsammans med de gamla män som bar dem. Man gör uppställningar för fotografering längs vägen där demonstrationen drog fram. Folk pekar: där stod jag och jag mins när de bar liken förbi. Det var hemskt.

I det alldeles nyöppnade Café 31 påpekar en ung och mycket vacker servitris att på övervåningen i samma hus dog Eira Söderberg den 14 maj 1931.

Symbolerna är viktiga. Liksom Martyrerna.

Men detta är bara den ena sidan av Ådalen 31. Den som visas upp vid jubileet.

Det finns också en annan sida av Ådalen 31, en snävare politisk. Den är mörkare, men samtidigt mer mångtydig och provocerande.

Låt oss se sanningen i vitögat; SAP och LO har aldrig velat ha Ådalen 31. Egentligen avskyr den reformistiska arbetarrörelsen allt som har med Ådalen att göra. Och det har man gjort i 50 år.

När man nu tillsammans med ABF ockuperar Ådalen under fyra dagar för att fira jubileum får detta faktum inte skymmas.

Den enda av jubileumsarrangörerna som under dessa 50 år visat ett levande intresse för Ådalen 31 är VPK.

Det som hände 1931 var aldrig socialdemokraternas sak.

Det var deras sak endast i den bemärkelsen att den stora majoriteten av dem som deltog var socialdemokrater. Men de egentliga aktörerna och organisatörerna var sillénkommunisterna.

SKICKLIGA KOMMUNISTER

Det var sillénkommunisterna som behärskade Ådalen de känsliga dagarna mellan skotten och begravningen. Kommunisterna skötte också begravningen när 25 000 människor var närvarande.

Kommunisterna styrde och ställde. Och så vitt man kan bedöma så här i efterhand gjorde man det på ett utomordentligt skickligt sätt. För detta organisationsarbete har kommunisterna genom historien fått uppbära klander från socialdemokraterna. Sillénarna gjorde begravningen till ett jippo har man sagt från socialdemokratiskt håll.

I stället borde man någon gång fråga sig: vad kunde ha hänt i Ådalen om kommunisterna inte tagit kommandot och svarat för ordningen i den utomordentligt svåra situation som rådde?

Kommunisterna hade naturligtvis också ett övertag på det sättet, att de var skolade för att kunna möta revolutionära situationer.

Också i själva sin ställning som kommunister och agitatorer var de till vissa delar redan utanför de regler som gällde i samhället. De kunde handla snabbt. De kände sig inte lika lojala och snärjda som socialdemokraterna.

DE SKULLE BE OM NÅD ...

Dock tog det inte så förfärligt lång tid innan socialdemokraterna hämtade sig och gick till motattack. På det lokala planet gällde det först och främst att rensa fackföreningarna från kommunisterna.

På riksplanet skedde vad Birger Norman kallar för en ompolitisering. Den inträffade 1932. Fram till dess hade opinionsarbetet för arbetarna i Ådalen varit starkt på många håll inom det socialdemokratiska partiet.

I ett tal i Stockholm sommaren 1932 krävde Per Albin Hansson amnesti för dem som dömdes för händelserna i Ådalen. Detta enligt tidningsreferat. När socialdemokraterna sedan bildade regering på hösten samma år fann många människor det naturligt att amnesti skulle utfärdas. Så skedde emellertid inte. Per Albin ansåg att de dömda i stället skulle söka nåd. Det är något helt annat, och ur ådalskommunisternas synvinkel var det förstås en omöjlighet.

Bland dem som uppvaktade regeringen i amnestifrågan fanns socialdemokratiska partidistriktet i Ångermanland. I ett brev daterat den 3/11 1932 till dåvarande riksdagsmannen (s) Helmer Molander i Sollefteå skriver Per Albin att ”tiden är, enligt min mening, inte inne för att avgöra den frågan”

”KOMMUNISTISKA HETSMAKARE”

Denne Helmer Molander skrev för övrigt en pamflett utgiven 1932 på Tidens förlag som hette ”Stenkastningens och förnuftets väg”. Det var en uppgörelse med kommunisterna i Ådalen. De ångermanländska socialdemokraternas intresse för amnesti präglades sannolikt mindre av humanitär omtanke om fångarna än en rädsla för att de efter frigivningen skulle framstå som martyrer.

Sitt mest pregnanta – och primitiva – uttryck får denna ompolitisering av ådalshändelserna emellertid i en skrift som Ångermanlands socialdemokratiska partidistrikt utgav 1960. Den heter ”vi bygger landet – en krönika om ett 50-årigt organisationsarbete”.

Om Ådalen 31 heter det så här:

”Säkert skulle dock det hela ha avlöpt utan någon katastrof om inte kommunistiska hetsmakare hade funnit situationen lämplig för sina egna politiska syften.”

På frågan om var socialdemokraterna höll hus ger krönikeförfattaren, journalisten Karl Mäler, det här svaret:

”Förklaringen ligger däri att kommunisterna genomförde sina ansvarslösa åtgärder mycket snabbt och utan att behöva iaktta några stadgemässiga regler för sina handlanden”.

På den här punkten blir Karl Mäler mer intressant än han själv förmodligen avsett. Han ger nämligen en träffande beskrivning av socialdemokraternas sätt att förhålla sig till och hantera politiska situationer. Det gäller förhållandet till reglerna. För en sann socialdemokrat existerar ingen verklighet utanför reglerna.

”TRO PÅ LAG OCH ORDNING”

När man söker efter anledningen till att socialdemokraterna aldrig fick något grepp på händelserna i Ådalen – lika lite som på många andra ställen under denna orostid – måste man sätta det i relation till denna tro på lagar, regler och stadgar.

Det finns ett annat ännu kraftfullare vittnesbörd som bör nämnas i sammanhanget. Det är ett protokoll från Kramfors arbetarkommun den 30 maj

1931. Såvitt jag kunnat se har händelserna i Ådalen inte nämnts i protokollen varken från Kramfors eller Gudmundrå arbetarkommuner under dessa 50 år. Inga jubileer har hållits vid jämna tiotal år.

Undantaget är den 30 maj 1931. Då har Kramfors arbetarkommun en flera timmar lång diskussion om händelserna i Ådalen. Redan då fördelar man skulden ungefär lika mellan borgare/arbetsgivare och kommunister.

Så här låter det i protokollet när Kramfors arbetarkommun betygar sin högaktning för reglerna:

”Socialdemokratin har alltid hävdad nödvändigheten av att lag och ordning upprätthålls och den har alltid hävdad att arbetarklassens vapen i den sociala kampen är obrottsligt fasthållande vid demokratins princip. Våldets och övergreppens väg tolereras icke.”

Den anda som genomsyrar det här protokollet kan möjligtvis förklara varför socialdemokratin i Sverige är så fattigt på politiska symboler och myter. Man har helt enkelt aldrig förstått – eller accepterat – den speciella sociala och ekonomiska dynamik som leder fram till händelser av typ Ådalen 31. Som kännetecknas just av att man då överskrider reglerna.

Vpk har en annan syn på hur samhällsförändringar sker. Därför har partiet också vårdat minnet av Ådalen 31 som ett konkret uttryck för klasskampen i Sverige.

Den utomparlamentariska vänstern fick i gruvarbetarstrejken i malmfälten 1969-70 sin speciella symbol.

NEDERLAG I GOD ORDNING

Metallstrejken 1945 var på sitt sätt också en heroisk kamp, åtminstone när det gäller längden. Men eftersom strejken var politiskt in-flammerad och dessutom blev ett misslyckande är det något som varken SAP eller VPK vill ta i.

Egentligen finns det bara två, möjligen tre händelser som på alla plan uppfyller vad socialdemokraterna menar med politisk symbol: Storstrejken 1909, Spanien 1936-39 (Spanienveteranerna har alltid sin egen avdelning i första-majtåg runt om i Sverige), samt möjligen storkonflikten 1980. Att alla dessa tre händelser mer eller mindre bär nederlagets prägel spelar mindre roll. De uppfyllde kravet på regler och ordning. De var parlamentariska.

Om den socialistiska revolutionen plötsligt kom på dagordningen skulle den ha sin starkaste motståndare inom reformismen.

Kanske inte i första hand på grund av dess socialistiska innehåll, utan för att den skulle störa lag och ordning.

Detta är i sanning en del av det reformistiska dilemmat.

Men det kommer inte fram vid jubileet i Ådalen. Nu är man från reformistisk sida ute för att erövra en symbol som man plötsligt tycker att man behöver.

ÅDALEN 31 – ETT FÖRVALSJIPPO?

LO tar i sammanhanget ut svängarna ordentligt och skriver i en stor annons ”1931-1981 Samma politik – då som nu”. Det låter som en stöld från 60-talsvänstern.

Hade det över huvud blivit något jubileumsfirande för LO-SAP om det suttit en socialdemokratisk regering vid makten?

Kan det verkligen vara så banalt? Ådalen 31 som ett förvalsjippo?

Och om så skulle vara, spelar det någon roll?

De människor som i dagarna åker till Ådalen för att delta i jubileet har sina egna bevekelsegrunder. De åker på sina egna villkor. Minnet av Ådalen 31 är viktigt för många och det kommer att firas på ett värdigt sätt.

Men nog vore det ändå en idé för ABF, denna fredliga, stillsamma, svenska, studiecirkelräknande bildningsorganisation, att på allvar aktualisera viktiga historiska frågor som har samband med Ådalen 31.

Hit hör inte bara frågan om hur arbetarrörelsen ska förhålla sig till sina politiska symboler eller myter. Inte heller bara frågan om hur man ska ställa sig till den socialistiska revolutionen.

Utan hit hör också frågan om hur SAP och LO ställer sig när medlemmar i Hamnarbetarförbundet i strejken 1980 drogs inför domstol. De hade nämligen beträtt hamnområden som arbetsgivarna låtit spärra av. När hamnarbetarna skyddade sina arbetsplatser mot strejkbrytare satte arbetsgivaren in polis.

OFARLIGT? DÅ TAR NI FEL!

Mönstret är exakt detsamma som i Ådalen 1931. Tar man ställning för ådalshändelserna 1931 då måste man från samma utgångspunkter också kunna ta ställning till likartade händelser som inträffar 1981. Annars kan den här andra ompolitiseringsen falla i vanrykte.

Eller firar man 50-årsjubileet bara därför att man tror att Ådalen 31 saknar relevans? Alltså att ådalshändelserna är stendöda och därför ofarliga. Då tror jag att man gör ett stort misstag.

Ådalen 31 lever.

Åke Olsson gjorde sin analys år 1981 utifrån ett makroperspektiv mot bakgrund av sina breda och djupa kunskaper om svensk politik. Jag kommer till likartad slutsats med utgångspunkt från ett mikroperspektiv när jag följer hur privatpersonen Tore Andersson behandlades sedan han blåste sin trumpetsignal i Lunde.

Det aktiva glömmandet och undertryckandet av historien – vad gjorde det med människorna som växte upp i Ådalen? Den generation som omkring år 1981 var i 20- till 25-årsåldern hade vuxit upp med föräldrar och far- och morföräldrar som i många fall hade anammat den påbjudna glömska som emanerade från SAP.

Få arbetare fann det ”hälsosamt” att öppet och frejdigt diskutera Lunde. Kommunisterna och vänstersocialdemokraterna var med tanke på sina familjers försörjning försiktiga med att beröra sådana frågor. För att anknyta till Tore: han var frejdig när det gällde att stå upp för sina politiska värderingar – men han fann det nödvändigt att vid mitten av 1940-talet byta efternamn (till Alespong) för att det inte skulle uppstå onödiga hinder under de

många år han var egenföretagare! Han blev nämligen med sitt kända namn ”klistrad” till händelserna i Lunde. Och inte sällan blev han ”rödmålad” av sina affärskontakter – till hinder för hans företagande.

I samband med min släktforskning har jag intervjuat flera personer som växte upp i sågverks- och fabrikssamhällena i Ådalen på 1930-talet. När jag frågat hur man resonerade om Lunde-händelserna så har svaret i allmänhet blivit: ”det talade vi aldrig om”. Så har varit fallet även bland mina egna släktingar som nästan alla har sina rötter i Ådalen – och där jag antar att i stort sett samtliga röstade med socialdemokraterna. Aldrig någonsin diskuterades händelserna i Lunde under min uppväxt (jag är själv född 1944). Jag har även talat med flera personer som kände Tore och hans syskon – men inte heller de kan påminna sig att man förde Lunde-händelserna på tal. På likartat sätt förefaller det ha varit vid kontakter med de familjer där någon familjemedlem dödats eller skadats i Lunde. Man talade ogärna om tragedin. SAP ”lyckades” med sina anti-kommunistiska kampanj lägga en våt filt över historien. Öppenheten kring Lunde-händelserna kvävdes.

Mina erfarenheter överensstämmer med vad historikern Lars Ilshammar skrivit i ett förord till Birgit Öbergs bok **Sågspar – Berättelser och minnen från Ådalens ångsågs-tid 1850-tal – 1930-tal**. Ilshammar (född 1959) skriver bl.a. följande:

I Ådalen pratade vi aldrig om 1931. Inte när jag gick i skola i Sollefteå på 1970-talet. Inte när jag växte upp och fick kompisar i Kramfors och Härnösand. Inte senare när jag gjorde lumpen på I21, infanteriregementet som hade beordrat ut kapten Mesterton och hans trupp för att skydda strejkbrytarna i Lunde. Om 1931 pratade vi inte.

Okunniga var vi knappast. I Ådalen med sitt tunna historiska ytskikt, har det förflutna alltid varit närvarande. Vi visste precis var, när och hur. Där, i den branta backen ner mot kajen vid älven mellan träkåkarna nästan under Sandöbron! Man var liksom tvungen att titta varje gång man skulle fara över till andra sidan.

Upplevde vi någon sorts nedärvd skuld till den radda av misstag och felbedömningar som ledde till de fatala skotten i Lunde? Kanske. Demonstrationsledning och militärledning, båda från detta Ådalen men skilda åt av en social och politisk avgrund, hade ju handlat oansvarigt, tappat huvudet på båda håll i en avgörande stund och orsakat fem människors död.

Men framför allt kände vi att historien inte tillhörde oss. Ådalshändelserna hade redan för länge sedan koloniserats av högre makter på en annan ort, makter som utan att fråga någon om lov skrivit om berättelsen efter eget manus, att brukas i det stora moderniseringsprojektet som skulle kallas folkhemmet. Ådalen 1931 handlade inte om Ådalen utan om något helt annat.

När 50-årsminnet av Ådalshändelserna skulle högtidlighållas 1981 upplevde vi det som en främmande invasion, med monumentresning, stort medieuppbud från Stockholm, fina tal av politikens tillresta höjdare och återuppspelning av det långa tåget till Lunde. Inget kändes äkta och genuint. Allt var välregisserat och stelt och förutsägbart som en gammaldags teateruppsättning.

Detta undertryckande av en dramatisk historisk händelse – detta tiggande – har utan tvekan sin grund i SAP:s massiva antikommunistiska kampanj.

Stämningarna blev sådana att SAP mer eller mindre tvingade fram en social bannbulla som innebar att Ådalen 31 gjordes till en icke-fråga. Antagonismen och polariseringen i samhället bestod emellertid i decennier – men lindades in i ett osunt tillbakahålligt tigande. Den skada som tigandet gör i människors själar har Birger Norman tydliggjort i en dikt i samlingen **VÄGEN LÄNGS SJÖN** (Rabén & Sjögren 1988):

Tystnaden är god.
Tigandet inte.
Skuggor faller så långa
in i tigande själar.

Dock – 1981 förändrades i någon mån SAP:s syn på Ådalen 31. För första gången sedan år 1931 nämnde SAP öppet skotten i Lunde. Då påbörjades en omskrivning av historien. SAP:s valnederlag 1976, den ekonomiska krisen, den parlamentariska oppositionsrollen och borgerlighetens ”militanta tongångar” gjorde att skotten i Lunde kunde göras användbara i den dagsaktuella politiska retoriken.

Kampen mot de borgerliga partierna bidrog till att socialdemokrater och kommunister på riksplanet närmade sig varandra. Lundehändelsen bedömdes plötsligt användbar som avskräckande symbol för det 1930-talssamhälle när borgerligheten regerade. Vid minneshögtiden i maj 1981 uppträdde socialdemokrater och kommunister sida vid sida. C H Hermansson uttryckte samhörigheten som så: *”Ledningarna för socialdemokratin och fackföreningsrörelsen hade länge ett skamset förhållande till Ådalen 1931. Nu har man deltagit i minneshögtidigheterna. Det är en seger för Ådalens arbetare, som länge sagt precis som gruvarbetarna i Norrbotten under den stora strejken: – Här finns inte socialdemokrater eller kommunister. Här finns bara arbetare!”*

Men vilken roll spelade socialdemokraterna som 1931 utgjorde det överlägset största partiet i Ådalsregionen? De var med i stora skaror – men de spelade 2:a fiolen. Det var kommunister av olika schatteringar som ivrigast ville att demonstrationståget skulle sätta sig i rörelse från Frånö. Men trots allt måste omkring 75% av deltagarna ha varit socialdemokratiska sympatisörer.

År 1931 var det inte uppseendeväckande att socialdemokrater och kommunister i Ådalen gick sida vid sida – i konkreta frågor om strejkbryteri, massarbetslöshet och låga löner hade i stort sett alla familjer bland arbetarbefolkningen likartade åsikter. Och många socialdemokrater kände tillit till lejonparten av kommunisterna – de kände varandra som grannar, som arbetskamrater vid sågverk och massaindustrier och som medlemmar i facket.

Och som sagt – i det händelseförlopp som tog sin början 13 maj, kulminerade den 14 maj och slutade den 21 maj med begravningen av offren var det kommunisterna som styrde och ställde. Socialdemokraterna lät så ske!

Kommunisterna höll inte bara ordning i samhället Kramfors under begravningen. Klädda i sina arbetarblusar satt de även prägel på begravningståget till Gudmundrå kyrka. (Foto hämtat från Festskrift tillägnad Georg Branting, Stockholm 1947)

Att kommunisterna tog initiativet att arrangera begravningarna gav avtryck i protokollet vid ett extra möte som Väja-Dynäs socialdemokratiska arbetarkommun höll den 20 maj 1931. Av § 1 i protokollet från mötet framgick att arbetarkommunen gav följande svar på de propåer som kommit från den kommunistdominerade begravningskommittén:

Rapporterades att den begärda frågan från den beramade begravningskommittén i Kramfors att 12 arbetskamrater till vår av militären i Lunde mördade kamrat Viktor Eriksson skulle få draga honom till graven samt om den 25-mannahedersvakten beviljades med det önskemålet att nämnda kamrater skulle vara klädda som kommunisterna. Frågan upptogs till behandling och beslöt mötet att de socialdemokratiska kamraterna som skulle uppvakta ej skulle villfara deras begäran utan vara mörkt klädda. I vimpelfrågan beslöts att det skulle vara fritt för dragarna om dom ville bära den röda vimpeln eller ej.

Av tidningsreportagen från begravningen framgick att de tolv personer som drog socialdemokraten Viktor Eriksson till graven på en katafalk var mörkt klädda. Så var även den tillhörande 25-mannahedersvakten klädd. Vid de övriga kistorna tågade kommunisterna i sina blå arbetarblusar med tillhörande armbindlar (se foto ovan).

Således: de dramatiska händelserna i Ådalen som pågick under en dryg vecka i maj år 1931 regisserades inte av socialdemokratin – även om mycket stora skaror av socialdemokrater deltog i händelserna. Begreppet Ådalen 31 bör därför i politiskt avseende knytas till det kommunistiska partiet (och dess efterföljare). Att SAP från år 1981 lagt beslag på begreppet Ådalen 31 är närmast att jämföra med en varumärkestöld.

Åsa Linderborg har i sin doktorsavhandling kommenterat SAP:s förändrade historieskrivning:

Men precis som med storstrejken, förändras historieskrivningen om Ådalen, men den här gången åt motsatt håll. Om storstrejken först var ett monument över arbetarklassens kamplusta och sedan blev ett bevis för klasskampens oframkomlighet, har Ådalen gått från att vara en händelse som man inte vill skriva in i arbetarrörelsens historia till att bli något av en ikon. Ådalen har ett dramatiskt och eggande händelseförlopp som under vänstervågen gärna appellerar till kulturarbetare. I Bo Widerbergs film *Ådalen 31* från år 1969 läggs sympatierna uteslutande på de demonstrerandes sida. Den här typen av intellektuella manifestationer har naturligtvis påverkat det allmänna historiemedvetandet och därmed även socialdemokratins historieskrivning. Från 1970-talet framkommer i rörelsehistoriken en ny bild av Ådalen: nu skriver socialdemokraterna in händelsen i arbetarrörelsens historia som arbetarklassens sista blodiga offer, men ignorerar helt kommunisternas roll. På så sätt försöker man erövra Ådalen från vänster.

Minneshögtiden i Lunde 1981 blev ett stort och omtalat arrangemang. Under fjorton dagars tid före högtiden skrevs i den socialdemokratiska tidningen *Nya Norrland* ett stort antal artiklar om händelserna 1931. Tidningen intervjuade personer som på olika sätt varit berörda av Lunde-händelserna. Det var de som gått med i demonstrationen, det var åskådare till händelserna, det var släktingar till de som dödats eller skadats, det var fackföreningsfolk, det var kulturarbetare, det var landstingsmän, det var kommunalpolitiker, det var riksdagsmän, det var representanter för regeringen, o.s.v.. Vidare fanns i tidningen signerade krönikor av bl.a. Tage Erlander och C H Hermansson.

I sammanhanget är det på sin plats att citera några rader ur en artikel som Hermansson skrev den 2 maj 1981 i *Nya Norrland*: ”Det bör icke döljas att det inom arbetarrörelsen fanns partipolitiska motsättningar när det gäller reaktionerna på Ådalshändelserna. Jag ska här inte gå in på detta, utan vill bara uttrycka förhoppningen att när det nu gäller att hedra minnet av de stupade och av alla de som deltog i kampen mot arbetsköparvälde och strejkbryteri detta ska kunna ske i enighet.” De realpolitiska stämningarna på riksnivå var vid den här tiden sådana att socialdemokraterna inte hade problem med att ha nära kontakter med kommunistledarna Lars Werner och C H Hermansson.

15 SAP förödmjukade Tore i Lunde 1981

Minneshögtidligheterna i Lunde delades upp på två dagar. Högtidligheter genomfördes naturligtvis torsdagen den 14 maj. Men den mest omfattande aktiviteten anordnades av logistiska skäl redan söndagen den 10 maj. Då genomfördes en marsch med omkring 15.000 personer från Frånö längs den gamla landsvägen till Lunde. Totalt samlades omkring 20.000 personer.

I Nya Norrland kunde man läsa att högtidstalare var LO-chefen Gunnar Nilsson. Andra hedersgäster var t.ex. Olof Palme, partisekreteraren Sten Andersson, riksdagsmannen Nils-Olof Grönhagen från Kramfors, den förre kommunistledaren C H Hermansson samt den dåvarande ledaren för Vänsterpartiet Kommunisterna, Lars Werner.

I Nya Norrland den 11 maj 1981 skrevs fem rader om Tore under ett foto av honom taget i Lunde dagen innan. Följande skrevs: *Tore Alespong var 18 år gammal när han gick i demonstrationståget i Lunde 1931. Det var han som hade sinnesnärvaro nog att under skottlossningen blåsa eld upphör. I går var han tillbaka i Lunde vid minneshögtiden, exakt vid samma plats där han 1931 blåste den trumpetsignal som stoppade en ännu värre blodsutgjutelse.* De fem raderna skrevs inte efter någon intervju. Och uppgiften om hans ålder var fel.

Den 14 maj avslutades högtidligheterna. I Nya Norrland kunde man fredagen den 15 maj läsa att en minnesdemonstration genomförts med 1500 personer. På två ställen i tidningen beskrevs hur programmet avslutades:

Programmet avslutades med att en ung trumpetare blåste signalen eld upphör från den plats som Tore blåste 1931. Signalen upprepades så av två andra trumpeter – dels från varvet och dels från bron.

Längre in i tidningen fanns en text som inleddes med följande rubrik:

ELD UPPHÖR!
– En trumpetsignal som
lindrade katastrofen

KRAMFORS: Tio minuter i tre blåstes eld upphör i Lunde. Först en skarp, pockande trumpet vid monumentet, sen en något avlägsnare från varvsområdet, och sist, som ett eko från det förgångna, en dämpad signal från Sandöbron.

Efter det var minneshögtiden över, Lunde kommer att bli som förr igen. En liten ort vid sidan av E4, strax nedan Sandöbrons södra fäste.

Nu finns där ett monument, som folk har frågat efter i decennier, där finns ett Kafé 31, parkeringsplatser finns där för turister i buss och bil och planen framför Folkets hus har snyggats till.

Offren för Lunde-händelserna har varit i centrum för många tusen människor i närmare en vecka. Nu är det över, allt återgår till det normala, det bebyggande normala.

Trumpetsignalen som undanröjde den stora katastrofen har kommit ihåg av många talare i samband med den gångna veckans minnesaktiviteter. Även vid den avslutande minneshögtiden i Lunde på torsdagen så ägnades stort intresse åt Eld Upphörsignalen.

När minneshögtiden i Lunde inleddes av Sven Stenström, LO-sektionens ordförande i Kramfors, så sa han:

– Fem människor i ett fredligt demonstrationståg dödades och ytterligare fem sårades. Siffran kunde varit mångdubbelt större, om inte demonstranterna uppträtt så lugnt och behärskat som de gjort, bl a genom att blåsa Eld Upphör.

Avslutningsprogrammet var högtidligt, poetiskt och stämningsfullt. En värdig avslutning på nästan alla vis. Men märk väl – på plats i Lunde finns även denna dag Tore. Inte heller den 14 maj är han av minsta intresse för arrangerande socialdemokrater. Den person som kan sägas ha copyright på trumpetsignalen Eld Upphör i Lunde struntar man i.

Högtidligheterna avslutades tio minuter i tre på eftermiddagen. Vid den tiden för 50 år sedan blåste Tore sin signal. Som framgått var det flera talare som relaterade till Eld-Upphör-signalen. Den signalen tog även kompositören Ralph Nordlander fasta på när han med sin tonsättning av Birger Normans diktsvit ”Dikter i Lunde” avslutade högtiden.

Talarna fann det självklart att anknyta till trumpetsignalen. Arrangörerna fann det naturligt att trumpetsignalen skulle ljuda. Men samtidigt negligerade man den fysiskt närvarande personen Tore Andersson. Man behandlar honom fortfarande efter 50 år som ”persona non grata”! Här kan man tala om renons på moralisk insikt från arrangerande socialdemokrater och fackföreningar!

Det är mot bakgrund av detta som man ska tolka vad Tore säger i intervjun med PRO-tidningen: *Visst blev jag uppmärksammanad och fick en mängd erkännanden. Och visst har jag hedrats – även långt efter händelserna. Men jag blev ändå inte inbjuden när 50-årsminnet firades i maj 1981 och det smärtar mig en del... .*

Följande är uppenbart:

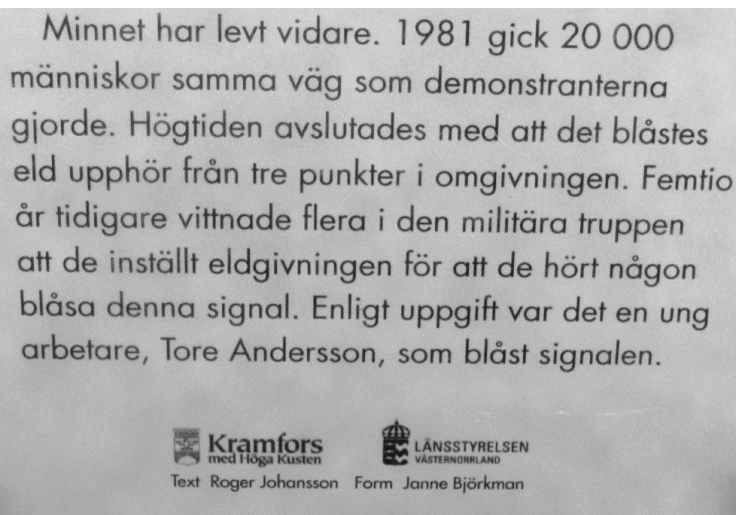
Arrangörerna till minneshögtiden kunde inte ha förödmjukat Tore mer än vad man gjorde den 14 maj 1981. Ådalens ledande socialdemokrater gav självträttfärdigheten och den långsinta småskurenheten ett tydligt ansikte denna dag!

Nog borde de ledande socialdemokraterna i Ådalen så sent som år 1981 kunnat ta privatpersonen Tore i hand. Kanske skämdes man så mycket över fem decenniernas utfrysning att det inte fanns någon som hade modet att gå honom tillmötes?

För övrigt: det kan mycket väl ha varit så att man helt enkelt inte vågade göra en formell inbjudan till Tore. Insiktsfulla personer har sagt mig att om Tore hade blivit inbjuden så skulle han ha blivit en huvudperson vid högtidligheterna. En sådan utveckling var arrangörerna antagligen skräckslagna inför. Det kunde för all framtid ha påverkat SAP:s och LO:s etablerade tolkning av Ådalen 31.

De ledande socialdemokraterna i Ådalen valde således att vid minneshögtidligheterna 1981 bita huvudet av skammen och gå vidare!

En tid efter arrangemanget 1981 sattes det upp informationsskyltar i Lunde där man på olika platser kan läsa korta referat om den tragiska händelsen. Texten nedan är hämtad från nedre delen av en sådan skylt.

Den sista meningen på skylten andas en avsikt att ifrågasätta Tores insats. Hade det inte funnits fem decenniers politiska låsningar hos den arbetsgrupp som tagit fram texten så skulle här ha stått: ”Det var en ung arbetare, Tore Andersson, som blåst signalen”. Nu valde man istället formuleringen: ”*Enligt uppgift* (min kursivering) var det en ung arbetare, Tore Andersson, som blåst signalen.” Så skriver man enbart om man vill bidra till att skapa en osäkerhet kring vad som faktiskt hände.

Jag tog upp frågan med en ledande företrädare för Kramfors kommun år 2011. Men den personen var inte intresserad av mina synpunkter. Svaret jag fick gick ut på att ”nu tänker vi på framtiden” Tyvärr är det precis så de politiska företrädarna för Kramfors kommun gjort decennium efter decennium – man förtränger konsekvent sin historia!

16 Ett försök till upprättelse av Tore

Ett försök att ge Tore någon form av upprättelse och uppskattning gjordes år 1986. Då aktualiserades idén att statsminister Ingvar Carlsson borde kunna uppmärksamma Tore på ett positivt sätt för hans insats i Lunde.

En person med namn Berth Lundgren skrev följande brev till statsministern:

Till statsminister Ingvar Carlsson Stockholm

Efter 22 års bortovaro, då jag är bosatt i Södertälje, har jag i år besökt min födelseort som är belägen i Ådalen. Jag kom då att besöka monumentet i Lunde, denna tragiska historia i Svensk arbetarhistoria. I Lunde fick jag höra talas om Tore Alespong, en då mycket kvicktänkt yngling som den 14 maj 1931 blåste eld upphör när militären började skjuta mot demonstrerande svenska arbetare. Hans lön för denna kvicktänkthet blev inställelse vid tinget i Sollefteå, eftersom man som civil inte fick blåsa denna militära signal.

Då Alespong inte tidigare fått någon eloge för sin fina prestation, som om den inte utförts, fått många fler dödsoffer, med kanske inbördeskrig som följd, vädjar jag till dig att trots så många år gått, uppmärksamma Alespong.

Tore Alespong bor på Sandhamnsgatan 8 på Gärdet i Stockholm.

Jag önskar dig lycka till i ditt svåra jobb.

Kamratliga hälsningar

Berth Lundgren

Berth Lundgren fick följande kyligt avvisande svar från Ingvar Carlsson:

	STATSMINISTERN	☐ Datum 1986-09-16	☐ Ärendebeteckning 7539/86
Berth Lundgren <i>492 017</i> Strindbergsvägen 9 B 151 31 SÖDERTÄLJE			
Tack för Ditt brev!			
Du föreslår att jag skall ta initiativ för att på något sätt uppmärksamma Tore Alespong för hans insatser i Adalen 1931.			
Jag måste dessvärre tala om att svenska staten inte har några sådana utmärkelser eller möjligheter att utdela belöningar, till enskilda som gjort värdefulla insatser.			
Med vänlig hälsning			
			
Ingvar Carlsson			
8			
Postadress 103 33 STOCKHOLM	Gataadress Rosenbad 4 Stockholm	Telefon växel 08-763 10 00	Telex 17820 premier S

Ingvar Carlsson är en av de dugligaste rikspolitiker som funnits i Sverige i modern tid. Men han väljer att motivera avslaget på icke saklig grund. Han påstår att svenska staten inte har utmärkelser eller möjligheter att utdela belöningar till enskilda som gjort värdefulla insatser. Men visst har svenska staten det! *Illis quorum* t.ex. – en medalj som Ingvar Carlssons regering delat ut vid ett stort antal tillfällen för särskilda medborgerliga förtjänster. En annan möjlighet hade varit att utdela utmärkelsen *För berömlig gärning*. En

utmärkelse som utdelats när enskild person räddat någon/andra från fara/död. Och exakt detta hade Tore gjort!

Regeringen har i en PM 2006:1, med benämning ”Regeringens belöningsmedaljer och regeringens utmärkelse Professors namn” beskrivit det regelsystem som gällt sedan länge. Man kan t.ex. utläsa att under perioden 1975-2005 utdelades *Illis quorum* till 227 personer och att *För berömliga gärningar* utdelades till 17 personer.

Ännu år 1986 var det för känsligt för en socialdemokratisk statsminister att ge ett erkännande till Tore! Man var inte beredd att rucka på den historieskrivning som lagts fast vid tidigt 1930-tal. Man ruckade år 1981 på historieskrivningen om Ådalshändelserna gentemot kommunistledarna och det kommunistiska partiet – men man förmådde inte göra samma sak vad gäller privatpersonen Tore Alespong (f.d. Andersson).

Statminister Carlsson gjorde således år 1986 på samma sätt som socialdemokraterna vid minneshögtidligheterna i Lunde år 1981 – han bet huvudet av skammen och gick vidare!

17 Var Tore en hjälte?

Hösten 2011 hade Aftonbladet en artikelserie där ”svenska folket” kunde nominera personer som skulle utses till SVENSKA HJÄLTAR. Syftet var att hylla den/de som gjort en viktig insats för sina medmänniskor. För egen del försökte jag nominera Tore att med retroaktiv verkan bli utsedd till Svensk Hjalte. Följande text togs in i Aftonbladet:

Jag vill med retroaktiv verkan nominera en person till Svenska Hjältar som under sin livstid borde ha visats mycket större uppskattning för sin berömvärda insats än vad som blivit fallet.

Jag tänker på brädgårdsarbetaren **Tore Andersson** (som senare bytte namn till **Alespong**) från Dynäs, utanför Kramfors, som den 14 maj 1931 blåste signalen ”eld upphör” i Lunde och därmed sannolikt förhindrade en ytterligare massaker på de människor som gick i ett demonstrationståg mot Lunde. Fem människor hann dö och fem skadades innan Tore blåste sin signal och militären ”lurades” att sluta med sin beslutning. Är det någon svensk som epitetet ”whistleblower” passar in på så är det Tore!

Tore fick aldrig någon uppskattning av det officiella Sverige som leddes av socialdemokratin. Han negligerades också av fackföreningsrörelsen.

Socialdemokratin har – alltifrån Per Albin Hansson till Ingvar Carlsson – intagit en oförsonlig hållning gentemot Tore. En hållning som grundar sig på att Tore var en uttalad vänsterman (kommunist). Och en sådan ville arbetarrörelsen inte ha att göra med under några som helst omständigheter. Detta trots att han kanske räddade livet på ett stort antal av de socialdemokrater som gick i demonstrationståget mot Lunde.

Tores trumpetsignal hade inget med partipolitik att göra. Det hade med etik att göra. Det hade med moral att göra. Det hade med humanism att göra. Jag ser hans signal som en metafor för livet självt!

Det är nu 80 år sedan händelsen inträffade. Men det kanske inte hindrar att Tore retroaktivt kan bli utsedd till Svensk Hjalte!?

Göran Andersson

Jag hade ingen framgång med nomineringen. Mitt försök passade kanske inte in i konceptet för Svenska Hjältar?

Tore såg sig inte som en hjälte. Han var redan på 1940-talet generad över den ”hjälteroll” som många ville tilldela honom. Trumpetsignal var ”en ren reflex”, sa han ofta. ”Och en riktig hjälteroll kräver ett medvetet handlande!”, sa han vidare. Med tanke på detta var det kanske bra att jag inte lyckades få honom utsedd till Svensk Hjalte.

Tore blev emellertid i media upphaussad till en hjälteroll. Detta ”haussande” förstärkte antagligen den aversion som ledande socialdemokrater visade honom. De blev antagligen provocerade av den positiva uppmärksamhet han fick.

Tore betraktade sig inte som någon hjälte. Han menade att en hjälteroll kräver ett medvetet handlande. Trumpetsignalen var bara en ren reflex från hans sida. Men samtidigt kan man fråga sig följande: Om man har en sådan moralisk/etisk kompass inbyggd i sin personlighet att man agerar utan att behöva reflektera över vad som bör göras i en krissituation – är inte det väl så beundransvärt jämfört med om du först måste reflektera över vad som är rätt eller orätt innan du beslutar dig för att agera?

Tore hörde skotten. Han märkte att något var på tok. Han blåste sin signal. Hjälte eller inte – Tores tilltag var beundransvärt!

18 Hur revolutionära var kommunisterna i Ådalen?

Hur revolutionära var kommunisterna i Ådalen? Planerade de att ta makten i samhället med våld?

I sammanhanget vill jag lyfta fram några personer som har resonerat kring dessa frågor och som måste anses ha hög trovärdighet; i vart fall när det gäller förhållandena i Ådalen. Jag tänker bl.a. på författaren Erik Nyhlén. Han föddes 1915 (död 1977) i en by som heter Å helt nära Kramfors. Nyhlén betraktade sig som kommunist fram till 15-årsåldern. Därefter blev han socialdemokrat. Arbetslösheten på 30-talet gjorde hans liv brokigt. Han var sågverksarbetare, skogsarbetare, metallarbetare, AK-jobbare, luffare, gård-farihandlare. Han studerade vid Sigtuna folkhögskola och vid Socialinstitutet i Stockholm, var anställd vid Statens flyktingnämnd och arbetade som assistent vid arbetsförmedlingen. Han arbetade även som evangelist inom Svenska Baptistförbundet. Från 1950 var han frilansskribent och ingick i kretsen av Klarabohemerna. Han tillhörde även Kulturarbetarnas Socialdemokratiska förening i Stockholm. Som få andra kunde han sätta ord på de politiska och sociala stämningarna i Ådalen.

I sina noveller hämtade han gärna motiven från Ådalen. Ofta handlade det om muntra och skruvade skrönor. Han skrev vid flera tillfällen om händelserna i Lunde – men i sådana sammanhang lyser även ett allvar fram. I den postumt (1980) utgivna novellsamlingen **Hemifrån** skriver han följande i novellen *Berättelser från Ådalen*:

Ett outplånligt intryck på hela min framtida inställning gjorde händelserna i Ådalen 1931. Att sannfärdigt redovisa minnesintryck, även när det gäller en så dramatisk händelse som ådalsoroligheterna, som hände i en tämligen avlägsen ungdom, är ofta svårare än man tror. Intrycken uppdelar sig i fragment och ens inställningar och känslor har i mycket blivit annorlunda.

Jag, som vid den tiden var ägare till en gammal cykel, åkte dels vid sidan av tåget och dels före. Stannade ett tag för att snacka med en lantmätare som alltid satt på landsvägsstaketet med en gammal hagelbössa och siktade på änder som höll till i en halvt igenvuxen sjö som hette Talgen. Lantmätaren, som nu är urgammal, sitter än idag kvar på samma ställe och siktar på änder. Han lär aldrig ha skjutit någon.

Jag åkte sedan till Strömnäs där jag bodde, lämnade cykeln där och gick en genväg till Lunde där jag anslöt mig till tåget strax innan det small. Jag var för långt bak för att se hur det egentligen gick till men följde med de andra som i vild panik tog skydd i diken, bakom hus eller träd.

När jag vågade mig fram såg jag några män ligga och vrida sig på vägen och en flicka som fallit ihop i en trädgård. Jag och några andra ungdomar samlades på en kulle ovanför och därifrån okvädade vi militärerna.

Jag minns att vi på hemvägen stannade för att lyssna på en talare som propagerade för den kommunistiska halvmilitära organisationen Röd Front. Enligt Svenska Dagbladet var detta en hemlig militärorganisation, som var i besittning av vapenlager, vilket var en ren lögn. I Röd Front talades det mycket om revolution, men några vapen, utom möjligen pilbågar, fanns inte. Jag som kände nästan allihop och besitter en medfödd nyfikenhet skulle ha lagt märke till om det funnits något hemligt utöver en hembränningsapparat som några av dessa ledande medlemmar hade i en skogskoja i en by som hette Gissjö. Rödfrontarna var uniformerade med blåställ och röda armbindlar med bokstäverna RF och bar stövlar. Nazisterna bar också uniformer i brunt och var i regel beväpnade, men ingen skrev om dessa. I och med uniformsförbudet 1933 försvann dessa halvmilitära organisationer.

Nyhlén berättar här om erfarenheter från den tid när han var i 16-årsåldern. Han nämner att han kände nästa alla rödfrontare på trakten. Deras farlighet skojar han med genom att hänvisa till att de farligaste vapen de hade var pilbågar – och deras största hemlighet handlade om en hembränningsapparat i byn Gissjö! Det är uppenbart att socialdemokraten Nyhlén inte uppfattade rödfrontarna på trakten som samhällsomstörtare.

Vid mitten av 1970-talet gjorde Nyhlén en intervju med Otto Westling. Westling föddes 1905 och växte upp i en arbetarkasern i Väja. Han började i 10-årsåldern jobba så smått i brädgården. Sedan blev det sågen, pappersbruket och sulfatfabriken. Fackligt aktiv blev han i slutet av 1920-talet i sågverksavdelningen i Väja. Sedan blev han ombudsman i Sågverksarbetarförbundet 1936-46, sekreterare i LO 1948-60 och generaldirektör i arbetarskyddsstyrelsen 1960-72.

Intervjun var tänkt som en av många intervjuer som skulle utgöra basen till en bok om det svenska samhället under 1930-talet som Nyhlén planerade att skriva. Han samlade på sig ett omfattande material till sin bok, men tyvärr dog han 1977 innan arbetet med att ställa samman boken kommit igång. I intervjun med Westling finns några passusar som är särskilt intressanta. Nyhlén tog nämligen upp frågan om begreppet ”Röda Ådalen”. Var det verkligen så rött? På detta svarade Westling:

Svårt att säga. Sådär organiserat rött var det nog inte. Ådalen var ett distrikt i landet, dock inte det enda, dit folk kom från alla möjliga håll under sågverksindustrins blomstringstid. Industrin var ensartad, mycket konjunkturkänslig och det blev mycket arbetslöshet. Många fick svälta. Jag har upplevt första världskriget då vi åt kommissionspotatis och rödsill. Jag vet precis vad det vill säga att svälta. Verklig fattigdom, ständig arbetslöshet, dåliga löner och för-

sörjningsförhållanden. Undra på att folk blev desperata och att det blev demonstrationer och strejker. Sedan kallar dom oss röda! Va i jösse namn skulle dom få för färg under sådana förhållanden!

Jag fick lära mig en hel del om de sociala förhållandena den tid jag tillhörde fattigvårdsstyrelsen i Ytterlännäs. Jag beundrar sågverksarbetarna och deras hustrur. Dom fick sannerligen hushålla. Det var i yttersta nöd som dom kom för att be om en matlapp eller ett par skor. Dom hade ofta haft usel inkomst i åratals och inte haft råd att förnya hemmet med kläder, möbler och sånt. Däremot fanns det människor som inte varit arbetslösa och som haft bättre betalt som kom och begärde hjälp så fort det blev något stopp i arbetet.

Nån arbetsförmedling fanns det inte heller, bara arbetslöshetskommittéer som skulle fördela de knappa understöden. Otto Lundin som var ordförande i både fattigvårdsstyrelse och arbetslöshetskommitté i Ytterlännäs hade det besvärligt. Det blev möten, demonstrationer och protester men det var inte mycket att göra åt det. Många skickades ut på AK-jobb, men dom var inte mycket att försörja sig på heller. De sista åren jag var hemma köpte kommunen avverkningsrätten i vissa skogar och de arbetslösa avverkade ved som vi i fattigvårdsstyrelsen utdelade till de behövande.

De som talade om Röda Ådalen och betraktade oss som rabiata samhällsomstörtare hade nog ganska liten kännedom om förhållandena däruppe. Sanningen är att de flesta var sansade människor som tog det mesta ganska lugnt och litade på att morgondagen skulle innebära en lättnad. Många var medlemmar i både fackliga, politiska och religiösa organisationer. Nykterhetsrörelsen hade stor utbredning. Själv kommer jag ur en frikyrklig miljö, missionsförbundare, eller waldenströmmare, som dom på den tiden kallades för. Min far var fackligt och politiskt organiserad under hela sin aktiva tid. Nej, några fanatiska samhällsomstörtare var vi minst av allt, även om det ibland kunde gå bullersamt till.

Nyhlén frågade: Lundehändelserna bidrog väl till att befästa Ådalens röda rykte?

Det är klart att dom gjorde det. Jag delar Birger Normans uppfattning om att det som hände i Lunde var en följd av en serie olyckliga tillfälligheter. Kommunisterna spelade förstås en viss roll och försökte också utnyttja det hela på många sätt men att lasta dem för det som skedde är inte riktigt relevant.

Nyhlén frågade vidare: Birger Norman säger i sin bok att det på den tiden rådde en viss passivitet inom de reformistiska leden i Ådalen. Westling replikerade:

Jag vet inte. Jag känner Birger Norman väl och har läst boken men jag är inte beredd att skriva under på allt som han säger. Det är möjligt att det på sina håll fanns en viss passivitet. I Väja där jag jobbade var vi faktiskt aktiva. Vi hade faktiskt en av de mest aktiva arbetarkommunerna i Ådalen. Jag tycker också att Ådalens samorganisation inom sågverks under O.W. Sundströms ordförandeskap var tämligen aktivt. Själv var Sundström i högsta grad intresserad och verksam. Om det ligger något i det som Birger säger om passivitet kan den ha kommit sig av att så många medlemmar gick arbetslösa och därför inte ställde

upp i den fackliga verksamheten. Att kommunisterna sedan gjorde mycket väsen av sig, demonstrerade och höll möten är en annan sak.

Nyhlén ställde så följdfrågan: Var trettiotalets arbetare överhuvudtaget särskilt ideologiskt medvetna?

Det kan man knappast säga. Man talade visserligen om socialism och liknande ting men några teoretiska diskussioner förekom sällan eller aldrig. Man var mera inställd på vardagliga, praktiska ting. Det föll sig alldeles naturligt. Dom blev inte hjälpta av att diskutera Marx teorier när de hade påträngande, handgripliga vardagsproblem varenda dag som krävde sin lösning. Det hände väl ibland att den som var intresserad av teorier tog upp diskussioner om hur det framtida samhället egentligen skulle se ut och liknande frågor, men det var mest dagspolitiken som kom att dominera dessa diskussioner också. Man ängslades ibland, och det kom väl fram i debatterna med kommunisterna, för att det drömda framtidssamhället skulle bli alltför statiskt till sin natur, vilket kan bli följderna om man ställer upp alltför strikta mål för utvecklingen.

Det är uppenbart att inte heller socialdemokraten Westling har uppfattningen att kommunisterna i Ådalen var några farliga samhällsomstörtare på 1930-talet.

En person som bättre än de flesta hade på fötterna att uttala sig om ”Röda Ådalen”, eller ”Ådalsradikalismen”, är Birger Norman. Han föddes på Svanö 1914, ett par kilometer från Lunde. När sågen på Svanö brann 1931 flyttade Normans far med familj till Väja där han arbetade som faktor vid Dynäs-sågen. Även Birger Norman jobbade av och till vid sågen i Dynäs fram till år 1938. Han var med sin bakgrund väl förtrogen med skogsindustrins problem och de politiska vindarna i Ådalen.

I reportageboken **Ådalen**, som Norman skrev 1960 tillsammans med fotografen Sven Gillsäter, uttalar han sig på följande sätt om det röda Ådalen:

.... Det röda Ådalen är i mycket en kliché. Ortens rykte som säte för politisk radikalism är betydligt överdrivet och dess betydelse i slika sammanhang en tämligen överreklamerad historia. Det som händer har en tendens att förlöpa under tumult och oväsen i Ådalen. Men för att först som sist konstatera det väsentliga: genomtänkt och klar, handlingskraftig och uthållig politisk radikalism är lika sällsynt i Ådalen som annars i verkligheten.

För att belysa begreppet ”Röda Ådalen” berättar Norman att när August Palm var i Ådalen 1886 så fann han att ”här var inte mycket att hämta”. Till en intervjuare sade Palm att i Ångermanland ”vore mycket att göra, men att ingenting kunde företagas, förrän arbetarnas mod hunnit växa och stadgas genom ryktet om de framgångar hans parti i mellersta och södra delarna av landet först måste vinna”. Så sent som vid 1890-talets slut när fackföreningarna i Sundsvall slogs för livet för rimliga arbetsvillkor kom strejkbrytare från Ådalen för att hålla sågverken igång!

Först flera år in på 1900-talet började en stabil fackföreningsrörelse byggas upp i Ådalen. Men den hade knappast stabiliserat sig innan storstrejken 1909 bröt ut. Och uppbyggnaden av fackföreningsrörelsen försvårades dessutom i och med första världskriget som drabbade skogsindustrin i Ådalen hårdare än de flesta andra regioner i landet. Norman pekar vidare på att inte heller oroligheterna på Sandö 1907 (Sandökravallerna) och oroligheterna längs hela Ådalen 1917 (Hungerkravallerna) var uttryck för organiserad och målmedveten radikalism. Han menade att dessa händelser ”var desperationer, sociala explosioner ur en anhopning av svält och allmän rådlöshet. De bär mera vittne om politisk rotlöshet än rotfasthet.”

”Och Lunde 1931 var en katastrof”, sade Norman. Han ville inte sortera in Lunde som ett uttryck för något som hade med ett politiskt ”Röda Ådalen” att göra. Norman konstaterar dock att mycket hänt, och varit på väg att hända i Ådalen. Och han frågade sig: det är väl ändå inte en slump? Nej, säger han, och fortsätter:

Till en bakgrund av labilitet och osäkerhet, ibland förtätad till nödlägen och desperationer, hör också de dåliga kontakterna mellan tvistande parter. De mera stabila förhandlingsvanorna mellan arbetare och företagare kom senare till Ådalen, kanske därför att Ådalen blev senare i starten än exempelvis granndistriktet kring Sundsvall.

Norman ger vidare följande karaktäristik av ådalsborna:

De har en naiv förlitan och lust till landsvägen och fanorna, när det drar ihop sig. De tror alltför villigt och med alltför hastigt tänd glöd att politiska frågor löses med susande oratoriska knivkast på stormiga folkmöten, med manifestationer och demonstrationer längs de kära gamla stråken. Någonstans i sina hjärtan har de hel och odelad bevarat en omedelbar tro på folkmeningen genomslagskraft. Man ur huse! Fram med fanorna ur garderoberna och gör stora bokstäver på transparangerna, för nu ska Ådalen säga ifrån! Sen får det sluta var det vill ...

När Norman skriver sin text 1960 gör han kommentaren att det fortfarande är mycket folk på förstamaj-demonstrationerna i Kramfors. Men han ser att leden bortifrån samlingsplatsen i Öd inte längre är så täta och långa som de en gång var. Han noterar att det blir allt vanligare att folk betraktar demonstrationståget från trottoarkanten, och när de tågat förbi så strövar man efter upp i parken och hör på årets talare.

Norman erinrar sig att det var mer glans över demonstrationstågen på 30-talet – inte minst de anslutningsdemonstrationer som gick från Bollsta och Väja/Dynäs till Kramfors. Så här skriver Norman:

Kommunisterna gick först från Väja anhalt. Herbert Hiller, som såg till att den lokala strejkrätten höll i sig i Dynäs mycket längre än fackförbundet och arbetsgivarföreningen kommit överens om, klev upp på staketet och utbringade ett leve för världsrevolutionen. Sedan gick man. Någon timme senare samla-

des mer tystlåtna socialdemokrater. Bollstademonstrationen kom med sin musik, och så gick det sammanslagna tåget. Ned genom Dynäs och upp över Djupdalsbackarna, upp mot de vida utsiktspunkterna vid Öd med hornmusik och fanor som de okynniga vinddragen härjade med. Det var en fest, och det var en promenad på åtta kilometer. För väjaborna. För bollstaborna var det betydligt över milen.

Birger Norman var bekant med Hiller från sin tid som sågverksarbetare i Dynäs. Norman har i sin reportagebok Ådalen 31 karaktäriserat Hiller som ”en kraftfull ledare för kommunismen i Dynäs, en intelligent och skärpt man”. Hiller var för övrigt en av tätmännen vid marschen mot Lunde 14 maj 1931. Hillers personlighet inspirerade för övrigt Norman att ta med honom i första strofen i dikten *Lådkamera* (fyra politiska tillfällighetsporträtt):

Vi satt i gräset
nedanför den långa trappan
till Dynäsbergets
danspaviljong.
Det var en lördag.
Sågen hade stannat
klockan ett.
När plankbäraren Herbert Hiller
började hälsade talaren
välkommen,
burrade Hugo Sillén upp
sitt hår vid tinningarna.
Sen reste han sig
och talade med oss,
församlade brädgårdsindianer
vid bergets fot.

Dynäsbergets dansbana på 1920-talet – hit upp fick man gå 364 trappsteg nerifrån samhället.
Fotot erhållet via Ingrid Dahlquist

Birger Norman nämner de anslutningsdemonstrationer som på 1930-talet utgick från Väja. Sannolikt är fotot nedan taget vid ett sådant tillfälle. Fotograf är Evert Edberg från Dynäs – han som tagit det världsberömda fotot i Lunde den 14 maj 1931 som visar ett oändligt demonstrationståg som närmar sig Lunde (se sidan 16). Fotot nedan har jag erhållit via Sten Sundin som växte upp i Dynäs och var bekant med Edberg. Sten trodde själv att fotot togs samma dag som händelserna i Lunde. Tyvärr har jag inte kunnat fråga Sten om detta eftersom han dog för några år sedan. Själv håller jag för troligt att fotot är taget i samband med 1:a maj demonstrationerna 1931 (eller möjligen 1930). På det standard som bärs står ”Fram för kommunismen”. Överst på standaret kan utläsas två ord, ”Wäja Dynäs”. Antagligen står sedan en förkortning för det kommunistiska partiet. Herbert Hiller är troligen en av de tre personer som går under standaret.

Fotot bör vara taget vid landsvägen som går genom Väja och Dynäs. Demonstrationen har antagligen utgått från Väja anhalt (en liten tågstation). Den bergshöjd som syns till vänster i bakgrunden bör vara Väjaberget. I fotots centrum syns skorstenen vid fabriken i Väja. Fabriksskorstenen förefaller vara smalare än vad den var i verkligheten – men det är nog en synvilla som beror på att det ljus som faller in från vänster mot skorstenen ger en sådan optisk effekt.

Foto: Evert Edberg, troligen 1931.
Fotot erhållet via Sten Sundin

Birger Norman har även berättat om en annan sillénare som var en av de aktivaste profilerna vid Ådalshändelserna, nämligen Gusten Forsman. Norman skriver om Gusten i Nya Norrland i januari 1977 i samband jordfästningen av honom i Hoppets kapell på Skogskyrkogården i Stockholm. En bit in i artikeln skriver Norman:

Gusten kom från Ådalen.

DET VAR VÅREN 1931 han hamnade i landets alla tidningar. Gusten och Axel Nordström gick i spetsen för demonstrationen till Sandviken. Han var först på lejdaren upp på ångaren "Milos". Han var i lastrummet och lade rep kring strejkbrytarna och ropade "hiv upp! På nock med dom!". För deltagande i upplopp fick han fyra månader vid rättegången i Härnösand. Det var misshandel på "Milos"; om graden rådde delade meningar i rättsbedömningen.

En sak är säker: om inte Gusten Forsman och Axel Nordström varit, hade långt förfärligare saker inträffat. Om sådant kunde Gusten inget säga i rätten.

För mig berättade han helt öppet, när jag började arbeta med boken om Ådals-händelserna.

DÄR FANNS annat också. Gusten var absolut orädd, omedelbar och handlingskraftig. Han hade en snabb uppfattning, han var het, lidelsefull i det han företog sig. Ändå med både självsyn och klarsyn. Ännu närmare fyrtio år efteråt, kunde han vakna och minnas Sprängsviken. Det var dit militären kom kvällen före Kristi Himmelsfärds dag.

När de kom ner på perrongen, talade Gusten till dem; sittande på några kamraters axlar. Militärgrabbarna hörde mig, sa han. En officer skrek vänster om, men dom rörde sig inte. I det ögonblicket kunde vi ha gått fram och tagit gevären. Då hade det inte blivit något Lunde. Men jag tvekade, sa Gusten, någon sekund. Kvar inne i vagnarna fanns folk, som kanske skulle skjuta. Sen var ögonblicket förbi.

Det är det där jag vaknar med, sa han.

HAN FOR TILL MOSKVA; jobbade som byggnadsarbetare, läste ett par år. Sen var det 1936 och inbördeskrig i Spanien. Gusten agiterade och fick iväg frivilliga. Sen gjorde han något som inte alla agitatorer gör: han reste själv efter, och blev soldat på regeringssidan.

Han kom hem, han lämnade Ådalen och blev byggnadsarbetare i Stockholm. Till mej sa han: Du är sosse, jag vet det. Jag är kommunist. Men vi kan resonera, vi kan diskutera.

Vi kunde tala med varandra. Han övergav aldrig en grund av marxism och leninism från moskvaåren. Men doktrinär blev han inte. Han hade en levande tro; han var öppen för människor och människors olikhet.

HAN VAR SKÄRPT, han var klar; men han var ingen okomplicerad natur. Om de inre kastvindarna visste han en del; om det mänskligas höjder och djup. Men när han sett sin linje vek han inte. Gusten var en av de renaste och rakaste människor jag mött.

Birger Norman visar en kärleksfull respekt när han skriver dödsrunan. Gustens mod var enastående. Betänk följande. Onsdagen den 13 maj är Gusten och Helmer Sjödin nere i Milos lastrum och delar först ut ”dagsedlar” mot några strejkbrytare och ser till att de med rep hissas upp på däck. Senare samma dag möter han den vapenförsedda strejkbrytarhopen vid tre tillfällen inne i ”Villan” i Lunde. Gusten håller till och med ett agitationstal till strejkbrytarna för att förmå dem att lämna Lunde. När dramat i Lunde inträffar den 14 maj sitter han tillsammans med andra företrädare för kommunisterna och ett stort antal fackföreningsledare i överläggningar i Folkets hus. Och jag kan inte låta bli att snudda vid följande tanke: En fullständigt orädd, kylig och handlingskraftig Gusten skulle kanske i demonstrationstågets front ha kunnat bidra till att styra konfrontationen med militären på ett annat sätt än vad som blev fallet?

Inget tyder på att Gusten var beredd att störta det befintliga samhället med våld. Och det gällde nog även två andra sillénkommunisterna, Axel Nordström och Helmer Sjödin, som ”profilerade sig” under de s.k. Ådalshändelserna. Birger Norman har för övrigt gjort respektfulla, närmast ömsinta, porträtteringar av Axel Nordström och Gusten Forsman även i sin bok Ådalen 31.

Fotot nedan på de tre profilerna är hämtat från Birger Normans bok Ådalen 31 (andra upplagan). Fotot är taget i samband med den rättegång i Härnösand som rörde händelserna på lastbåten Milos. Domarna blev hårda. Detta trots att rätten själv förde ett resonemang om att misshandeln av strejkbrytarna var av en sort som inte sällan förekommer vid dansbanor, marknader och tumult på restauranger o.dyl.. Men det gick politik i rättsskipningen. Nordström fick straffarbete i 2 år och 6 månader för ledarskap av upplopp, brott mot annans frihet och demonstration utan tillstånd. Helmer Sjödin dömdes till 8 månaders straffarbete för misshandel och deltagande i upplopp. Gusten Forsman fick 4 månaders straffarbete för deltagande i upplopp.

Nordströms straff fick t.o.m. i socialdemokratisk press stark kritik. Det var därför inte överraskande att Per Albin Hansson vid ett tal i Stockholm i början av juni 1932 krävde att den dåvarande regeringen Ekman borde ge allmän amnesti åt alla som var inblandade i Ådalstragedin.

På hösten 1932 avgick Ekman och Per Albin Hansson bildade regering. Raskt bytte han fot. Nu ville han inte längre ge amnesti – han ompolitiserade domarna. I det här sammanhanget erinrar jag mig några ord som författaren Ole Söderström uttalat i sin bok **Det** (Norstedts Förlag 2001): *Den vikt som våra vanligaste politiska demagoger lägger i det de säger såväl före maktinnehavet som i dess centrum kräver att orden är försedda med resårer.* På den punkten har det tyvärr inte skett den minsta förändring mellan åren 1931 och 2016!

Det blev ingen amnesti från den nya socialdemokratiska regeringen. Däremot framhöll regeringen att de dömda kunde begära nåd. Men Nordström och de övriga tackade nej. De tre var idealister som kämpade för en sak de trodde på – och då ställer man sig inte framför statsministern, bugar servilt och begär nåd.

Vid Ångermanlands Södra domsaga i Härnösand hölls rättegång för "Milos". Fr. vänster: redaktör Iwan Engcrantz, Gusten Forsman, Helmer Sjödin och Axel Nordström.

De bedömningar som Nyhlén, Westling och Norman gör kring begreppet Röda Ådalen och den politisk radikalism i Ådalen förtjänar tilltro. De var alla uppvuxna i industriådalen och var socialdemokrater av genomtänkt övertygelse. De hade alla ett omfattande socialt

nätverk i 30-talets arbetarrörelse i Ådalen. Deras syn på Röda Ådalen var tämligen likartad. De såg på begreppet som en kliché med magert innehåll. Visst gjorde kommunisterna i Ådalen mycket väsen och buller av sig vid 30-talets början. Dom var rent av ”jobbiga” – vissa uppträdde med förlov sagt som fähundar i kommunala och fackliga sammanhang. I Nya Norrland finns under första delen av 30-talet många referat som berättar om kommunisternas besynnerliga ageranden på olika möten – inte sällan har referaten ett betydande underhållningsvärde! Men det är ändå svårt att hävda att sillén- och kilbommunisterna i Ådalen agerade för att med våld störta det demokratiska samhället. De oroligheter som uppstod var, som Norman uttryckte det, ”desperationer, sociala explosioner ur en anhopning av svält och allmän rådlöshet”.

Även om Röda Ådalen inte var ett begrepp med tydliga revolutionära förtecken så hade partierna på vänsterkanten en förkrossande majoritet i Ådalen vid 30-talets början. I de politiska församlingarna hade socialdemokraterna på egen hand en klar majoritetsställning. Om man ser på kommunalvalet hösten 1930 så blev utfallet i Gudmundrå (dagens Kramfors) följande: SAP 3.231 röster (58,0%); Kilbommarna 520 röster (9,3%); Sillénarna 842 röster (15,1%); Borgerliga partier 981 röster (17,6%). Ser man på grannkommunen Ytterlännäs var vänstermajoriteten något mindre. Där fick SAP 56,2%, Kilbommarna 8,6%, Sillénarna 4,9% och de borgerliga partierna 30,3 %.

Den dominerande partifärgen i industriådalen vid 1930-talets början var således röd, om än med olika schatteringar. På annat sätt kunde det knappast vara mot bakgrund av den fattigdom, ständiga arbetslöshet, dåliga löner och strejker som plågade Ådalen. Otto Westlings reflexion om situationen är träffande: ”Undra på att folk blev desperata och att det blev demonstrationer och strejker. Sedan kallar dom oss röda! Va i jösse namn skulle dom få för färg under sådana förhållanden!”

Sedan fanns naturligtvis i bakgrunden den på idéstadiet utopiskt vackra röda kommunistiska drömmen från Lenins och Stalins Sovjetunionen. Svetlana Aleksijevitj har i sin nobelföreläsning den 7 december 2015 konstaterat att kommunisterna ”... ville bygga Himmelriket på jorden. Paradiset! Solstaden!” Vidare nämner hon att:

”... det fanns en tid när inte en enda av 1900-talets politiska idéer kunde mäta sig med kommunismen (och med Oktoberrevolutionen, så som dess symbol), eller attrahera västerländska intellektuella och människor i hela världen lika starkt och intensivt. Raymond Aron kallade kommunismen ett ”opium för de intellektuella”. Idén om kommunism är åtminstone två tusen år gammal. Vi finner den hos Platon – i drömmarna om en tid då ”allt blir gemensamt” ... Och sedan hos Thomas More och Tommaso Campanella ... Och hos Saint-Simon, Fourier och Robert Owen. I den ryska själen finns det någonting som har tvingat oss att försöka göra dessa önskningar och drömmar till verklighet.

I någon mån var det ”den röda drömmen” som slog rot hos kommunisterna i Ådalen – och särskilt då hos sillénkommunisterna. Idag vet många av bitter erfarenhet att den på idéstadiet vackra kommunismen leder till katastrof var den än utövas. Men till ådals-

kommunisternas försvar måste man påpeka att de år 1931 inte kunde ana att kommunismens hemort på jorden (Sovjetunionen) skulle sluta i ett hav av blod och miljontals förödda människoliv.

19 Per Albin Hanssons antikommunistiska kampanj

Det som hände på högsta politiska nivå efter skotten i Lunde var att Per Albin Hansson bestämde sig för att ”stampa ut” kommunisterna från allt politiskt och fackligt inflytande.

Den antikommunistiska kampanjen inleddes så smått redan 1928 som en följd av SAP:s nederlag i 1928 års riksdagsval. Dessförinnan – speciellt under åren 1926-28 – hade avståndet mellan kommunistisk och socialdemokratisk politik snarast minskat. Partierna gick t.o.m. i allians vid 1928 års riksdagsval under valsedelrubriken Arbetarpartiet.

Vid valet gick högern till attack mot de samverkande partierna. Valet kallades kosackvalet. Benämningen hängde samman med att högern spred en affisch med budskapet att ”kommunistiska kosacker stjäla bondens kreatur”. Socialdemokraternas allians med SKP blev en svår belastning.

Hösten 1929 bestämde sig Hansson för att göra en programmatisk nyorientering. Den ideologiska grunden presenterades när han argumenterade för att ”klassbegreppet” i partiets ideologi och retorik skulle ersättas med ”folkbegreppet”. Han lade grunden till en politik som så småningom skulle sammanfattas under begreppet ”folkhemmet”. (Bengt Schüllerqvist har i sin doktorsavhandling från år 1992 – **Från kosackval till kohandel. SAP:s väg till makten 1928-33** – gjort en grundlig genomgång av SAP:s nyorientering.)

Hansson var redan i slutet av 1928 tydlig med hur man skulle agera mot kommunisterna. I *Ny Tid* skrev han att den effektivaste metoden var att:

”mota dem överallt, obevekligt stävja deras trafik, förvisa dem till betydelselöshet. Om de utestängas från styrelser och från representation av vad slag det vara må, om fackföreningsmedlemmarna mangrant möta upp till möten och förhindra att dessa göres till tummelplats för bolsjevitiska upptåg, om på arbetsplatserna bolsjevikernas förehavanden noga följes och deras osanningar skoningslöst avslöjas så komma de nog till slut att tröttna.”

Det var en häftig breddsida som Hansson avfyrade mot det parti han nyligen hade varit i allians med.

I sin doktorsavhandling redovisar Schüllerqvist huvuddragen av den strategi som SAP:s partistyrelse beslutade våren 1929:

Partistyrelsen beslöt att en ny kurs skulle etableras i förhållande till kommunisterna. För kampanjen skulle en speciell organisation, en säkerhetstjänst, byggas upp. Diskussionen fördes delvis i militära termer: krigsförklaring och mobiliseringsplaner.

Det var ett omfattande åtgärds paket som partistyrelsen tog beslut om. Lokalt skulle särskilt betrodda personer ges ansvar för kampen mot kommunisterna. Inom varje facklig avdelning skulle en socialdemokratisk klubb bildas.

På enskilda arbetsplatser kunde sektioner inrättas. Kontaktnätet skulle vara heltäckande.

Inför fackföreningsmötena skulle mobilisering ske av pålitliga socialdemokrater, för att se till att kommunisterna inte fick majoritet. Mobiliseringen skulle gälla alla möten, inte bara styrelseval. Kommunisterna skulle inte få sina kandidater valda. Inte få igenom sina resolutionsförslag, inte få anslag till sina tidningar.

Formerna för informationsspridningen föranledde diskussion. Alla arbetarkommuner betraktades inte som säkra. Skriftlig information från partiledningen skulle därför bara sändas till distriktsstyrelser. Dessa ansvarade för utformningen av den lokala verksamheten. I första skedet skulle möten med lämpliga personer arrangeras, arbetet fick inte skötas genom utskick. ”Man börjar icke ett krig genom att ge fienden del av mobiliseringsplanerna”.

Det blev ganska snart två kommunistiska partier som SAP hade att bekämpa. Det handlade om sillén-kommunisterna och om kilbom-kommunisterna – detta efter en splittring 1929 av SKP. Partiernas benämningar speglar namnet på respektive partiledare, Hugo Sillén och Karl Kilbom.

Mats Bäck och Tommy Möller har i sin bok **Partier och organisationer** understrukt att det speciella med sillénkommunisterna var deras anslutning till den kommunistiska internationalen (Komintern). Sillénkommunisterna utgjorde en sektion av värdspartiet Komintern och var på den grunden ålagda att propagera för den ryska revolutionen och för Sovjetunionen. Övriga partier i Sverige ifrågasatte därför sillénkommunisternas nationella och demokratiska trovärdighet.

Anders Isaksson har i sin biografi **Per Albin, del IV Landsfadern**, skrivit att Hansson lade skulden för händelserna i Ådalen på dels kommunisterna, som hade utnyttjat situationen för att hetsa upp stämningen och driva fram konflikter med ordningsmakten, dels arbetsgivarna som anlitat strejkbrytare. Men indirekt kritiserades även fackföreningarna och socialdemokraterna i Ådalen. I ett tal i Västernorrland sensommaren 1931 uttalade Hansson:

Jag måste säga att i Ådalen var flatheten stor mot kommunismen. Där läto fackföreningarna sätta sig ur spel, där visades icke den karlaktigheten, till vilken arbetarrörelsen fostrat sina medlemmar.

Visst var de ”flata”. Socialdemokraterna i Ådalen placerade sig ”på läktaren” från den 12 maj 1931 till den 21 maj 1931 då begravningen av dödssoffren skedde. Detta trots kraftig majoritetsställning i såväl kommunala som fackliga sammanhang. Ingenting tyder på att företrädarna för socialdemokraterna tog några initiativ för att motverka den process som utmynnade i döds-skjutningarna.

De förmådde inte vidta någon åtgärd i samband med att strejkbrytarna anlände till Härnösand den 12 maj.

De förmådde inte vidta någon åtgärd i samband med uppträdet vid lastbåten Milos i Sandviken den 13 maj.

De förmådde inte vidta någon åtgärd i samband med oroligheterna när militären kom till Sprängsvikens station den 13 maj.

De förmådde inte vidta någon åtgärd i samband med oroligheterna utanför ”Villan” på kvällen den 13 maj.

De förmådde inte vidta någon åtgärd vid det anarkistiska friluftsmötet respektive det enskilda mötet i Frånö de 14 maj.

De förmådde inte påverka händelseutvecklingen i det demonstrationståg som mer eller mindre spontant gick mot Lunde.

De ledande politiska och fackliga företrädarna för socialdemokratin lät sätta sig ur spel. Detta trots att de hade omkring 75% av arbetarbefolkningen bakom ryggen!

Därtill kan läggas att situationen spetsades till när den socialdemokratiska tidningen Nya Norrland på morgonen den 13 maj basunerade ut hetsande ”krigsrubriker” och skrev en ledare som passade sillén-kommunisternas intressen som hand i handske. Tidningen underblåste händelseutveckling.

En socialdemokrat som kritiskt granskade SAP:s inaktivitet var journalisten Henning Thylin. I Nya Norrland skrev han i augusti 1931 en artikel rubricerad ”Några reflexioner med anledning av Ådalskommissionens rapport”. Han skriver följande mot bakgrund av händelseutvecklingen i Sprängsviken, Sandviken, Frånö och Lunde: ”Var funnos vid detta tillfälle representanterna för majoritetsrörelsen bland arbetarna: socialdemokraternas i praktiskt alla samhällsinstitutioner dominerande förtroendemän liksom de ledande männen av samma åskådning i de reguljära fackorganisationerna? Med andra ord: representanterna för den arbetarrörelse som *aldrig någonsin* sanktionerat de metoder, som just då – uppenbarligen med kommunisterna som skickliga bakblåsare – höllo på att praktiseras? Frågan behöver bara ställas. Här måste uppenbarligen något ha varit på tok.”

Visst var det på tok! SAP valde passiviteten och lät vänsterkrafterna slå sina pannor blodiga mot storindustrins representanter och det samhälle som använde militären på det inkompetenta sätt man gjorde. Först efter begravningarna började SAP agera – och då med beskäftig efterklokhet. Tommy Möller har i sin bok **Svensk politisk historia 1809-1975** påpekat:

Per Albin Hanssons tydliga ställningstagande gentemot kommunisterna – han menade att dessa handlat oansvarigt och olagligt och beskrev dem som ”kommunistiska uppviolare” – kom att få stor betydelse, inte bara i det omedelbara efterspelet utan också för hans egen ställning som partiledare och för socialdemokratins utveckling. Enligt Anders Isakssons biografi om Hansson utnyttjade denne händelserna i Ådalen till att befästa sin ställning i partiet. Hansson visade prov på drivet politiskt ledarskap när han med stor strategisk skicklighet och politisk intuition kopplade samman partivänstern med kommunisterna. Den uppfattning om händelserna i Ådalen som fanns inom vänsterfalanget inom socialdemokratin skilde sig ju inte nämnvärt från den uppfattningen som kommunisterna hade och genom att sammankoppla den interna partioppositionen – som onekligen hade ett visst stöd för sin tolkning – med kommunisterna lyckades han diskreditera sina kritiker. Därmed hade den sam-

förståndsriktade folkhemslinjen definitivt besegrat den konfrontationsinriktade klasskampslinjen. Isaksson menar att det var i detta ögonblick som den blivande landsfadern skapades (Isaksson 2001)

Att ”stampa ut” kommunismen och samtidigt ta loven av sin egen vänsterfalang (till vilken bl.a. den modige advokaten Georg Branting hörde) blev viktiga pusselbitar för Per Albin Hansson i bygget av det s.k. folkhemmet. Händelserna i Ådalen gav honom ammunition i det ideologiska kriget. Detta kom indirekt att bl.a. drabba Tore Andersson. Hans insats i Lunde blev intet värd eftersom han sympatiserade med kommunisterna. Företrädarna för SAP förde den ideologiska kampen så hårt att de inte förmådde skilja på sak och person!

De ledande socialdemokraterna i Ådalen tog Per Albin Hanssons ord ad notam. Det grundlade den bitterhet som uppstod mellan socialdemokrater och kommunister. Särskilt i Norrland tycks fram till riksdagsvalet 1928 motståndet ha varit betydande när det gällde att ta strid mot kommunisterna. På många håll förekom organiserat samarbete. När Hansson proklamerad en skoningslös strid mot kommunisterna – och som lök på laxen lägger till att ”ådalingarna hade varit flata mot kommunisterna” – inses lätt att Ådalens socialdemokrater kände behov av att ta i lite extra för att ”tillintetgöra” sina forna kamrater.

Ett talande exempel på att de socialdemokratiska arbetarkommunerna i Ådalen omedelbart samlade sig till strid kan hämtas från ett möte med Väja-Dynäs socialdemokratiska arbetarkommun den 13 juni 1931. Av § 3 i protokollet framgår ordagrant följande:

Varefter ordet överlämnades till kamrat Sundin vilken höll ett längre anförande vari han särskilt höll sig vid den rådande situationen inom Ådalen för närvarande, samt den politik som vi sett våra kommunister i dessa dagar fört angående Lunde-händelserna, varefter frågan upptogs till behandling och efter en ingående diskussion i frågan beslöt mötet att efter detta måste socialdemokraterna gå in för ett mera aktivt arbete inom sig själva och utåt, samt framför allt mot kommunisterna för att vid liknande händelser hålla kommunisterna på mattan *så att vi ej avhänder oss makten som vi faktiskt eljest har* (min kursivering), i övrigt fick diskussionen utgöra svar på frågan.

Socialdemokraterna inser att de tidigare inte bjudit något tydligt politiskt motstånd gentemot kommunisterna. Självkritiskt skriver man att vi måste ”hålla kommunisterna på mattan så att vi ej avhänder oss makten som vi faktiskt har”. Det är som om arbetarkommunen plötsligt inser att i fackliga och politiska sammanhang har man en majoritetsställning – som man inte använt sig av! Eller var det möjligen så att socialdemokraterna i Väja/Dynäs var överens med kommunisterna om de politiska tagen fram till dess att Per Albin Hansson på riksnivå framtvingade en ändring politiken?

Åsa Linderborg har i sin doktorsavhandling **Socialdemokraterna skriver historia** berört den betydelse som händelserna i Ådalen kom att få för SAP:

Ådalen fick en avgörande betydelse för socialdemokratin, både ideologiskt och organisatoriskt. Vid den här tiden var partiet uppdelat i två falanger: de offensiva ”klasspartisterna” med bland andra Zeth Höglund och Engberg, och

”folkpartisterna” som under Per Albin Hanssons ledning för tillfället hade svårt att hävda sig. De förra hävdade att dödsskjutningarna var ett uttryck för statens klasskaraktär, medan de senare däremot menade att kommunisternas agerande hade bidragit till skottlossningen och att skuldbördan därför borde fördelas. Ernst Wigfors intog som så ofta en mellanposition. Händelsen fick dessutom många inom fackföreningsrörelsen att ifrågasätta samarbetslinjen med arbetsgivarna. Samtidigt drev Höglund och Engberg frågan om ett mer kollektivt ledarskap av partiet. Skotten i Ådalen kom på så sätt att ytterligare markera de ideologiska skiljelinjerna, vilket till slut fick Per Albin Hansson att formulera partiets framtid som ett val mellan partiansvar och förfall. Detta gjorde han mycket skickligt, och den nya maktstrukturen kom att kraftigt försvåra möjligheten till intern opposition. Som ett led i detta var det viktigt för ”folkpartisterna” att just de bestämde bilden av vad som verkligen hänt i Ådalen.

Den socialdemokratiska historieskrivningens svala hållning till Ådalen kan alltså förklaras med kampen om hegemonin inom arbetarrörelsen och arbetarklassen. Samtidigt ville man i sin ambition att bli samhällsintegrerad, visa näringslivet att man var något att lita på – klasskampens tid var nu över.

Per Albin Hansson vann maktstriden mot vänsterfalangen och bildade en socialdemokratisk regering 1932. Hans regering gick sedan försiktigt fram för att inte skrämna företrädarna för näringslivet, investerare och bankväsendet. När Saltsjöbadsavtalet kom till blev det ytterligare ett skäl för SAP att motverka allt inflytande som kunde klassas vänstersocialistiskt eller kommunistiskt.

När Per Albin fått grepp om sitt parti ökade han trycket på LO att ta på sig ansvaret att mota kommunisterna från fackliga styrelseposter. Antikommunismen blev en kampideologi. Kampen blev särskilt hård i Norrland. Men även där drevs kommunisterna successivt undan från sina relativt starka fackliga positioner.

Birger Norman konstaterade: ”Centralt och lokalt gjorde socialdemokratin uppträdandena i Sandviken och Sprängsviken, mötet i Frånö och tragiken i Lunde till centralakterna i en hårdhänt upplagd och konsekvent genomförd politisk anklagelsekampanj mot kommunisterna för ansvarslöshet, underminering av arbetarrörelsen och för att vara handräckning i en farlig och fjärrstyrd våldslinje i svensk politik.” Man ”stampade ut” kommunismen i Ådalen. Birger Norman beskriver effekten av detta: ”Mot slutet av 30-talet satt jag på socialdemokratiska möten lite varstans i Ådalen och hörde ledande män sorgmodigt undra, om man inte drivit kampanjen lite för grundligt. Kommunisterna hade hamnat så långt ut i marginalerna att det politiska livet förlorat svikten.”

Den antikommunistiska kampen fortsatte under andra världskriget och även senare under kalla kriget. De system för kontroll av kommunister och deras sympatisörer som började byggas upp efter Ådalen blev allmänt kända först efter den s.k. IB-affären.

Antikommunismen gick uppenbarligen hem hos medlemmarna i det socialdemokratiska partiet. Detta präglade den elit som tog sig till de högsta posterna inom socialdemokratin och fackföreningsrörelsen. Denna elit har från början av 1930-talet varit män (i huvudsak) med hårda nypor gentemot arbetsgivarna – men även mot sina politiska och inom-fackliga motståndare (kommunisterna).

Den behårda antikommunismen har i viss mån anfrätt moral och etik hos ledarna inom socialdemokratin. Här finns en förklaring till socialdemokraternas livslånga oförsönliga inställning gentemot privatpersonen Tore Andersson. Han var vänsterman, och en sådan person ville man helt sonika inte ha att göra med! Man struntade i att han med sin trumpetsignal sannolikt räddade livet på ett antal socialdemokratiska sympatisörer. Den brist på moral och etik som företrädarna för socialdemokratin visade är uppenbar.

En *försiktig* omtolkning av socialdemokraternas antikommunism kunde märkas först efter 50 års tid. Roger Johanssons påpekar följande i sin avhandling:

Tillkomsten av en borgerlig regering och polariseringen av samhällsdebatten i början av 1980-talet medförde en ny period av omtolkningar av skotten i Ådalen. Första maj 1981 användes Ådalen för första gången sedan 1930-talets ingång av den socialdemokratiska rörelsen i agitationen mot de borgerliga partierna och arbetsgivarföreningen. Den borgerliga regeringen beskylldes för att föra Sverige mot ett nytt Ådalen genom att den borgerliga regeringens åtstramnings- och besparingspolitik ånyo vidgade klyftan mellan fattig och rik. Endast ett par veckor senare följdes temat upp vid invigningen av Lenny Clarhalls monument i Lunde. 25 000 människor kunde då höra hur socialdemokraterna och kommunisterna hade förenats, om inte i en gemensam Ådalsbild så i en bild där de forna motståndarna (SAP och SKP) inte längre framträdde i form av fiendebilder; Ådalen framställdes nu som SAF:s och den borgerliga minoritetsparlamentarismens verk.

De upptinade relationerna mellan socialdemokraterna och kommunisterna på nationell nivå påverkade emellertid inte relationerna gentemot Tore. De socialdemokrater som år 1981 svarade för planeringen och genomförandet av 50-årsminnet av händelserna i Lunde fortsatte – som tidigare framgått – att bortse från honom.

Kanske var det helt enkelt så: År 1981 fanns fortfarande i Ådalen många socialdemokrater i livet som under 50 års tid hårdhänt hade motarbetat alla vänstersocialistiska yttningar. Att socialdemokrater och kommunisterna på ett övergripande politiskt plan närmade sig varandra inför minneshögtidigheterna i Lunde 1981 accepterades. Men regionalt var det en annan sak. Här kände antagligen många socialdemokrater t.o.m. viss skam när de tänkte på hur de under 50 års tid behandlat arbetarrörelsens vänsterkrafter, inklusive vänstermannen Tore Andersson. Men de förmådde inte ödmjuka sig. Gjort var gjort! Sagt var sagt!

Kanske kan man också se saken så här: Under 50 års tid har man i Ådalens arbetarkommuner och fackliga organisationer ”i sten” protokollfört kommunisternas ansvar för händelserna i Lunde. De tongivande socialdemokrater som satt vid makten 1981 hade i många fall föräldrar och far- och morföräldrar som konsekvent agerat i enlighet med vad Per Albin Hansson uttalat efter händelserna i Lunde. Det bjöd antagligen de tongivande socialdemokraterna emot att revidera den historieskrivning som de under 50 års tid stått upp för.

SAP har under decennier utmejslat en bild av Ådalen 31 som är anpassad för egna politiska behov och kampanjer. SAP:s ådalsbild har antagit karaktär av ett gammeldags

naturaliekabinett – exakt så som Birger Norman målar upp i dikten *Rörelsen* (Diktsamlingen **UTANFÖR EDEN** från 1974:

En tänkande människas tankar rör sig
som fiskarna i havet, som fåglarna
på lugna eller oroliga vingar under himlen

De ideologiska naturerna
gör den tänkande människans tankar
till ett naturaliekabinett.

Där kan man mota in skolklasser
för att sen återföra dem till verkligheten
med bestående men.

De ”ideologiska naturerna” inom SAP har år efter år basunerat ut en tillrättalagda berättelse om Ådalen 31. ”Årskull efter årskull” av de socialdemokratiska sympatisörerna har skolats in i den tillrättalagda berättelsen.

Norman fann det självklart att den tänkande människans tankar skulle få fritt rörelseutrymme. SAP:s ideologer tyckte annorlunda.

Norman avskydde för övrigt ordet ”ideologi”. Det påpekar E. Mikael Norberg i sin år 2014 presenterade biografi över Birger Norman. Så här skriver Norberg: *Finns det ett ord som Birger avskyr så är det ”ideologi”. För att riktigt fatta vidden av det kan man gå till ett citat ur hans text ”Wigforss” i tidningen Arbetet i januari 1977, när Birgers stora politiska förebild just gått ur tiden. Wigforss benämns ju ofta som en socialdemokratins stora ideologer. Men Birger skriver:*

Var Ernst Wigforss ideolog?

Svaret är nej.

Teoretiker var han; levande, livfull, beläst. På en gång konkret och visionär.

Men ideolog – aldrig.

En teoretiker är sysselsatt med att tänka. En ideolog har tänkt färdigt, och fått ett lärosystem att försvara och en position att bevaka.

[...]

Ideologin är ett mausoleum över tänkandet, tankar som stensatts och staplats i ett orubbligt system.

Ideologin är teoretikerns frestelse till fulländning.

Ideologin är maktpolitikernas rörmokardröm om den slutna cirkulationen.

SAP gjorde ideologi av Ådalen 31! Och byggde ett mausoleum över händelsen!

Man kan ha viss förståelse för att det ledande skiktet socialdemokrater på 1930-talet bedömde det nödvändigt att uppvisa en järnhård front mot kommunisterna. Men att detta synsätt fortfarande tillämpades in på 1980-talet i Ådalen är besynnerligt.

Åsa Linderborg har i sin doktorsavhandling studerat SAP:s *hegemonisträvanden* och kampen om det *allmänna historiemedvetandet*. Just sådana frågeställningar som jag berört. I kapitlet *Lojalitet och disciplin. Om intern opposition, alternativ vänster och facklig radikalism* skriver Linderborg:

..... att socialdemokratins historieskrivning allt sedan 1890-talet nyttjats som ett redskap i disciplinerande syfte. Arbetarklassen/massan anses bara vara en tillgång i kampen om den bifaller den socialdemokratiska ledningen. Ett genomgående tema är att de partiledningsintellektuella uttrycker uppskattning för den socialdemokratiska ledningen för att den har fostrat arbetarklassen/massan och parti- och fackföreningsmedlemmarna att vara lojala mot sina ledare. Man menar att socialdemokratien har fostrat klassen att bli ”mogen” att överta samhällsansvaret. Fostran handlar dock inte bara om att vara skötsam och duglig i relationen till samhället i stort, utan lika mycket att vara disciplinerad internt gentemot parti- och fackföreningsledningen. Genom att förklara arbetarrörelsens vänsteralternativ som arbetarrörelsens anomalier, bidrar historieskrivningen till att monopolisera begreppet ”arbetarrörelse”. Facklig radikalism framställs som ideologisk och emotionell omognad, eller som ett resultat av kommunistisk demagogi.

20 Minneshögtiderna blir allt mer politiska jippon

Så här långt in i berättelsen finns anledning att påminna om orsaken till minneshögtidigheterna i Lunde. Nämligen: att fem människor dödades och fem människor sårades under en demonstration.

Om inga människor dödats och skadats skulle knappast någon organisation komma på tanken att genomföra minneshögtider. På sin höjd skulle demonstrationståget i någon historiebok ha blivit omnämnt som ett av de mäktigaste som någonsin genomförts i Norrland.

Men nu var den råa verkligheten den att människor dödades och skadades av militären.

Följande dödades:

Hemmadottern Eira Söderberg, 20 år, Svanö – medlem i SKU
Fabriksarbetaren Erik Bergström, 31 år, Frånö – medlem i SKP
Arbetaren Evert Nygren, 22 år, Brunne – medlem i SKP
Jungmannen Sture Larsson, 19 år, Västervik – medlem i SAC
Fabriksarbetaren Viktor Eriksson, 35 år, Väja – medlem i SAP

Fotona nedan av de dödade är hämtade från 1:a upplagan (år 1968) av Birger Normans bok Ådalen 31. Fotografen Rudolf ”Rulle” Södergren tog fotona. Han donerade dem så småningom till länsmuseet i Härnösand. I en intervju i Hemmets veckotidning år 1993 berättade han: ”Ett par av dom som dödades var barndomsvänner till mig. Efteråt fick jag i uppdrag av arbetarrörelsen att fotografera liken. Man ville ha bilder av såren som bevis. Liken låg uppradade i en skolsal och jag var ensam med dem därinne. Jag hade ganska dålig utrustning och på den tiden använde man magnesiumblixhtar. Det kändes spökligt när blixternas poffande lyste upp de döda.”

På hårbuset i Limsta lade man de döda i väntan på begravningen i Folkets park i Kramfors och på Gudmundrå kyrkogård: Eira Söderberg, Erik Bergström, Viktor Eriksson och Evert Nygren. Sture Larsson fördes till hemstaden Västervik.

De dödade var alla med i politiska organisationer. Tre av dem var medlemmar i kommunistiska partiet, en var socialdemokrat och en var syndikalist.

Följande sårades:

August Wide, Svanö

Georg Lidén, Kramfors

Ragnar Öman, Väja

Fabriksarbetaren Oskar Berggren, Väja

Ture Abrahamsson, Väja

Väja-Dynäs hornorkester (inkl. Tore Andersson) var med och spelade såväl när den döde jungmannen Sture Larsson transporterades i sin kista från Kramfors (för transport till Västervik) som när de övriga döda skulle begravas vid Gudmundrå kyrka i Kramfors.

Väja-Dynäs hornorkester spelade när kistan med jungmannen Sture Larsson skulle transporteras från Kramfors till Västervik. Tore Andersson syns längst fram invid staketet med sin trumpet. Hans svåger Einar Sundin går i bakersta ledet invid staketet med sin bastrumma. (Fotot hämtat från boken Festskrift tillägnad Georg Branting, Stockholm 1947)

Väja-Dynäs hornorkester – tillsammans med Sandvikens hornorkester – spelade även vid den minneshögtid som arrangerades på kommunistiskt initiativ i Kramfors (se fotot ovan) samt vid marschen till begravningen i Gudmundrå kyrka. Omkring 25.000 människor var med vid dessa högtidligheter. (Foto: Axel Malmström, Stockholm)

Vid minneshögtiden den 9 maj 1981 höll Olof Palme ett anförande i Kramfors. Han tillät sig då att i bildligt avseende bunta ihop sina dåvarande politiska motståndare, skicka dem femtio år tillbaka i tiden samt hävda att de då, på samma sätt som 1981, representerar arbetsgivarnas och de borgerligas klassegoistiska intressen. Med all rätt beskrev journalisten Åke Olsson år 1981 minneshögtidligheterna i Lunde som ”ett förvalsjippo”. Detta med tanke på det förestående riksdagsvalet 1982.

I talarstolar i Kramfors och Lunde glömmar man raskt tragiken i Lunde och den process som föregick händelsen. Ådalen 31 blir i socialdemokratisk tappning ett begrepp som snarast knyter an till den politiska process som startade efter begravningen av offren – nämligen att kommunisterna motas bort, att vänsterfalangen inom det socialdemokratiska partiet med sin klass-mot-klass-retorik motas tillbaka, att socialdemokraterna övertar regeringsmakten samt att bygget av det s.k. folkhemmet inleds. Om folkhemmet pratar socialdemokraterna gärna. Men den förhistoria som ledde fram till dödandet undviker man att tala om. Nu nämns inte heller något om att kommunisternas skulle vara medansvariga till dödsskotten. Man ändrar historieskrivningen så att Ådalen 31 transponeras till en symbol för arbetarrörelsens (= i huvudsak socialdemokraternas) sista dramatiska offer i kampen för frihet och rättvisa. Man stjälar historien från vänstern. Man profiterar på tragiken.

Så gjorde Olof Palme i sitt tal. Han nöjde sig med att svepande tala om de tragiska händelserna för 50 år sedan. Allra minst nämner han att det var vänsterkrafterna i Ådalen som var drivande i det drama som benämns Ådalen 31. Därefter kommer han i sitt tal

fram till SAP:s egentliga budskap: att Ådalen 31 ”blev en symbol för en ny begynnelse i det svenska samhället”. Dessutom konstaterade han: ”Det är många som säger att Ådalen, skotten i Ådalen alltså, var en av de väckarklockor som kom att lägga grunden till den socialdemokratiska valsegern 1932”. Palme gjorde raskt ett valmöte av minneshögtiden!

Så det finns två Ådalen 31. Ett Ådalen 31 som berör förspelet samt själva händelsen i sig i Lunde – i den versionen ser man de enskilda hårt kämpande människorna. Och ett annat Ådalen 31 som handlar om vad som startar efter den tragiska händelsen – här reduceras Lunde till att bli en symbol för folkhemspolitiken. Den senare versionen har från 1981 omhuldats i SAP:s historieskrivning.

21 SAP:s historieskrivning har skadat Ådalen

Skotten i Lunde blev en brytpunkt – inte bara i partipolitisk mening – utan även i synen på regionen Ådalen.

Per Albin Hansson var framgångsrik i sin retorik när han hävdade att händelserna i Lunde i väsentliga delar var resultatet av kommunisternas agitation. Roger Johansson har i sin avhandling **Kampen om historien** (sid 451-452) beskrivit den bild som Per Albin Hansson målade upp:

I en Per Albinsk berättelse står begreppet Ådalen för en kommunistisk händelse. I en sådan historieskrivning var Ådalen ett resultat av kommunistisk agitation, och moderniseringen möjliggjordes genom att kommunisterna isolerades efter händelserna i Ådalen. SAP hade här en viktig roll. I den berättelsen hör händelserna i Ådalen till arbetarrörelsens barndom och snarast 1920-talet till. Utomparlamentariska aktioner blir i en sådan tolkning antimoderna och leder till nederlag. Det betyder att starka motsättningar i samhället inte bara är av ondo utan hör till ett svunnet samhälle. Därmed blir SAF:s och borgerlighetens klassegoistiska agerande i samband med Ådalshändelserna på samma sätt förödande för samhällsintresset, enligt denna tolkning. Via politiskt samarbete och reformer lugnade SAP stämningarna efter Ådalen och ledde Sverige mot Saltsjöbadsavtalet. Ur ett didaktiskt perspektiv visar händelserna i Ådalen i så fall att samhällsmedborgarna inte får handla egoistiskt utan måste ta ansvar för att finna kompromisser som för samhällsutvecklingen framåt.

Det blev den Per Albinska historiebeskrivningen som SAP tog till sig. Inledningsvis fanns även den historiebeskrivning som den socialdemokratiska vänstern och kommunisterna var överens om - nämligen att händelserna var resultatet av högers och SAF:s agerande. Men som bekant bestämde sig Per Albin för att ”stampa ut” kommunisterna från allt politiskt och fackligt inflytande. Samtidigt misskrediterade han sitt eget partis vänsterfalang – som fortfarande använde sig av en klass-mot-klass-retorik – genom att peka på deras koppling till kommunisterna. På så sätt tog han ett fast grepp om majoriteten i sitt parti – och skapade förutsättningarna för att påbörja bygget av det s.k. folkhemmet.

Demonstranterna i Lunde skuldbelades av Per Albin Hansson. Skuldbelägningen gällde först och främst alla som sympatiserade med kommunisterna. De utmålades som oansvariga och olagliga uppviolare som hetsat upp stämningarna. Men även socialdemokrater på vänsterkanten skuldbelades eftersom de i huvudsak var överens med kommunisterna om problemen i Ådalen. Även socialdemokrater i övrigt som deltog i demonstrationståget blev i någon mening skuldbelagda. Med ”besserwisser-attityd” uttalade Per Albin Hansson att fackföreningarna i Ådalen lät sig sättas ur spel samtidigt som de inte visade den karlaktighet till vilken arbetarrörelsen fostrat sina medlemmar. Socialdemokraterna i demonstrationståget beskrevs som lealösa medföljare i kölvattnet av kommunisterna – ja, de uppträdde inte ens som karlar!

Kanske var det av kortsiktiga politiskt-taktiska skäl som Per Albin Hansson agerade på detta mästrande sätt. Valde han att vara hänsynslös i sin retorik för att hindra en befarad utveckling mot en revolutionär situation i Sverige?

Arbetarna i Ådalen fick klart för sig att de ledande socialdemokraterna förkastade de kampmedel som stått till buds under tidigare decennier när man försökt få inflytande och rimlig utkomst av sina arbeten.

Demonstranterna i Lunde fick sig dessutom till livs ett besserwisser-uttalande även från arbetarkommunen i Kramfors:

”Socialdemokratin har alltid hävdad nödvändigheten av att lag och ordning upprätthålls och den har alltid hävdad att arbetarklassens vapen i den sociala kampen är obrottsligt fasthållande vid demokratins princip. Våldets och övergreppens väg tolereras icke.”

Uttalandet måste rimligen tolkas så att demonstranterna borde ha vänt andra kinden till, ödmjukat sig inför militären och arbetsgivarna och tålmodigt avvaktat de egna fackföreningsrepresentanternas förhandlingar.

Det fanns tillfällen före år 1931 när Ådalens arbetare i någon mån tillät sig att ”ta ut svängarna” för att försöka klara sina familjers leverne. Men nu fick man veta att sådant agerande inte kunde accepteras. Ordning och reda ska gälla! Ligg lågt! Låt de valda företrädarna för socialdemokratin sköta förhandlingarna!

I dagsläget är det naturligtvis moraliskt oantastligt att hävda att man ska hålla sig till demokratins princip och inte använda våld. Men nu handlade det trots allt om år 1931. Ser man på den eländiga situation som många familjer i Ådalen befann sig i så menar jag att SAP långt före år 1981 borde ha kunnat ”förlåta” en och annan kastad sten och en och annan hårdhänt behandling av strejkbrytare samt haft overseende med att några enstaka kommunistledare orerade hetlevrat. *Man ska komma ihåg att mer fysiskt våldsamt än så blev det aldrig i Ådalen under år 1931 från arbetarnas sida!*

Det var mänskligt, närmast oundvikligt, att det ibland ”kokade över” i sinnena hos många familjer i Ådalen år 1931. Inte minst hos de som hade det sämst ställt och därför ofta sympatiserade med socialdemokrater på vänsterkanten, sillénarna, kilbomarna eller syndikalisterna. Att kräva att de arbetslösa i Ådalen år 1931 skulle bemanna sig med det

stoiska lugn och den moraliska resning som Sokrates, Mahatma Ghandi eller Nelson Mandela visat var faktiskt att begära aningen för mycket.

Det skulle föra för långt att i denna berättelse beskriva de omständigheter under vilka många arbetare i Ådalen levde under denna tid. Men låt mig belysa något av detta.

En person som inkännande – och på ett närmast synskt sätt – gav uttryck för hur situationen såg ut våren 1931 i Ådalen var landstingsdirektören i Härnösand, socialdemokraten Helmer Lagerkwist. Detta framgår av en artikel som Lars-Erik Olsson skrev i Nya Norrland den 7 maj 1981. Olsson skrev artikeln inför 50-årsminnet av händelserna i Lunde. Den baserades på två brev som Lagerkwist skrev våren 1931 till Per Albin Hansson. Det följande är ett sammandrag av Olssons artikel.

Olsson berättar att påsklördagen 1931 kände Lagerkwist en så stor förtvivlan över hur arbetarbefolkningen i Ådalen hade det ställt att han skriver brev till Per Albin Hansson om situationen. Lagerkwist skriver bl.a.:

”Läget för arbetslöshetens offer kan inte beskrivas. De befinna sig redan i en så hopplös förtvivlan, att det måhända redan är för sent att med hjälpåtgärder bispringa dem. I vart fall är det många av dem, som genom sina lidanden redan blivit märkta för framtiden”.

Och Lagerkwist skriver vidare:

”Nu befinna sig dessa människor vid bristningsgränsen av både förmåga och krafter ... det är en ringa tröst med de ständigt fortlöpande utredningarna, alla förstå mycket väl att icke ens deras undernärda barn hava något att vänta därav ... det är endast en tidsfråga när det hela kommer att ramla sönder.

I sitt svar till Lagerkwist skriver Per Albin Hansson bl.a. att nödroppen från Ådalen har stämt överens med alla tecken på en djup och växande kris överallt i landet. ”Nu är vi vid bristningsgränsen” bekräftar Hansson. Han påminner vidare om att partiets idéer om ett ”folkhem” formulerades för tre år sedan. Men han framhåller att det är nu, i den fruktansvärda ekonomiska krisen, som arbetarrörelsen måste framhärda i ansträngningarna och samla sina krafter mer än någonsin.

Den 28 april skriver Lagerkwist ännu en gång till Hansson.

”Med tack för svaret nödgas jag åter besvära ... hur kommunerna skola reda sig under nästa budgetår står redan i gudarnas skön ... i går berättades mig att de arbetslösa industriarbetarna här uppe efter älven allt mer börjar komma in under en verklig förtvivlan. På många håll har man funnit på att ligga till sängs under större delen av dygnet för att därigenom minska behovet av mat ... barnen uppgives ha det svårt att förstå nödvändigheten av denna nödtvungna vila”.

Han tillägger att Graningeverken avser börja urlastning av trävaror med hjälp av strejkbrytare.

”Vad denna åtgärd kommer att utlösa för krafter vet jag inte. Vår länsstyrelse har ju sedan urminnes tider ansett militären vara det bästa skyddet vid arbetskonflikter”.

Han fortsätter sitt brev med ett stänk av ironi:

”Förr i världen var det fråga om kanonbåtar. Numera håller man mest på med kul-sprutor. På utvecklingen är inte att klaga, även om densamma kan synas väl ensidig”. (Han syftar här på en strejk i Sundsvall år 1879 då 6000 sågverksarbetare protesterade

mot en tjugoprocentig lönesänkning. Då blev arbetarna omringade av militär med bajonetter och sex kanonbåtar låg och pekade hotfullt på Sundsvall!)

Så avslutar han:

”Säkerligen skulle det vara av stort värde för oss om du ville inverka på socialministern att hålla ett öga på utvecklingen av förhållandena här uppe, så att överraskningarna icke blir allt för stora”.

Fjorton dagar efter det att Lagerkwist skriver sitt andra brev till Per Albin Hansson avlossas skotten i Lunde. Det är kusligt att se att nästan exakt det scenario som Lagerkwist befarande också inträffade!

Märk väl – när socialdemokraten Lagerkwist beskriver situationen i Ådalen nämner han inget om att kommunisterna skulle vara det stora problemet. Men han påvisar en avgrundsdjup förtvivlan över de arbetslösas situation.

Tongivande socialdemokrater i arbetarkommunen i Kramfors bemötte således år 1931 de förtvivlade och svältande arbetslösa familjerna med den ampra uppmaningen ”... att arbetarklassens vapen i den sociala kampen är obrottsligt fasthållande vid demokratins princip. Våldets och övergreppets väg tolereras icke”.

Många arbetare i Ådalen fick besked av arbetarkommunen att de gjorde fel i Lunde. De borde ha vänt andra kinden till och lidit till dess att facket – utifrån givna ”ingångsvärden” (en numera aktuell vokabulär) – förhandlat fram bättre avtal! Den åsikten hade arbetarkommunen i vart fall fram till 1981. Inget tyder på att man i någon större grad har nyanserat den uppfattningen.

Arbetarkommunens fyrkantiga attityd – tillhopa med Per Albin Hanssons hårda kritik av kommunister och socialdemokrater på vänsterkanten – bidrog till att öppenhet och tillit mellan olika grupperingar bland arbetarbefolkningen kom att skadas. Detta har inte varit till fördel för näringslivets utveckling i Ådalen!

22 Händelserna i Lunde har osynliggjorts

Det finns anledning att lyfta fram två artiklar som professor Sverker Sörlin och fil.dr. Jan af Geijerstam skrivit inom ramen för ett vetenskapligt forskningsprogram benämnt *”Landskapet som arena: Vetenskapen, institutionerna och miljön 1800-2000”*. Programmet finansierades av Stiftelsen Riksbankens Jubileumsfond och pågick åren 1999-2004.

Programmet gällde forskning om naturmiljöns och kulturmiljöns idé- och vetenskaps-historia. Syftet var att frilägga och analysera de historiska och sociala krafter som format föreställningar om landskapet och därmed natur- och miljövård samt kulturmiljövård som samhällseliga verksamheter. Dessutom studerades företeelser som turism och rekreation.

Forskarna har bl.a. studerat de sociala motsättningar som medfört att begreppet Ådalen har fått en politisk laddning. I antologin **När dalen var röd och kusten blev hög** (redaktör: Erland Mårald, 2008) har de förändringar och perspektivskiften som Ådalen och Höga kusten genomgått under de senaste århundradena presenterats. Forskarna har följt hur detta skett i samspel med omvärlden genom ett ut- och inflöde av resurser, kapi-

tal, besökare och idéer. Antologin visar hur vetenskapsmän, författare, konstnärer, kulturmiljövårdare, industriidkare, turistentreprenörer och lokala personligheter agerat i denna process och hur detta har kommit till uttryck på olika platser i Ådalen.

Antologin består av tio artiklar. Jag har svårt att tänka mig att det finns någon vetenskaplig skrift som ger en allsidigare belysning av vad som innefattas i begreppet Ådalen!

En av artiklarna är författad av Jan af Geijerstam och har rubriken **Ådalen – Det lämnade Landskapet**. Under delrubriken ”Den politiska vägen” skriver han bl.a. följande:

Den enskilda händelse som allra starkast förknippas med Ådalen är militärens dödsskott mot demonstrerande arbetare i Lunde försommaren 1931. Det finns inte heller någon annan händelse som varit så politiskt och känslomässigt laddad i Ådalen. På plats i landskapet är händelsen märkvärdigt osynlig och berättelsen om försöken att manifesteras minnet är fyllt av konflikter.

Trots dessa starka minnen är historiens Lunde en avigsida. Landsvägstrafiken över Sandöbron är numera sparsam sedan den nya Höga kusten-bron invigdes 1997. Riksbekanta Wästerlunds konditori vid Sandöbrons södra fäste är igenbommat och utställningen om Ådalen 31 strax intill är borta. Ett stycke nedanför backen mot älven står Lenny Clarhälls bronsskulptur som beskriver händelserna kring dödsskotten. Platsen är vårdad men den är märkligt osynlig uppifrån Sandöbron.

Den klassiska demonstrationsvägen mellan Frånö och Lunde har i dag samma sträckning som för drygt sjuttio år sedan. Om man ställer sig i backen kan man fortfarande förnimma demonstrationen genom Landskapet. Men vägsträckan hotas med att kanske stängas av eller till och med rivas upp. Vägverket säger sig inte längre ha resurser att underhålla den då trafiken är mycket sparsam och nästan uteslutande lokal.

Demonstrationståget till Lunde är en av de största och mest omskrivna händelserna i svensk 1900-talshistoria. Ett fotografi av speciell betydelse är det som visar hur en till synes oändlig rad av arbetare fredligt tågar på den smala grusvägen genom jordbrukslandskapet mellan Frånö och Lunde. Fotografiet återges ofta och lika ofta har Albin Amelins stora målning av demonstrationen, som bygger på samma fotografi, använts i böcker och artiklar kring den svenska politiska historien. Samtidigt har man på kulturkontoret i Kramfors svårt att berätta var fotografiet är taget och på turistbyrån vet man än mindre.

Vad man glömmer och vad man minns är ingen slump, utan formas av kunskap och makt. Det som tillmäts värde uppmärksammas, det som anses oansenligt eller föraktas, det förträngs. Något görs värdefullt genom ett aktivt och bejakande förhållningssätt. Det är en glömska som är politisk.

För socialdemokratin blev de en källa till inre slitningar. Partiordföranden Per Albin Hansson var 1931 ännu i oppositionsställning, men skulle redan året därpå inleda den långa epoken av socialdemokratiskt regeringsinnehav och han slog an en ton av försoning. I folkhemmets Sverige var Ådalen 31 inte en plats att minnas.

Det skulle dröja decennier av diskussioner och motsättningar och ända till femtioårsjubileet 1981 innan Lenny Clarhälls minnesmärke kom upp och för

kommunalrådet i Kramfors Nils-Olof Grönhagen (s) var begreppet ”det röda Ådalen” ett hot mot bakgrund av de stora industrialiseringarna. Det där har både en positiv och negativ effekt för oss som bor här”, sade han enligt *Aftonbladet*: ”Det är positivt att folk ute i landet får klart för sig att det råder arbetarmajoritet i Ådalen, men det är negativt när det gäller etablering av nya företag.” Man har betraktat historien som en kvarnsten om halsen och ansett att bästa sättet att skapa en meningsfull framtid är att glömma.

Även Sörlin har i en skrift med rubriken **Kulturarvet är politiskt** (utgiven av Riksantikvarieämbetet 2002) berört likartade frågeställningar som af Geijerstam. Sörlin noterar att den slutsats man verkar ha dragit i Ådalen är att historien är en kvarnsten om halsen och att det bästa sättet att skapa en meningsfull framtid är att glömma. Men han anser att den slutsatsen är långt ifrån självklar. Det förflutna och dess landskap kan vara en tillgång, både utåt och inåt, mot de egna medborgarna. Sörlin fortsätter:

Minnen tar fäste överallt, inte minst i den privata sfären, men i landskapet blir de tillgängliga för alla. I Ådalen är industrialismens byggnader – sågverken, brädgårdarna, arbetarkasernerna – ett förenande band med ett kollektivt förflutet. I de kompromissfyllda försöken att radera ut det negativa har inte bara krisen och nedläggningarna blivit förnekade utan också den framgångsperiod som var nedgångens förutsättning. I de konflikter som skall döljas fanns också en framtidsoptimism. Det är människor med framtidshopp som söker alternativa framtider. Genom att glömma kriser och konflikter förnekas också möjligheterna. I tomheten däremellan hinner framtiden urholkas och försvinna. I den tomheten som blir resultatet går det varken att navigera eller att färdas framåt.

Sörlin och af Geijerstam har studerat de skarpa sociala motsättningarna som medfört att begreppet Ådalen har fått en tydlig politisk laddning. De pekar på att den enskilda händelse som allra starkast förknippas med Ådalen är militärens dödsskott mot demonstrerande arbetare i Lunde försommaren 1931. De pekar också på att ingen annan händelse varit så politiskt och känslomässigt laddad i Ådalen. De ser båda att händelsen är märkvärdigt osynliggjord och att berättelsen om försöken att manifesteras minnet av händelserna i Lunde är fyllt av konflikter.

af Geijerstam skriver:

Vad man glömmer och vad man minns är ingen slump, utan formas av kunskap och makt. Det som tillmäts värde uppmärksammas, det som anses oansenligt eller föraktas, det förträngs. Något görs värdefullt genom ett aktivt och bejakande förhållningssätt. Det är en glömska som är politisk.

Sörlin skriver:

Genom att glömma kriser och konflikter förnekas också möjligheterna. I tomheten däremellan hinner framtiden urholkas och försvinna. I den tomheten som blir resultatet går det varken att navigera eller att färdas framåt.

SAP har formulerat sin historia och i den har Lunde en undanskymd plats. Händelsen uppmärksammas endast på grund av att dess efterskörd blev ett fundament vid uppbyggnaden av det s.k. folkhemmet.

I det folkhem SAP ville utveckla var Ådalen 31 inte något man ville minnas. Det synsättet anammades av socialdemokraterna i Kramfors. De ville under decennier inte tala om händelsen eftersom man ansåg att den hade provocerats fram av politiska intressen som låg till vänster om SAP. En betydande minoritet av arbetarbefolkningen i Kramfors möttes därför under årtionden av ett tigande vad gäller Ådalen 31. Tigande gav en bild av att vänsterkrafterna i Ådalen var labila och opålitliga och att de representerade ett revolutionärt ”Röda Ådalen”.

Så småningom medgav de socialdemokratiska politikerna i Kramfors att den schablonmässiga bild av Röda Ådalen – som man själv hade målat upp under decennier – var problematisk. 1981 uttalade dåvarande kommunalrådet Nils-Olof Grönhagen följande apropå Röda Ådalen: *”Det där har både en positiv och en negativ effekt för oss som bor här. Det är positivt att folk ute i landet får klart för sig att det råder arbetarmajoritet i Ådalen, men det är negativt när det gäller etablering av nya företag.”*

Grönhagen hade uppenbarligen insett att begreppet Röda Ådalen var negativt när det gällde att försöka få nyetableringar av företag i Kramforsområdet.

Den negativa bilden vittnar även Birger Norman om i sin bok Ådalen 31:

En dag får jag något häpnadsväckande klart för mig. 30-talets Ådal lever – i företagarkretsar. En man på den moderna och rörliga arbetsmarknaden säger mig: det finns fortfarande en skepsis mot Ådalen. När man nämner den som alternativ i resonemang om stöd i omlokaliseringen av företag. Ådalen släpar på ett associationsstoff av oro, ytterligheter och läggning för villervallor. Företagare föredrar stabilitet och få anledningar till friktioner. Ådalen är labil. Ådalsborna är hetsigare än andra, besvärligare.

Den kil som SAP:s med historieskrivning drev in i det sociala kittet mellan olika grupperingar bland arbetarbefolkningen i Ådalen har försvårat möjligheterna att få till stånd en positiv samhälls- och näringslivsutveckling. Ska näringslivet och samhällena i Ådalen utvecklas på ett bättre sätt än vad som hittills skett krävs att de socialdemokratiska politikerna i främst Kramfors reviderar sin beröringsskräck vid den historia som ledde fram till skotten i Lunde.

Det gäller att bejaka det historiska arvet och visa vördnad och stolthet inför tidigare generationers ävlanden – såväl under sågverkens och massaindustrins framgångsperiod som under deras nedgångsperiod.

23 Kramfors kommun undertrycker sin historia

I Kramfors kommunfullmäktige motionerade Rainor Melander (s) år 2008 om att kommunen borde utreda förutsättningarna för ett industrimuseum. Han argumenterade bl.a. ”att det krävs att vi tar tillvara de tillgångar vi har i form av människors minnen, historiska dokument och kulturskatter. En idé vore att skapa en forskarinstitution, som kanske kan kombineras med ett museum.” En lysande idé!

Melanders förslag låg i linje med de tankar som Sörlin och af Geijerstam tidigare hade framfört. Melander verkade inse att historien i Ådalen inte bör vara en kvarnsten om halsen och att det bästa sättet att söka framtiden är inte att glömma. Kommunfullmäktige beslöt utreda förutsättningarna för Melanders förslag. En god ansats!

Kommunen genomförde två förstudier. Båda med huvudrubriken *Ådalens industrilandskap*. Den första genomfördes år 2009, den andra år 2011.

Kommunen minskade på ambitionerna under arbetets gång. Den ambitiösa rubriceringen *Ådalens industrilandskap* sjunker i förstudie två ihop till lösliga funderingar på ett mycket begränsat stöd till turistnäringen vid fyra s.k. besökspunkter i Kramfors kommun; Sandslån, Marieberg/Box, Bollstabruk och Nyland.

Arbetet är sedan länge vilande. Det blir nog intet av Melanders ambitioner.

I ett avseende är de två förstudierna upplysande. Utredarna har som man bör refererat till de skrifter och kontakter som utgjort underlag för förstudierna. Men man har gjort förstudierna utan att referera till den vetenskapliga antologin *När dalen var röd och kusten blev hög* (redaktör Erland Mårald) och de vetenskapliga arbeten som genomförts av Sverker Sörlin och Jan af Geijerstam. Politiska krafter inom kommunen måste ha förbjudit utredarna att använda sig av den konstruktiva kritik och de synpunkter som Mårald, Sörlin och af Geijerstam lyft fram. Här kan man tala om politisk styrning. Det som luktade Ådalen 31 fick inte beröras!

I Kramfors lever uppenbarligen de politiska låsningarna från 1930-talet kvar. Socialdemokraterna fortsätter att dingla omkring med historiens kvarnstenar om halsen. Man visar en närmast religiös trohet till de ställningstaganden som Per Albin Hansson och arbetarkommunen i Kramfors gjorde år 1931. Detta skadar näringslivet i kommunen.

Kommunen vill inte låta sig påverkas av Sörlins insiktsfulla ord:

”Genom att glömma kriser och konflikter förnekas också möjligheterna. I tomheten däremellan hinner framtiden urholkas och försvinna. I den tomheten som blir resultatet går det varken att navigera eller att färdas framåt.”

Det som hänt ligger i linje med hur frågor om industrisamhällets kulturarv har hanterats från år 2000 när **Ramprogrammet Industrisamhällets kulturarv i Västernorrland – ISKA** startades. Projektet ägdes av Landstinget och finansierades av EU-medel samt medel från samtliga kommuner, landstinget, länsstyrelsen, länsarbetsnämnden och Mittuniversitetet. Projektet fördelade under åren 2000-2005 närmare 155 miljoner kronor till 83 lokala utvecklingsprojekt runt om i länet. En fantastisk satsning på humaniora i Ådalen!

Genom ISKA gavs förutsättningar att få igång det eftersatta arbetet med industrisamhällets kulturarv. Här fanns en möjlighet att lirka upp den snöpliga av historien som SAP av politiska skäl gjorde år 1931. I många fall bedrevs ett utmärkt arbete inom vart och ett av de 83 lokala utvecklingsprojekten. Men ISKA bedrevs styckevis och delat – någon bestående helhetsbild av den myllrande uppgångs- och nedgångsfasen i Ådalen lyckades man t.ex. inte måla upp. När jag frågat ansvariga instanser om dokumentation och uppföljning av några projekt som särskilt intresserat mig så har standardsvaret varit ”ja, projektet blev ju inte så väl dokumenterat och uppföljt”.

”Att ge historiska perspektiv på tillvaron är viktigt för Västernorrland idag” – så skrivs i förordet till en skrift där länsstyrelsen, landstinget och länsmuseum i Västernorrland ger en gemensamma syn på arbetet med kulturarv och kulturmiljön i länet. Skriften utgör strategiskt kulturarvsprogram för Västernorrland 2012-2015.

Skriften är framtagen med ”de positiva glasögonen på”. Programmet ska inspirera och fungera som ett arbetsverktyg för alla som vill bevara, använda och utveckla länets kulturarv. I skriften har Kramfors kommun presenterat sina långsiktiga mål för arbetet med kulturarvet:

Långsiktiga mål för 2011-2014

Kommunen kommer att fortsätta arbetet med att bevara, utveckla och marknadsföra kulturarv och kulturmiljöer. En fördjupad förstudie angående Ådalens Industrilandskap har genomförts och en större projektsatsning planeras.

Ådalens Industrilandskap, dess historia och dess miljöer har ett stort värde som kan brukas för flera olika intressen, kulturturism, varumärkesprofilering och ökade kunskaper och insikter om den egna historien. *Begreppet Ådalens Industrilandskap förmedlar en framgångshistoria. Genom ett aktivt och bejakande förhållningssätt kan den egna historien tillmätas ett värde och utveckla till en resurs för ökad kunskap, stärkt social identitet och ökad attraktivitet.* (Min kursivering)

Måhända fanns det fortfarande år 2011 ambitioner att bevara, utveckla och marknadsföra kulturarvet och kulturmiljöer inom Kramfors kommun. Men i den praktiska tillämpningen hände i stort sett intet! Och den politiska majoriteten har inte förhållit sig aktiv och bejakande till den egna historien!

Möjligen finns det inom förvaltningen en större öppenhet och bejakande av den egna historien än hos den politiska majoriteten. I Tidningen Ångermanland intervjuades den 11 maj 2001 dåvarande näringslivschefen Ulf Högberg om att Ådalen 31 ibland förts fram som ett hinder när det gäller att locka företag till Kramfors. Men Högberg – som tillträdde som näringslivschef 1990 – menade att Ådalens dramatiska historia inte ska tonas ned. ”Tvärtom. Händelserna bör istället vändas till något positivt”, sade Högberg. Han trodde för övrigt att synen på namnet Ådalen är en generationsfråga. Att äldre människor, som minns händelserna som något riktigt mörkt, kan vara lite skeptiska. Han nämnde vidare att det *redan* (min kursivering) förs en del diskussioner om möjligheterna att använda Ådalens historiska förflutna till något positivt. Att helt enkelt lyfta fram den dramatiska

1900-talshistorien i marknadsföringen. Han nämnde vidare att det fanns en arbetsgrupp med representanter från näringslivet och kommunen som informellt brukade prata framtidsfrågor. Men som framgått förefaller den f.d. näringslivschefens dynamiska propåer inte ha fallit i god jord hos den politiska majoriteten.

I Västernorrland är det inte bara Kramfors kommun som bromsat ambitionerna med att bevara industrisamhällets kulturarv. I radio P4 i Västernorrland, 6 juni 2011, uttalade den tidigare projektledaren för ISKA, Jan Sahlén: ”Det behövs ett övergripande nätverk för att säkra ambitionen med att bevara industrisamhällets kulturarv i Västernorrland. Det är nu fem år sedan projektet Industrisamhällets kulturarv, ISKA, lades ner”. Sahlén konstaterade att många ideella föreningar har problem och kommunerna får inte finanserna att gå ihop för att uppfylla ambitionerna med tillväxten av industrisamhällets kulturarv. Men enligt Sahlén ligger inte lösningen i fler bidrag eller EU-medel. Han menade att politiker, näringsliv och de målgrupper som ISKA jobbade med istället borde ta ansvaret för att kulturarvet ska leva vidare.

Man kan befara att Kramfors kommun kommer att släppa tankarna på att använda ”Varumärket Ådalen”. När jag i september 2013 frågade kommunförvaltningen om arbetsläget med det vilande projektet Ådalens Industrilandskap upplystes att projektet kanske skulle få nytt liv inom ramen för ”Varumärket Höga kusten”. I april 2013 gick nämligen de fyra kommunerna Sollefteå, Kramfors, Härnösand och Örnsköldsvik ut med följande pressmeddelande:

Höga Kusten - en destination med attraktionskraft i internationell klass

Nu skall besöksnäringen i Höga Kusten utvecklas till en exportmogen destination med internationell attraktionskraft. Detta arbete vill de fyra Höga Kusten-kommunerna göra gemensamt. Torsdag och fredag denna vecka har kommunledningarna i Höga Kusten-kommunerna träffats på Hotell Hallstaberget i Sollefteå för att diskutera gemensamma utvecklingsfrågor. En av de viktigaste gemensamma utvecklingsfrågorna är besöksnäringen. De nationella målen för Sverige innebär att besöksnäringen skall fördubblas till år 2020.

Näringslivscheferna i Höga Kusten-kommunerna fick i augusti i uppdrag från kommunledningarna att se över hur vi kan följa den nationella strategin och fördubbla besöksnäringen i Höga Kusten. Under hösten har ett utvecklingsarbete gjorts och det redovisades vid torsdagens möte.

- Vi antar utmaningen att fördubbla omsättningen och öka antalet anställda i besöksnäringen, säger Elvy Söderström och Fred Nilsson, kommunstyrelseordföranden i Örnsköldsvik respektive Härnösand.

Nu har näringslivscheferna överlämnat sitt förslag till fortsatt arbete som bland annat innebär att vi skall skapa en gemensam organisation för utveckling av besöksnäringen. Syftet är att kommunerna tillsammans skall jobba med strategiska frågor för att utveckla varumärket Höga Kusten och besöksnäringen. Utifrån det arbete som gjorts under hösten så inser man att det finns ett stort nationellt intresse för Höga Kusten och det finns flera företag

som har stor potential att utveckla sitt eget företagande och samtidigt stärka varumärket Höga Kusten. Sammantaget gör det att kommunerna måste kraftsamla för att få en långsiktig trovärdig organisation som kan skapa ett Höga Kusten med attraktionskraft i internationell klass.

.....

Det är i och för sig utmärkt att de fyra kommunerna satsar på turism. För det är turism det handlar om. Här finns inte minsta anknytning till det man kan lägga in i begreppen Ådalen 31 respektive varumärket Ådalen. Den som tror annat kan studera hemsidorna för Höga Kusten Turism AB samt Leader Höga Kusten. Och det arbete som inletts hos Leader Höga kusten ger intryck av att vara ett byråkratiskt utanverk med magert innanverk vad gäller Ådalens Industrilandskap.

Som född ådalsbo (Sollefteå) känner jag en sorg över den halsstarrighet som ledande socialdemokrater och fackföreningsmän i Ådalen har visat från år 1931 till dags dato. Genom att glömma kriser, konflikter och väsentliga delar av regionens historia från tidigt 1930-tal försöker man navigera mot framtiden med skygglappar och alldeles för kort styråra! Inom skygglapparnas synfält har man nu fått syn på turismprojektet Höga kusten. Det mesta tyder på att man villigt låter sig bogseras mot framtiden under ledning av Höga Kusten AB – och då behöver man tydligen inte någon styråra i form av sitt kulturarv. Men varthän låter man sig bli bogserad?

Hur är det möjligt att det parti i Sverige som i många avseenden har anledning att slå sig för bröstet när det gäller att från tidigt 1900-tal stå upp för demokrati och frihet kan välja att stryka ett streck över Ådalen 31, Varumärket Ådalen och Ådalens Industrihistoria? Detta agerande – skaver inte det mot följande fyra centrala stycken ur socialdemokraternas partiprogram för 2013 under avsnittet ”Den demokratiska socialismen”:

Socialdemokratin vill forma ett samhälle grundat på demokratins ideal och alla människors lika värde och lika rätt. Fria och jämlika människor i ett solidariskt samhälle är den demokratiska socialismens mål.

Människan ska vara fri att utvecklas som individ, råda över sitt eget liv, forma sin tillvaro efter egna önsknings och påverka det egna samhället. Denna frihet ska gälla alla. Därför är jämlikhet frihetens förutsättning.

Socialdemokratin vill avlägsna de ekonomiska, sociala och kulturella hindren för människornas frigörelse. Vårt mål är ett samhälle utan över- och underordning, utan klasskillnader, patriarkat, rasism eller homo- och transfobi, ett samhälle utan fördomar och diskriminering.

Solidaritet växer ur insikten att vi alla är beroende av varandra. Det goda samhället byggs i samverkan, med ömsesidig hänsyn och respekt. Alla ska ha samma rätt och möjlighet att påverka, alla ska ha samma skyldighet att ta ansvar.

Så vackert formulerade viljeinriktningar. Men när man ser hur okänsligt SAP har agerat under decennier mot alla personer i grupperingar till vänster om socialdemokratins mittfåra så skaver det enormt. Misstag kan ske i all verksamhet – men här handlar det om ”misstag” som institutionaliserats och som pågått under drygt åtta decennier.

Grunden för den dissonans som finns mellan teori och den verklighet som berörs i denna berättelse handlar om att en missriktad parti-lojalitet ibland leder SAP vilse. Man glömmer att ”Det goda samhället byggs i samverkan, med ömsesidig hänsyn och respekt”.

Birger Norman skrev år 1952 i **Folket i Bild (FIB)** en artikel rubricerad **LOJALITET**. Artikeln lyfte han senare in i sin bok **Medan mandarinerna mognar** (1957). Han inleder artikeln med följande definition av begreppet lojalitet:

Lojalitet är en demokratisk dygd. Östergrens ”Främmande ord”, denna ovärderliga hjälpredda och trösterska vid den kulturella klagomuren, lämnar följande karakteristik av den lojale: laglydig, välsinnad, pålitlig eller undersåtligt hängiven. Om vi håller oss till pålitligheten och hängivenheten kommer man väl rätt nära den karakteristik, som varit gängse i vår folkrörelse. Lojaliteten är en ellips mellan dessa två centra.

Längre in i sin artikel säger Norman:

..... Åtskilliga förväxlar lojalitet och lojhet. Den lojale har lite för ofta sammanblandats med ja-sägaren, han som för säkerhets skull alltid röstar med styrelsen, instämmer med ordföranden och blint och tvärt tror på ombudsmannen från Stockholm. Han är den demokratiska varianten av typen der-Führer-denkt-für-uns.

Der-Führer-denkt-für-uns – ja, 1931 pekade Per Albin med hela näven när han riktade en krigsförklaring mot vänsterkrafterna. Kanske var det på politiskt-strategiska grunder nödvändigt just då att säkra en lugn samhällsutveckling så att stora skaror blint och tvärt – och med undersåtlig hängivenhet – följde Per Albins uppmaning. Men fram till år 1981 – och för den delen fram till dags dato – har det funnits skäl att nyansera de gamla ”sanningarna”. Men så har inte skett. Lojaliteten och den undersåtliga hängivenheten gentemot Per Albins historieskrivning gäller fortfarande.

Lojaliteten – som karaktäriseras av grupptänkande, hierarkier och lydnad – har ofta varit en styrka för SAP. Men ibland leder den oreflekterade hängivenheten och ja-sägeriet fel. Den hätskhet med vilken man i Ådalen bemött krafter till vänster om socialdemokratin är ett exempel på blind och oreflekterad lojalitet.

Mot slutet av Normans artikel om lojalitet uttrycker han sig så här:

Det existerar ingen motsättning mellan lojalitet och kritik. Utvecklingen på alla samhällets områden har fått en allt hastigare puls. Verkligheten visar ständigt nya drag, avslöjar ständigt nya sidor. Folkrörelserna måste begripa det och acceptera det. Det är ett livsvillkor. Den personliga lojaliteten innebär kravet att var och en på sitt sätt, på sitt område och med sina förutsättningar ser

verkligheten med öppna ögon och drar sina slutsatser. Det innebär att föra en debatt, att öva kritik. Det är den verkliga, den djupare lojalitetens kännemärke.

Lojala medlemmar är något utomordentligt viktigt i alla organisationer. Men när lojaliteten stelnar till fundamentalistisk troslära har man hamnat snett. Med den förstelnade trosläran i ryggen har ledande socialdemokrater proklamerat en evig krigsförklaring mot vänsterkrafterna och deras agerande vid Ådalshändelserna 1931 – och i konsekvensens namn satte de också för evigt klorna i privatpersonen Tore Andersson.

24 Partiet framför allt

I DN den 15 november 2014 har författaren Lena Andersson skrivit en artikel rubricerad ”Partiet framför allt”. Artikeln skrevs med anledning av Daniel Suhonens bok **Partiledaren som klev in i kylan** (= Håkan Juholt). Så här skriver Andersson i en passus:

Vi läsningen av Suhonens bok framgår det ganska klart att socialdemokratins essens, som också är dess kitt, är att utgöra en religiös tillhörighet och utvald gemenskap. Det ligger i detta att man ”föds till socialdemokrat och dör som socialdemokrat”, att man vet att man aldrig kommer att lämna vilka ståndpunkter som än har visnat i en; att man är socialdemokrat när man dricker kaffe, när man väljer kläder, när man syltar och saftar, när man köper böcker, tankar bilen, skaffar en försäkring. Att Partiet är viktigast. Att man älskar partiet.

Lena Andersson ger en bild av den undersåtliga hängivenhet som gällt inom socialdemokratin alltsedan Per Albin Hanssons dagar. I en sådan lojalitet finns ett begränsat utrymme för konstruktiv kritik.

Som framgått ovan menar Birger Norman för sin del att ”det existerar ingen motsättning mellan lojalitet och kritik”. Men Norman lyckades inte påverka de ledande kretsarna i sitt parti. Lojalitetens kitt mellan Per Albin Hanssons förkunnelse och de undersåtliga socialdemokratiska medlemmarna har aldrig sprängts.

Linderborg visar i sin avhandling att socialdemokratins historieskrivning sedan 1890-talet nyttjats som ett redskap i disciplinerande syfte. Arbetarklassen/massan anses bara vara en tillgång i kampen om den bifaller den socialdemokratiska ledningen. Ett genomgående tema är att de partiledningsintellektuella uttrycker uppskattning för den socialdemokratiska ledningen för att den har fostrat arbetarklassen/massan och parti- och fackföreningsmedlemmarna att vara lojala mot sina ledare”. Partiet är viktigast – ”Der-Führer-denkt-für-uns”!

Som framgått av min berättelse förefaller det som om SAP tillåter etiska och moraliska övertramp – under förutsättning att övertrampen gynnar Partiet.

I ett sammanfattande avsnitt i slutet av sin avhandling konstaterar Linderborg:

Rörelsehistoriken framhåller att socialdemokratin kan karaktäriseras med honnörsorden ”disciplin”, ”fostran”, ”lojalitet”, ”sammanhållning”, ”ordning och reda”. Allt som kan uppfattas som avvikande meningar ses som något ”illojalt”, ”osolidariskt” och som medvetna splittringsförsök. Därför förtigs eller motarbetas de i historieskrivningen med argumentet att partiledningen alltid tvingats ”ta ansvar”, till skillnad från frondörer eller den ”otåliga massan”. Ledarna anses i förhållande till de övriga medlemmarna besitta unika egenskaper, och medlemmarna bör därför känna tacksamhet över att de uppoffrande partiledarna vill ställa sin kompetens till förfogande. En bra medlem är en medlem som visar respekt för sin partiledning och inte hävdar sin särmening eller kritiserar partiledningen. De som hävdar en annan mening stämpas som emotionella, ett epitet som inte minst partiets kvinnor fick höra då de motsatte sig planerna på en svensk atombomb. Särmeningar gentemot partiledningen framställs också som temporära avvikelser, begränsade till partiets äldre historia. Genom att på detta sätt antingen förtiga eller kraftigt markera mot dem som står för en annan mening än partiledningen, förmedlar man budskapet att ideologiskt tvister skall lösas med organisatoriska medel istället för med levande debatt. Detta är också en maxim som praktiserats alltsedan partiets grundande.

I kampen om intern hegemoni uttrycker man också en given relation mellan parti och klass:

arbetare —> fackföreningsmedlem —> socialdemokrat

Arbetarklassen, fackföreningsrörelsen och SAP framställs som något enhetligt utan disharmoni och diskrepans. Socialdemokratins uppgift menas vara att samla, organisera, fostra och leda massorna. I enlighet med detta beskrivs först liberalerna, och senare vänstern, liksom facklig radikalism över huvud taget, som ett hot mot arbetarrörelsen och arbetarklassens intressen. Kommunismen, anarkismen och syndikalismen är arbetarrörelsens anomalier, de hör inte dit. Arbetare som inte är socialdemokrater uppfattas som antingen illvilliga, oskolade, omogna, lurade eller i avsaknad av ideologisk övertygelse. På så vis försöker man monopolisera begreppet ”arbetarrörelse”.

Linderborgs iakttagelser harmonierar med iakttagelserna i min berättelse om hur socialdemokratin har förhållit sig till Ådalen 31, till politiska krafter vänster om socialdemokratin och specifikt till vänstersympatisören Tore Andersson.

Socialdemokratin har varit framgångsrik när det gäller att skruva till historieskrivningen på det sätt man funnit ändamålsenligt. Något som underlättats av att man från 1930-talet varit det största partiet i landet. Detta har gett goda förutsättningar, som Linderborg påpekar, att kraftfullt manifesteras sin historieuppfattning bl.a. genom ”agitation, parti- och fackföreningshistorik, memoarlitteratur, biografier, programskrivningar, studiecirkelmaterial, offentliga utsmyckningar, torg- och gatunamn, musei- och utställningsverksamhet, jubileer, partipress, skönlitteratur, film och teater, förstamajmärken, tal, valaffischer, parlamentariska anföranden och övrig textutgivning”.

Manifesteringen har genomförts – som Linderborg påpekar – med stöd av en omfattande arbetarbyråkrati i vilken kan inräknas ”de förtroendevalda i riksdagen, kommun och landsting, organisatörerna, funktionärerna, redaktörerna, författarna, publicisterna, förläggarna, lärarna vid folkhögskolor och parti- och fackföreningsskolor, föredragshållarna bildningsförbunden, program- och talskrivarna, agitatorerna”.

För att ytterligare konkretisera den mylla ur vilken manifesteringen hämtat sin genomslagskraft är Bommersvik ett bra exempel. Bommersvik var ursprungligen de unga radikala socialdemokraternas skola. Men med tiden blev skolan en angelägenhet för hela partiet. Curt Andersson har i sin bok **Med politiken som ledstjärna** (Sekel bokförlag 2010) gett en bild av hur Bommersvik blev en socialiseringsarena för unga socialdemokrater.

Bommersvik kom att bidra till att forma många unga socialdemokraters värderingar och livsstil och inte minst förändring av sin yrkesinriktning. En tidig socialisering skedde som kom att påverka många ungas kommande livsgärning. De unga socialdemokraternas kommande yrkesval – ofta inom riks-, landstings- eller kommunalpolitiken eller inom sektorer som arbetsmarknads- och socialpolitiken – hade knappast skett utan den grundskolning i kombination med det självförtroende och den självkänsla som många sade sig ha fått genom Bommersviksvistelserna. Med denna arsenal i bagaget kunde ungdomarna med god tillförsikt tillämpa sina erfarenheter och kunskaper i det fortsatta livet.

Klubbledarkursernas röda tråd var politiskt ledarskap och ideologi. Särskilt profilerades den socialdemokratiska idéutvecklingens historia. Föreläsningarna om arbetarrörelsens historia och utveckling mot en revisionistisk samhällssyn var därför centrala och ingående. Den socialdemokratiska skolningen var grundförutsättningen för att kunna agitera, argumentera och föra ut arbetarepartiets visioner och intentioner. Socialdemokratiska arbetarepartiet, SAP, förde sedan genom sitt ”nätverk” (ett okänt ord på 1930-talet) in de mest lämpade med varlig och övervakande hand till nya yrkessektioner där deras fackliga och politiska kunskaper var en merit och en tillgång (se Rothstein, 1986,1994, 1996 och samtal med Algot Andersson). Bo Rothstein, professor i statsvetenskap och känd samhällsdebattör, kallar begreppet för kaderrekrytering.

Socialdemokratin har varit framgångsrik med att utbilda/fostra arbetarklassen/massan och parti- och fackföreningsmedlemmarna till demokratiska reformistiska socialister. I den delen förtjänar man beröm. Däremot finns anledning att vara kritisk när socialdemokratin tillrättalägger och/eller fördunklar den faktiska historien. När så sker, när den omfattande socialdemokratiska maskinen talar med en lojal och okritisk mun, blir informationsövertaget nästan omöjligt att matcha. Utbildningen/fostran har varit effektiv i de delar som handlar om *lojalitet* till Partiet/Rörelsen. Däremot har rörelsen inte tagit Birger Norman ad notam när han påpekat att det inte finns någon motsättning mellan lojalitet och att vara öppen för att utöva *kritik*.

SAP har haft goda förutsättningar att decennium efter decennium tillrättalägga historien på det sätt man önskat. Alternativt har man med framgång tystat kritik och debatt genom att den dominerande arbetarbyråkratin och de rörelseintellektuella valt att tiga. Båda modellerna – tillrättaläggandet och tiganget – har SAP använt sig av när det gäller händelserna i Ådalen år 1931. Agerandet har under decennier skadat såväl relationerna mellan olika sociala grupperingar som näringsutvecklingen i Ådalen.

25 Avslutande kommentarer

Hur ska man förstå SAP:s okänsliga agerande vad gäller Ådalen 31?

Det handlar nog om följande. Om en organisations ledning, och inte minst dess frontfigur, surfar på en stark framgångsvåg – samtidigt som organisationen är robust och hierarkiskt uppbyggd – då ligger nära till hands att man får medlemmar som agerar lojalt, hängivet och med undergivenhet. Detta karakteriserade den organisation som Per Albin Hansson byggde upp. Ingen ville utöva kritik gentemot den hyllade och framgångsrika ledningen. Ingen vågade säga: ”Här är något på tok!”

I Ådalen fick detta skadliga konsekvenser. Stora arbetargrupperingar på vänsterkanten misstänkliggjordes. Jordmånen för att utveckla näringslivet blev inte den bästa. På individnivå kan konstateras att livet ut blev vänstermannen Tore Andersson behandlad som ”persona non grata” av SAP/LO – detta trots att han med sin trumpetsignal Eld Upphör sannolikt förhindrade en än värre massaker i Lunde än vad som kom att bli fallet.

SAP styrde landet oavbrutet från 1932 till 1976. Partiet fick en känsla av att ha rätt till makten och få utöva den på det sätt som gynnade partiet. När maktfullkomlighet paras med osund lojalitet får ändamålet helga medlen. I partinyttans namn bet ledande socialdemokrater huvudet av skammen decennium efter decennium och gick vidare!

Det är i skrivande stund närmare 85 år sedan dramat i Lunde inträffade. Dagens ledande företrädare för SAP och LO – centralt och regionalt – borde kanske kunna se på Ådals-händelserna med ett annat sinnelag än vad företrädarna gjorde?

Är det inte dags för de ledande företrädarna för SAP och LO att säga ungefär som så till alla människor i Ådalen som gick i demonstrationståget från Frånö till Lunde:

”Ni kämpade tappert för era familjer och arbetskamrater. Ni har bidragit till att vi fredligt och på demokratiska grunder kan träffa avtal på arbetsmarknaden. Ni var beundransvärda i er kamp!”

En retroaktiv upprättelse är på sin plats även om alla demonstranter har lämnat jordelivet. Ty – som författaren William Faulkner uttrycker det på ett ställe i sin roman Requiem for a Nun (enligt översättning av författaren Carl-Göran Ekerwald):

The past is never dead. It's not even past.

(Det förflutna är inte dött. Det är rent av inte förflutet.)

Huddinge 2016-02-25

Göran Andersson

Adress: Norrängsvägen 51 M, 141 43 Huddinge

Tel: 070-77 65 777

E-post: hgandersson44@gmail.com

Bilaga 1: Intervju med Tore Andersson år 1981 i Sveriges Radio

Journalisten Annika Agebjörn gjorde år 1981 följande intervju med Tore Andersson i Radio Västernorrland i programmet Onsdagsmagasinet:

Annika Agebjörn (AA): Tore, du var den som kom på idén att spela signalen för ”Eld upphör” den här dagen den 14 maj när ni stod mitt i skottlossningen. Du var en av de allra första i demonstrationen. Du gick i blåsorkestern. Hur kom du på den här idén mitt i alltihop?

Tore: Ja, det är en liten sammanvävning av att vi kommer och går i första ledet däruppe med ett standar före oss. Och jag hann och se skymten av en hornblåsare som var militärernas egen. Han slank in genom porten till vad vi kallar villan därnere. Och det kanske kan ha hjälpt till – för i och med att vi stötte ihop med Rasks trupp där då kommenderar jag musiken upp vid sidan om allfartsvägen för att skydda våra instrument. Och vi fortsatte alltså att spela till dess att vi helt plötsligt ser – eller jag såg – Manne Larssons hatt åka på sidan där och han ställer den tillbaka utan kommentar. Och det sas, eller skreks i sorlet där, att det var bara lösplugg – det var ingenting att vara rädd för. Men vi blev ju tagna ur villfarelsen – vi hör flickan, i det här fallet Eira Söderbergs, skrik. Hon hade blivit träffad av en kula. Och jag såg ju blodflödet och så vidare – och det gav mig idén, man kan säga rent mekaniskt, att det blev signalen ”Eld upphör” som jag hade fått inlärt vid flottan under den tiden jag gjorde militärtjänstgöring.

AA: Har du tänkt på vad som skulle hänt om du inte hade fått idén till att spela den här signalen ”Eld upphör”?

Tore: Ja, det är ju en relativitet. Det är ju andra som har prisat mig för den bedriften. Men jag tänker sedan, eller tänkte sedan, vad som har kunnat hända oss när vi nu står i kulregnet.

AA: Men efteråt, sen – när du kom hem?

Tore: Ja, vi hade, eller min mamma hade nåtts av ett felaktigt bud om att det var fem stycken i musikkåren som hade blivit offer.

AA: Hon hade fyra stycken i samma familj?

Tore: Ja vi var fyra stycken. Det redovisades för henne fem stycken som hade fallit offer för kulorna. Så det var ju naturligtvis en väldig ängslan, en vanda, för henne att gå och tänka sig att hon skulle ta emot några av oss i ett tillstånd som inte tillhörde livet ... så att säga.

AA: Du räddade antagligen ... ja ... det är svårt att säga hur många ... men du räddade liv den här dagen genom den här signalen. Men vid den tidpunkten så uppskattas inte din insats nåt nämnvärt, utan tvärtom så blev du ställd inför rätta för det här.

Tore: Ja, lustigt nog så var det väl Mesterton då, i hägn av sin militära makt, som hade anmält detta att han hade en som hade missbrukat sin kunnighet i att blåsa signaler. Jag lärde mig det vid flottan då. Han anmälde detta till vederbörlig polismyndighet. Så blev jag inkallad då till förhör uppe i Sollefteå.

Jag var där i hela tre dar för att ta reda på där – och få klarhet i – varför militären slutade att skjuta. Det var på min signal, som jag har sagt, i tro att det var deras egen hornblåsare som hade givit den. Men de lydde min signal.

AA: Men du fick alltså inte blåsa en sån signal?

Tore: Ja, alltså det fick jag förhållning om när jag lämnade Skeppsholmen då på hösten 1930 att inte missbruka de här signalerna i det civila.

AA: Och det här var missbruk alltså?

Tore: Det här var missbruk. Det var det ju.

AA: Det var alltså kan man säga rätt person på rätt plats vid rätt tidpunkt – och som dessutom då råkade, eller lyckades, göra rätt sak. Och det är väl i mycket en historisk tillfällighet att de blev så här. Men det finns ju många saker bakom det som ledde fram till det här. Du måste ju tidigt haft kontakt med musiken?

Tore: Ja, det får jag lov att säga att vi fick en grundlig tvagning vad gäller musiken. Pappa var ju själv vad vi kallade blåsare, men hemma där hade vi den fördelen att vi hade ett piano. Inte ett piano i modern bemärkelse. Det hette taffel, ett taffelpiano och det var min syster Rut som trakterade det. Och en bror till mig, han är numera död, han spelade flöjt och vi hade en trumpet och en ganska stor uppsättning med instrument hemma som vi kunde ha som avkoppling.

AA: Men ni var en vanlig arbetarfamilj?

Tore: Jadå!

AA: Men ni hade ändå råd och möjlighet och tid att utveckla det här?

Tore: Ja, jag vet inte hur ekonomin kunde gå ihop men vi fick troligen genom någon bekant reda på, eller veta, att taffeln vi talade om var till salu. Och vi lyckades skrapa ihop så att vi kunde köpa den

AA: Musiken var ett viktigt inslag här uppe. Bara här i Väja så fanns det alltså en egen bruksorkester med en 12 till 14 medlemmar. Och det fanns det tydligen på flera orter här i Ådalen?

Tore: Ja, det var ju överallt vi hade bruksorkestrar. Det var kvartetter och kvintetter och upp till oktetter och därutöver också.

AA: En levande musiktradition?

Tore: Ja, en levande musiktradition som vi fick lära oss utav dom gamla poj-karna!

AA: Hann ni med någonting annat överhuvudtaget?

Tore: Jodå, vi var också vetgiriga som vi säger, så vi hann också plugga en hel del. Vi var inne på Marx och Engels och pluggade mycket energiskt och intensivt. Dessutom språk. Utan att förhåva mig kan jag säga att jag gick rätt långt in i esperanto och dessutom lite tyska då. Vi hade nämligen Marx och Engels på tyska som en släkting, eller kusin till mig, behärskade så att han kunde lära oss att börja glutta i dom där utgåvorna som var på tyska.

AA: Fick du själv möjlighet att gå vidare i din skolning? Du gick folkskola här i Väja. Och sen fortsatte du på gymnasium och universitet?

Tore: Nej, då var dörren stäng. Alltså det var rent klart att det var ekonomiska hinder där. Vi hade inte råd, utan jag fick gå ut i, som man säger, produktionen rätt tidigt. Till och med lite för tidigt, för jag lurade doktor Högström på ett år där!

AA: Hur gammal var du när du började arbeta?

Tore: Jag var 11 år.

AA: Och man skulle vara 12?

Tore: Ja, man skulle ha ett år till på sig ja. Men, som sagt var, man fick ju begagna en nödlögn ibland. Och jag var ju så välväxt och stor så det gick smärtfritt och lura doktor Högström på det där.

AA: Så vid 11 års ålder började du arbeta på brädgårn i Väja?

Tore: Ja, och 35 öre i timmen!

AA: Ja det var inte dåligt!

Tore: Ja, det var inte tungt att bära den avlöningen – om jag får skämta lite!

Annika Agebjörn gjorde därefter en paus i själva intervjun och berättade kort om Tores fortsatta arbetsliv:

”Men arbetet på sågen i Väja var bara början på ett långt och omväxlande arbetsliv för Tore. Han slutade på sågen efter några år och började arbetet på bryggeri i Lästa. Anledningen till att han bytte jobb var att brädgårdsjobbet var så säsongsbetonat. Det var inte jobb för jämnan i brädgården, och det ville Tore ha. Så han började köra ut läskedrycker för bryggeriet i stället och det höll han på med till slutet av 30-talet, då han flyttade till Stockholm. Där fick han jobb som försäljare på en firma som sålde kolonialvaror. Och Tore återvände till Norrland som försäljare. Man kan säga att han blev handelsresande i kolonialvaror. Tore fortsatte i säljbranschen. Han har rest runt och sålt skrivmaskiner och kontorsmaskiner. I början av 50-talet drog han igång ett eget tryckeri i Stockholm, men inte med någon större framgång. I stället hamnade han i resebranschen. Han reste bl.a. till Rumänien 1959 och var med och utvecklade den numera populära turistorten Mamaja. Där var han också platschef en period. Och han har varit ledare för flera resor till Sovjetunionen och Kina. Han var en av de första svenskarna som besökte Kina efter revolutionen.”

Därefter fortsatte Agebjörn sin intervju:

AA: Tore, du berättade för mig att du var med och bildade svensk-kinesiska vänskapsförbundet så tidigt som 1952?

Tore: Det stämmer det! Vi var några Kina-intresserade som satte fart på föreningen Vänskapsförbundet

AA: Och året dessförinnan, alltså 1951, så hade du varit en av fjorton utvalda som fick göra en resa till Sovjet och se på hur kriget hade drabbat de europeiska delarna av Sovjet. Det var den första delegationen till Sovjet efter kriget.

Tore: Det stämmer. Vi var 14 stycken kommer jag ihåg i den delegationen som var över där och fick se eländet – kan man säga – nere i Stalingrad, plus mycket annat: vi var i Charkov, i Minsk, jag kommer inte ihåg i alla hörn vi var och fick se dessa ruinbilder, som ju var fruktansvärt.

AA: Hur kom det sig att du hamnade så att säga i sådana kretsar och kom fram till sådana här ställningstaganden?

Tore: Ja, jag kan inte neka till att jag har varit en vänsterman. Och jag hade ju själv lite grundkunskaper som vi har talat om från Engels, Marx och vidare Lenin som jag har ägnat stort intresse utav.

AA: Det här är saker som du läste redan hemma i Ådalen då, på 30-talet, och som du studerade tillsammans med dina arbetskamrater?

Tore: Ja, det kan man säga. Jag har nyttiggjort mig dom här kunskaperna – jag står för dem!

AA: Men Tore, vi ska inte bara fördjupa oss i den politiska delen utav det som hände i Ådalen 1931. Det fanns ju en annan ådra hos dig som var minst lika viktig den gången, och det var den musikaliska. Och medan du har prövat på då en mängd olika yrken, du har läst, studerat ekonomi och politik och du har hunnit med att resa till en lång rad länder – så har du dessutom hunnit med att utveckla din musikaliska talang. Du berättade om dina spelningar sedan du flyttade till Stockholm. Vad var det du spelade för någonting?

Tore: Ja, vi spelade ju evergreens. Det var ju det förnämsta – men lite gladjazz också, om vi betecknar det så.

AA: Var det ett litet gäng som du spelade med då?

Tore: Vi var bara en kvintett.

AA: Och du spelade fortfarande trumpet då?

Tore: Ja. Och spelade även lite saxofon och kompade vid pianot ibland när det behövdes, när vi så att säga bytte roller ibland.

AA: Men det var improviserad musik?

Tore: Vi spelade ”helt utanför” som vi sade på den tiden – utan noter. Så vi hade aldrig några besvär med notpapper eller så. Vi hade repertoaren i bakhuvudet.

AA: Var det för nöjes skull ni spelade eller tjänade ni pengar på det?

Tore: Vi tjänade pengar – naturligtvis – även om jag hade ett bra arbete på den tiden var det inte fy skam att få en – man kunde ju spä på med 20-25 kronor per kväll – det var ju välkommet i familjen.

AA: Tore nämner familjen och man kan väl knappt tro det. Men när du berättar om ditt liv så grips man ju av lite misstänksamhet att en så upptagen person han kan i alla fall inte ha haft tid att bilda familj dessutom? Men det har du alltså?

Tore: Stämmer det!

AA: Du har två barn?

Tore: Två barn ja. Varav min son befinner sig nere i Botswana som så kallad planeringsarkitekt och hjälper dom att komma på rätsidan med problem dom har därnere.

AA: Det är för SIDA han arbetar?

Tore: Det är för SIDA han arbetar – ja. Och min dotter har tidigare i 11 år varit bosatt i Persiska viken, Dubai och Bahrein, där hon har varit hustru till en mycket duktig metallurg. Och han har byggt upp aluminiumfabriker på såväl Bahrein som i Dubai.

AA: Tore, du är nu pensionerad sedan 5 – 6 år. Du pensionerades 1976. Det innebär att du som pensionär har väldigt mycket tid. Vad gör du på den tiden?

Tore: Ja, jag måste säga att jag är lite läshungrig. Fortfarande hungrig på att veta!

AA: Du läser alltså – vad läser du då?

Tore: Ja, jag har ju dom där gamla klassiska namnen Dostojevski till exempel och Andersson-Nexö, ja, det är en väldig massa.

AA: Du har en massa oläst?

Tore: O-ja, jag har så mycket oläst så!